

У 052

Х 227

**Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія**



Н. В. Харченко

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК
В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ**

Навчально-методичний посібник

*для студентів ЗДІА
спеціальності 8.03050901 “Облік і аудит”
денної форми навчання*

Міністерство освіти і науки України
Запорізька державна інженерна академія

*Затверджено до друку
рішенням науково-методичної ради ЗДІА
протокол № 1 від 25.11.2015р.*

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Навчально-методичний посібник

*для студентів ЗДІА
спеціальності 8.03050901 “Облік і аудит”
денної форми навчання*

*Рекомендовано до видання
на засіданні кафедри ОАОтаА,
протокол № 1 від 16.09.2015р.*

Запоріжжя
ЗДІА
2015

ББК У 052
Х 227

Н. В. Харченко, д.е.н.

Відповідальний за випуск: *зав. кафедри ОАОтаА,
професор А. П. Макаренко*

Рецензенти:

**В. Я. Плаксієнко, д.е.н., професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку
Полтавської державної інженерної академії;**

**О. В. Шляга, к.е.н., доцент кафедри «Економіка підприємства» Запорізької
державної інженерної академії.**

Харченко Н. В.

Х 227 Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА спеціальності 8.03050901 “Облік і аудит” денної форми навчання / Харченко Н. В.; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя: ЗДІА, 2015. – 150 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ ПРОГРАМИ ДИСЦИПЛІНИ	6
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ	7
Тема 1. Сутність і місце облікової інформації в управлінні підприємством	7
1.1. Суть і роль облікової інформації в управлінні підприємством	7
1.2. Роль облікової інформації в управлінні	9
1.3. Тести для самоконтролю	11
Тема 2. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством.	12
2.1. Управлінський облік як підсистема інформаційного обміну в структурі управління підприємством	12
2.2. Бухгалтерський облік як складова інформаційного забезпечення для управління підприємством	13
2.3. Облік як основа інформаційного забезпечення управління	15
2.4. Тести для самоконтролю	17
Тема 3. Принципи, методики і техніки підготовки управлінської бухгалтерської звітності.	21
3.1. Проблеми розробки методичної бази системи управлінської звітності	21
3.2. Тести для самоконтролю	26
Тема 4. Оцінювання очікуваних витрат для прогнозування та прийняття управлінських рішень.	27
4.1. Підготовка та прийняття управлінських рішень	27
4.2. Процес прийняття управлінських рішень. Оптимізація управлінських рішень	32
4.3. Етапи процесу підготовки та прийняття управлінських рішень	35
4.4. Методи побудови функції витрат:	38
4.4.1 Побудова функції витрат методом аналізу рахунків	39
4.4.2 Побудова функції витрат методом вищої (нижчої) точки	40
4.4.3 Модель прийняття рішень в умовах невизначеності	41
4.5. Тести для самоконтролю	44
Тема 5. Облікова політика в ціноутворенні	45
5.1. Інформаційне забезпечення управління підприємства: обліковий аспект	45
5.2. Цінова політика підприємства, прийняття рішень щодо ціноутворення	49
5.3. Облікова політика і порядок формування витрат на виробництво і реалізацію продукції.	52
5.4. Тести для самоконтролю	52
Тема 6. Бухгалтерський облік в управлінні вартістю підприємства.	54
6.1. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства	55
6.2. Тести для самоконтролю	62
Тема 7. Збалансована система показників у формуванні обліково-	64

аналітичного забезпечення управління підприємством	
7.1. Система збалансованих показників як інструмент управління вартістю підприємства: шляхи застосування	64
7.2. Тести для самоконтролю	77
Тема 8. Інструментарій бухгалтерського обліку та звітності в управлінні підприємством	77
8.1. Інструментарій управлінського обліку	77
8.2. Тести для самоконтролю	81
Тема 9. Бухгалтерський облік для прийняття екологічних рішень.	83
9.1. Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток	84
9.2. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства	86
9.3 Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві	89
9.4 Тести для самоконтролю	96
Тема 10. Бухгалтерський облік для прийняття соціальних рішень	98
10.1 Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор	98
10.2. Тести для самоконтролю	100
Тема 11. Бухгалтерський облік в управлінні ризиками підприємства	100
11.1 Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками	101
11.2 Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління	103
11.3 Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект	111
11.4 Тести для самоконтролю	120
Тема 12. Якість облікової інформації та бухгалтерського обліку	121
12.1 Роль облікової інформації в управлінні	122
12.2 Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством	123
12.3 Оцінка якості облікової інформації	125
12.4 Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання	127
12.5 Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств	132
12.6 Тести для самоконтролю	136
ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	138
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	144

ВСТУП

Мета дисципліни «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством»: формування системи знань з підготовки облікової інформації як основи для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на всіх рівнях управління підприємством.

Завдання дисципліни: вивчення концептуальних засад використання бухгалтерського обліку як інформаційного джерела для управління підприємством; набуття вмінь побудови та трансформації бухгалтерського обліку в системі управління підприємством.

Предмет дисципліни: сукупність теоретичних та практичних аспектів формування облікової інформації для управління економічним об'єктом.

Місце дисципліни в навчальному процесі підготовки магістрів. Вивчення дисципліни ґрунтується на знаннях фінансового обліку, управлінського обліку, аудиту, організації бухгалтерського обліку, менеджменту, економіки підприємства, фінансів, права.

Знання та вміння, що формуються під час вивчення дисципліни.

Після вивчення дисципліни студент повинен:

Знати:

теорію, методологію, практику формування облікової інформації для сучасних і потенційних потреб управління підприємством;

теоретичні, методичні та практичні засади використання бухгалтерського обліку як інформаційного джерела в управлінні підприємством;

порядок формування бухгалтерської звітності для управління підприємством;

сутність професійного судження та порядок його застосування в бухгалтерському обліку.

Уміти:

- класифікувати облікову інформацію, будувати систему бухгалтерського обліку для потреб управління;
- організовувати формування облікової інформації за стадіями облікового процесу, управляти якістю бухгалтерського обліку, контролювати якість облікової інформації;
- здійснювати підготовку бухгалтерської звітності, визначати інформаційні потреби користувачів облікової інформації в управлінні підприємством, консультувати управлінський персонал підприємства щодо облікової інформації, розробляти форми управлінської бухгалтерської звітності;
- формувати управлінську бухгалтерську звітність для управління економічним об'єктом;
- оцінювати інформаційні потреби користувачів, якість облікової інформації та бухгалтерську звітність;
- застосовувати техніки та методики надання облікової інформації для сучасних та потенційних потреб управління підприємством.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗМІСТ ПРОГРАМИ ДИСЦПЛІНИ

Тема 1. Сутність і місце облікової інформації в управлінні підприємством

Суть і роль облікової інформації в управлінні підприємством. Роль облікової інформації в управлінні.

Тема 2. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством.

Управлінський облік як підсистема інформаційного обміну в структурі управління підприємством. Бухгалтерський облік як складова інформаційного забезпечення для управління підприємством. Облік як основа інформаційного забезпечення управління.

Тема 3. Принципи, методики і техніки підготовки управлінської бухгалтерської звітності.

Проблеми розробки методичної бази системи управлінської звітності.

Тема 4. Оцінювання очікуваних витрат для прогнозування та прийняття управлінських рішень

Підготовка та прийняття управлінських рішень. Процес прийняття управлінських рішень. Оптимізація управлінських рішень. Етапи процесу підготовки та прийняття управлінських рішень. Методи побудови функції витрат: Побудова функції витрат методом аналізу рахунків. Побудова функції витрат методом вищої (нижчої) точки. Модель прийняття рішень в умовах невизначеності.

Тема 5. Облікова політика в ціноутворенні.

Інформаційне забезпечення управління підприємства: обліковий аспект. Цінова політика підприємства, прийняття рішень щодо ціноутворення. Облікова політика і порядок формування витрат на виробництво і реалізацію продукції.

Тема 6. Бухгалтерський облік в управлінні вартістю підприємства Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства.

Тема 7. Збалансована система показників у формуванні обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством.
Система збалансованих показників як інструмент управління вартістю підприємства: шляхи застосування.

Тема 8. Інструментарій бухгалтерського обліку та звітності в управлінні підприємством.
Інструментарій управлінського обліку.

Тема 9. Бухгалтерський облік для прийняття екологічних рішень.

Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві.

Тема 10. Бухгалтерський облік для прийняття соціальних рішень.

Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор.

Тема 11. Бухгалтерський облік в управлінні ризиками підприємства

Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект.

Тема 12. Якість облікової інформації та бухгалтерського обліку

Роль облікової інформації в управлінні. Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством. Оцінка якості облікової інформації. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання. Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Сутність і місце облікової інформації в управлінні підприємством

- 1.1. Суть і роль облікової інформації в управлінні підприємством
- 1.2. Роль облікової інформації в управлінні
- 1.3 Тести для самоконтролю

1.1. Суть і роль облікової інформації в управлінні підприємством

Управлінські рішення, які приймаються в умовах економічної глобалізації, повинні забезпечувати конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів. Тому, підготовка та реалізація ефективних управлінських рішень повинна базуватися на плануванні, контролі та аналізі з метою виявлення поточних та стратегічних проблем розвитку підприємства. У зв'язку з цим, удосконалення системи управління потребує не лише удосконалення його основних функцій, але й покращення інформаційного забезпечення.

Одним із найпоширеніших підвидів документованої інформації, який надає не лише кількісну, але й вартісну характеристику масових явищ і процесів, що відбуваються в економічній сфері життя суспільства є економічна інформація. Важливою складовою економічної інформації

підприємства є облікова інформація. Чинне законодавство трактує термін «облікова інформація» з урахуванням розуміння терміна «інформація», який реалізується через поняття «статистична інформація».

Поняття «облікової інформації» серед науковців є найбільш поширеним і розглядається у багатьох працях. Дослідженням його суті з використанням мікроекономічних концепцій займалися такі вітчизняні вчені: Ф. Ф. Бутинець, Б. І. Валуєв, С. Ф. Голов, В. В. Сопко, Я. В. Соколов, В. Г. Швець та інші відомі науковці. Необхідно зауважити, що на сучасному етапі та з урахуванням іноземного досвіду актуальним під час вивчення поняття «облікової інформації» є, передусім, макроекономічний рівень розвитку підприємства.

На сучасному етапі серед науковців сформовано широкий спектр точок зору на сутність, форми, способи опрацювання та роль облікової інформації.

Так, Н. М. Лисенко зазначає, що «облікова інформація є продуктом інформаційної системи та системи управління, які постійно пристосовуються до потреб економіки».

В.Г. Швець досліджує такі поняття як «інформаційна система бухгалтерського обліку», «локальна інформаційна система бухгалтерського обліку», «обліково-аналітичне інформаційне забезпечення».

Я.В. Соколов, зокрема, вважає обліково-аналітичну інформацію фундаментом при прийнятті управлінських рішень та трактує її як нові знання про об'єкт управління, що дозволяють формувати управлінські рішення, як міру ліквідації невизначеності в управлінській системі та впорядковане відображення дійсності. О. Н. Шуть розглядає управлінську (облікову) інформацію як засіб зниження невизначеності і ризиків, що сприяє реалізації певної мети управління підприємством.

Виходячи із вищезазначеного, можна констатувати, що у наукових колах поняття «облікова інформація» трактується, як правило, з урахуванням загального розуміння терміна «інформація».

В умовах сьогодення, суть облікової інформації проявляється саме під час управління, яке спрямоване на вироблення, прийняття і практичну реалізацію управлінських рішень, що необхідні для зміни стану фінансової та господарської діяльності. За допомогою управління підрозділи підприємства виконують покладені на них функції. Конкретний набір цих функцій, які реалізуються під час здійснення господарських процесів, залежить від потреби системи управління та організаційної структури підприємства.

З урахуванням викладеного варто зробити висновок, що до облікової інформації, яка має значення для управління, належать не будь-які відомості, а лише ті, які є важливими для аналізу, регулювання та оцінювання господарської діяльності підприємства.

Відмінною особливістю облікової інформації є її письмова (електронна) форма, яка відображається у первинних документах. Так, згідно Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку (далі Положення № 88), первинні документи - це документи, створені у письмовій або електронній формі, що фіксують та підтверджують

господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення.

Розуміння облікової інформації, яке сформувалося в сучасних умовах, містить масив важливої інформації для управління та виступає якісною характеристикою тих відомостей, які відображають стан і перспективи розвитку суб'єкта господарювання. Поряд з цим, важливою особливістю, яка принципово відрізняє облікову інформацію від не облікової є обов'язковість її створення та представлення. Так, згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» всі юридичні особи, створені відповідно до законодавства України, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності, а також представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність.

Отримання облікової інформації відбувається за допомогою системи бухгалтерського обліку, у зв'язку з чим її роль полягає в забезпеченні системи управління відомостями про фактичні показники діяльності підприємства загалом та підрозділів, зокрема; стан розрахунків з контрагентами та інших змін, які відбулися у виробничо-господарській сфері підприємства. Облікова інформація знаходиться у постійному русі, динамічно розвивається та адаптується до нових бухгалтерських та податкових норм шляхом створення нових взаємозв'язків, підсистем, формує нові локальні та загальні цілі, а також засоби їх досягнення.

Загальновідомо, що облікова інформація після її виникнення (створення), накопичується та узагальнюється у середовищі бухгалтерського обліку за певними правилами, доведеними окремим галузям, міністерствам, відомствам чи формам господарювання. Саме з цієї позиції облікова інформація відображає специфічний аспект бачення подій господарської діяльності, створюючи достовірну, юридично обґрунтовану базу для управлінської діяльності.

Отже, в сучасних умовах посилюється увага до використання облікової інформації, яка в повній мірі виступає фактором раціонального господарювання. Зазначена інформація фіксується, реєструється, накопичується та узагальнюється в середовищі бухгалтерського обліку та використовується в управлінській діяльності підприємства. Саме тому роль облікової інформації як основи інформаційного забезпечення управління зростає та є особливо важливою для ефективного розвитку економіки господарюючих суб'єктів.

1.2. Роль облікової інформації в управлінні

Інформація — невід'ємна частина системи управління. Уся економічна інформація на підприємстві поділяється на п'ять груп:

- 1) описова (облікова);
- 2) імовірнісна (прогнозна);

3) дискретна (отримується в результаті діалогів людина — людина або людина — машина);

4) випадкова (дані, які попередньо вважалися непотрібними або які знадобилися, але в поточному обліку їх не було);

5) пропагандистська (отримується для досягнення певної мети).

Облікова інформація як складова економічної є одним із видів даних, що характеризують виробничо-господарську діяльність підприємства. Облікова інформація відрізняється великим обсягом і різноманітністю, складністю логічної та відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконують за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Облікова інформація має складну ієрархічну структуру, на нижньому щаблі якої містяться інформаційні одиниці — реквізити, що не піддаються подальшому логічному поділу.

Ядром економічної інформації підприємства є облікова інформація. Це пов'язано з тим, що вона повніша, точніша й оперативніша, всебічніша і достовірніша за будь-яку іншу. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність.

При цьому облікова інформація відповідає таким принципам:

а) багатократність використання;

б) концентрація, тобто обираються тільки суттєві ознаки;

в) штучність — інформацію створюють люди (облікові працівники), вона не виникає природно, тобто сама по собі;

г) цілеспрямованість, тобто інформація відповідає визначеним завданням;

д) аналітичність, тобто здатність надавати не лише зафіксовані в документах дані, а й підсумкові, розрахункові, додаткові.

Для того, щоб облікова інформація була корисною, вона має бути достовірною і значимою.

Достовірність показує, що інформація повністю відображає господарські процеси на підприємстві, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи.

Значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути корисною для складання планів, ґрунтуватися на зворотному зв'язку і надходити до користувача в потрібний час.

Для того, щоб облікову інформацію однозначно сприймали ті, хто брав участь в її підготовці на підприємстві, і ті, хто використовує її поза межами підприємства, вона має задовольняти такі вимоги:

порівнюваність і постійність — не можна протягом звітного періоду використовувати різні методи бухгалтерського обліку, інакше зникає можливість порівнювати дані;

суттєвість — не потрібно витрачати час на облік незначних факторів. Якщо зусилля щодо обліку дорівнюють за вартістю засобам, які обліковуються, облік необхідно спростити;

консерватизм — оскільки відображення фактів господарської діяльності в бухгалтерському обліку не завжди є однозначним, необхідно вибирати оцінку, яка є менш оптимістичною, тобто слід враховувати можливий брак прибутку і потенційні збитки. Це забезпечить обережність в оцінці активів, майна і у визначенні величини прибутку;

повноту — містити максимум даних, необхідних користувачу. Інформація сама по собі є значною цінністю, незалежно від фактів, які вона фіксує. Ця цінність зумовлена можливостями, котрі вона надає для прийняття рішень, тобто потенційними діями. Кожна така дія стає бухгалтерською категорією. Подібний підхід дозволяє відокремити явище (інформаційний аспект) від факту (економічний аспект) і зосередити увагу бухгалтера на явищі.

З цього випливає, що входом і виходом бухгалтерської системи є не дебет і кредит, тобто не облікові координати, а облікова процедура: вхід — первинні документи (вхідні дані), вихід — звітність (результатна інформація). Щоправда, під результатною інформацією розуміють не стільки звітність традиційного обліку, скільки модель, яка дозволяє приймати багатоваріантні управлінські рішення. При цьому вартість інформації не має перевищувати витрат на її отримання, тому будь-яка втрата інформації має приносити більші збитки, ніж вартість втрачених даних.

Тести для самоконтролю

1. Що забезпечують управлінські рішення?
 - конкурентоспроможність;
 - кредитоспроможність;
 - платоспроможність.
2. На чому базується підготовка та реалізація ефективних управлінських рішень?
 - плануванні;
 - контролі;
 - аналізі.
3. Суть облікової інформації проявляється під час управління, яке спрямоване на:
 - вироблення;
 - прийняття;
 - практичну реалізацію управлінських рішень.
4. До облікової інформації належать:
 - аналіз;
 - регулювання;
 - оцінювання господарської діяльності.
5. Важлива особливість, яка принципово відрізняє облікову інформацію від необлікової є:
 - обов'язковість її створення;
 - ведення;
 - представлення.

6. Облікова інформація знаходиться у постійному русі, динамічно розвивається та адаптується до нових бухгалтерських та податкових норм шляхом створення:
 - нових взаємозв'язків;
 - підсистем;
 - формує нові локальні та загальні цілі, а також засоби їх досягнення.
7. Облікова інформація повинна бути:
 - корисною;
 - достовірною;
 - значимою.
8. Значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути:
 - корисною для складання планів;
 - ґрунтуватися на зворотньому зв'язку;
 - надходити до користувача в потрібний час.
9. Входом і виходом бухгалтерської системи є:
 - дебет і кредит;
 - вхід – первинні документи (вхідні дані);
 - вихід – звітність (результатна інформація).

Тема 2. Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством.

- 2.1. Управлінський облік як підсистема інформаційного обміну в структурі управління підприємством
- 2.2. Бухгалтерський облік як складова інформаційного забезпечення для управління підприємством
- 2.3. Облік як основа інформаційного забезпечення управління
- 2.4 Тести для самоконтролю

2.1. Управлінський облік як підсистема інформаційного обміну в структурі управління підприємством

На сучасному підприємстві управління є досить поширюємо видом діяльності. Система управління впливає на управлінський об'єкт у вигляді загальних функцій, взаємозв'язок і взаємодія яких утворює замкнутий цикл.

Процес управління реалізується у вигляді деякої послідовності рішень, ефективність яких можна перевірити тільки на основі отримання інформації про проміжні і кінцеві результати, достовірно та своєчасно відображають стан і поведінку керованих параметрів. Таку інформацію представляє система бухгалтерського обліку, яка виявляє і систематизує дані про господарську діяльність підприємства. Частина системи бухгалтерського обліку, яка забезпечує потреби управління в інформації, називається управлінським обліком. Управлінський облік є інформаційною основою прийняття управлінських рішень всередині підприємства як оперативного і поточного, так і перспективного характеру.

Визначивши управлінський облік як підсистему бухгалтерського обліку, що бере участь в інформаційному обміні, призначену для прийняття управлінських рішень, можна сказати, що мова йде, перш за все, про інформацію фінансового характеру. Отже, систему управлінського обліку можна вважати частиною загальної системи управління фінансами підприємства. Управлінський облік повинен бути організований змістовно як сукупність методів і процедур управління інформацією, і організаційно - як окрема частина фінансової служби підприємства.

Функції системи управління фінансами можна розділити на два напрями:

- комплекс грошово-фінансових дій;
- комплекс обліково-контрольних дій.

В даний час застосовують два варіанти зв'язку між управлінською та фінансовою бухгалтерією:

- інтегрована система обліку;
- автономна система обліку.

Таким чином, управлінський облік допомагає здійсненню ефективного інформаційного обміну, перш за все шляхом побудови системи внутрішнього контролю.

2.2. Бухгалтерський облік як складова інформаційного забезпечення для управління підприємством

Для забезпечення отримання різнобічної інформації, необхідної для здійснення управління підприємством, використовують три взаємопов'язані види обліку:

- бухгалтерський;
- оперативно-технічний;
- статистичний;

Бухгалтерський облік, як важлива складова інформаційної системи підприємства, формує значну частину загального обсягу економічної інформації, яка у ньому створюється і забезпечує життєдіяльність таких функцій як планування, контроль, економічний аналіз, фінанси. Він відображає господарську діяльність підприємств, організацій, установ та охоплює всі засоби господарства, джерела їх формування, господарські процеси і результати діяльності.

Бухгалтерський облік - це процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства для прийняття управлінських рішень.

Діяльність будь-якого підприємства базується на постійному підвищенні рівня використання матеріальних і грошових ресурсів, а також трудового потенціалу підприємства. Виходячи із вимог керівництва щодо реалізації поставлених завдань, виділяють функції бухгалтерського обліку - контрольну та інформаційну.

Контрольна функція полягає у необхідності здійснення методами бухгалтерського обліку контролю за збереженням та ефективним використанням ресурсів, виконанням планових завдань, дотриманням чинного законодавства й умов угод і контрактів.

Інформаційна функція бухгалтерського обліку полягає у забезпеченні керівництва як структурних підрозділів, так і підприємства в цілому інформацією, необхідною для здійснення контролю, планування і прийняття оперативних управлінських рішень.

Управління діяльністю підприємства складається з таких етапів:

- розробка доцільних дій, впроваджених у відповідних програмах;
- контроль за виконанням цих програм за допомогою інформаційного забезпечення, сформованого у системі обліку;
- розробка системи подальших дій, спрямованих на ліквідацію негативних відхилень від запланованих господарських процесів.

Всі елементи управління господарською діяльністю підприємства пов'язані з оптимізацією рішень, які ухвалюють на основі системного перетворення облікової інформації.

Управління підприємством взаємопов'язане з первинною інформацією, що групується і перетворюється в системі бухгалтерського обліку в інформаційні сукупності, які характеризують стан об'єктів обліку. Внаслідок такого перетворення інформація набуває нової якості, відмінної від початкової. Завдяки цьому бухгалтерський облік є надійною і достовірною інформаційною базою для управління господарською діяльністю підприємства.

Дані бухгалтерського обліку використовуються для складання бізнес-плану підприємства, роботи маркетингових підрозділів, стимулювання працівників, вибору ринку та ін. Бухгалтерський облік служить інтересам задоволення соціальних потреб працівників підприємства, зростанню обсягів випуску конкурентноспроможної продукції на внутрішньому і зарубіжному ринках, ефективному господарюванню із застосуванням нових прогресивних технологій. Він здійснюється безпосередньо на підставі документального оформлення всіх господарських процесів і сприяє контролю за раціональним використанням грошових і матеріальних ресурсів, недопускаючи непродуктивних витрат, запобігає виникненню штрафних санкцій за порушення договірної дисципліни тощо.

Бухгалтерський облік забезпечує інформацією, що дає можливість характеризувати поточну ситуацію, здійснювати контроль за всіма параметрами господарювання, визначати найбільш доцільні напрями розвитку підприємства і створення обґрунтованої системи управління.

Значну частину інформації містить бухгалтерська звітність. Одним із шляхів формування облікової інформації для потреб управління є використання даних бухгалтерської звітності, зокрема бухгалтерського балансу. На основі даних статей балансу формується таблиця аналітичної інформації необхідної для прийняття управлінських рішень.

Всі управлінські рішення об'єднуються в групи залежно від поставленої мети і знаходиться оптимальний варіант рішення.

Отже, бухгалтерський облік передбачає безперервне документально обґрунтоване відображення використання ресурсів підприємства і процесів господарської діяльності з метою контролю та активного впливу на них через систему управління. Завдяки цьому він є надійною і достовірною інформаційною базою для управління діяльністю підприємства та сприяє прийняттю оперативних управлінських рішень.

2.3. Облік як основа інформаційного забезпечення управління

Однією з найважливіших умов удосконалення управління підприємством є поліпшення його інформаційного забезпечення. Інформація є основою, базою для управління. Основним джерелом економічної інформації є дані бухгалтерського обліку. З цього приводу ряд спеціалістів зазначають, що інформація, одержана каналами бухгалтерського обліку, складає 80 відсотків економічної інформації. Професор М. С. Пушкар підкреслює, що «бухгалтерський облік є частиною загальної інформаційної системи, яка перетворює первинні дані, зафіксовані в документах, на продукт для управління. Таким продуктом є готова до споживання інформація, яка має всі властивості товару.

Проблеми формування економічної інформації на підставі вдосконалення облікової, вивчалися такими вченими, як: Д. Д. Батуєва, Ф. Ф. Бутинець, Ю. А. Верига, Н. М. Малюга, В. М. Пархоменко, В. В. Сопко та ін. Однак ряд питань, які пов'язані з формуванням і опрацюванням інформаційного забезпечення управління підприємством з позиції реалізації задач бухгалтерського обліку, вимагають подальшого вивчення та вдосконалення.

У сучасних умовах господарювання в Україні змінюються і уточнюються функції бухгалтерського обліку з метою поліпшення інформаційного забезпечення управління. Без даних бухгалтерського обліку неможливо дати об'єктивну оцінку результатам господарської діяльності підприємства. На підставі облікової інформації створюється інформаційна основа для розвитку ринку та оцінювання ефективності функціонування підприємств. Швейцарський професор І. Ф. Шерр ще на початку ХХ століття підкреслював роль обліку в управлінні підприємством: «Бухгалтерський облік – безгрішний суддя минулого, необхідний керівник теперішнього та надійний консультант майбутнього кожного підприємства». Отже, основою інформаційного забезпечення управління підприємством є бухгалтерський облік. До недавнього часу бухгалтери і користувачі бухгалтерських даних

будували свої уявлення про відношення бухгалтерського обліку (БО) до господарського процесу (ГП) відповідно до формули $BO=GP$, тобто виходили із того, що всі відомості, які представляються бухгалтерським обліком, адекватно відображають факти господарського життя. Проте адекватність, на думку теоретиків традиційного напрямку, відновлювалася за допомогою інвентаризації. Після появи поняття «інформація» стало ясно, що між двома частинами тотожності слід поставити інформацію (І). І тоді формула приймає вигляд: $GP=I=BO$, тобто в теорії треба виходити з того, що господарський процес адекватний породжуваній ним інформації, а остання – відомостям, відображеним у бухгалтерському обліку. Тобто облік через економічну інформацію перетворюється у функцію системи управління.

Бухгалтерський облік, відображаючи господарські процеси і явища в динаміці, дає змогу встановити тенденції і закономірності в розвитку керованого об'єкта, надаючи тим самим необмежені можливості для своєчасного напрацювання оптимальних управлінських рішень з належним впливом на керований об'єкт. Облік виступає у ролі інструмента, що забезпечує всі шаблі управління інформацією про стан суб'єктів управління. Певним гарантом надійності даних бухгалтерського обліку стає контроль. Внутрішньогосподарський контроль із різноманітністю застосовуваних ним методів і прийомів при належній організації здатен не тільки засвідчувати достовірність облікової інформації, а й сприяти підвищенню якості і повноти оперативних даних та даних управлінського обліку. Отже, система обліку та система контролю характеризують об'єкт управління – підприємство з усіма його особливостями, загалом створюють інформаційну основу його діяльності, ідентифікуються з системою господарського механізму як складові частини, водночас входять до складу економічної системи управління у вигляді окремих підсистем. Між цими складовими системами господарського механізму існують зв'язки, що їх об'єднують

Система бухгалтерського обліку повинна формувати інформацію, що задовольняє потребам широкого кола зацікавлених користувачів. Сучасний бухгалтерський облік є інформаційною базою, на основі якої можлива підготовка різних видів бухгалтерської і іншої звітності, зокрема, фінансової звітності, консолідованої фінансової звітності, управлінської звітності, податкової звітності, статистичної звітності, звітності перед державними органами контролю тощо. При цьому слід враховувати, що підсумкова (звітна) інформація тісно пов'язана з нормуванням, плануванням, контролем та аналізом. У зв'язку з цим у складі звітної інформації повинні бути, крім фактичних даних, планові, нормативні, кошторисні показники, а також показники відхилення від них як в абсолютних, так і у відносних величинах. Отже, основою інформаційного забезпечення управління підприємством є бухгалтерський облік. Для вирішення задач, що стоять перед бухгалтерським обліком, його розглядають у двох напрямках: фінансовий облік і управлінський облік. Управлінський облік повинен надавати інформацію, засновану на даних як фінансового, так і не фінансового характеру, для прийняття рішень керівниками. Однак у багатьох підприємств служби

фінансового і управлінського обліку частково дублюються за своїми функціями. Для вдосконалення управління на мікрорівні і підвищення конкурентоспроможності бізнесу дуже велике значення має якість інформації, що надається бухгалтерським обліком. Важливим чинником підвищення якості фінансової, управлінської та іншої інформації є вдосконалення облікового процесу на підприємстві. До найважливіших об'єктів інформаційного забезпечення управління підприємством з позиції реалізації задач бухгалтерського обліку, слід віднести:

- нормативно-правову базу бухгалтерського обліку;
- облікову політику підприємства;
- дані синтетичного та аналітичного обліку;
- первинні документи;
- фінансову звітність;
- внутрішню (управлінську) звітність.

Зазначені об'єкти повинні бути покладені в основу формування інформаційного забезпечення управління підприємством.

Досліджуючи місце і значення бухгалтерського обліку в системі господарського механізму, необхідно підкреслити його зв'язок з усіма елементами управління – плануванням, контролем, аналізом та ін. Саме облік є інформаційною базою, що забезпечує функціонування цих елементів, він також надає інформацію про ефективність управління загалом. Тобто бухгалтерський облік є постачальниками інформації про стан та напрями розвитку підприємства, а тому формує основу інформаційного забезпечення управління підприємством. Доведено, що система обліку та система контролю характеризують об'єкт управління – підприємство з усіма його особливостями, створюють інформаційну основу його діяльності, ідентифікуються з системою господарського механізму як складові частини, водночас входять до складу економічної системи управління у вигляді окремих підсистем. Сформовані об'єкти інформаційного забезпечення управління підприємством у частині реалізації задач бухгалтерського обліку, які можуть бути покладені в основу моделювання інструментальних засобів управління підприємством.

2.4 Тести для самоконтролю

1. Управлінський облік це –
 - частина системи бухгалтерського обліку, яка забезпечує потреби управління в інформації;
 - інформаційною основою прийняття управлінських рішень всередині підприємства;
 - частина загальної системи управління фінансами підприємств.
2. Управлінський облік повинен бути організований:
 - змістовно, як сукупність методів і процедур управління інформацією;
 - організаційно – як окрема частина фінансової служби підприємства;

- шляхом побудови системи внутрішнього контролю.
3. Функції системи управління фінансами:
- комплекс грошово-фінансових дій;
 - комплекс обліково-контрольних дій;
 - комплекс ефективного інформаційного обліку.
4. Які варіанти зв'язку між управлінською та фінансовою бухгалтерією застосовують в даний час:
- інтегровану систему обліку;
 - автономну систему обліку;
 - диференційований господарський облік.
5. Які види обліку використовують для забезпечення отримання різнобічної інформації, необхідної для здійснення управління підприємств:
- бухгалтерський;
 - оперативно-технічний;
 - статистичний.
6. Бухгалтерський облік, як важлива складова інформаційної системи підприємства, формує значну частину загального обсягу економічної інформації, яка у ньому створюється і забезпечує життєдіяльність таких функцій, як:
- планування;
 - контроль;
 - економічний аналіз;
 - фінанси.
7. Бухгалтерський облік відображає господарську діяльність підприємств, організацій, установ та охоплює:
- всі засоби господарства;
 - джерела їх формування;
 - господарські процеси;
 - результати діяльності.
8. Бухгалтерський облік – це процес:
- виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання;
 - передачі інформації про господарську діяльність підприємства зовнішнім користувачам для прийняття рішень;
 - передачі інформації про господарську діяльність підприємства внутрішнім користувачам для прийняття рішень.
9. Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам:
- повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище;
 - інформації про результати діяльності;
 - інформації про рух грошових коштів підприємства для прийняття управлінських рішень.
10. Діяльність будь-якого підприємства базується на постійному підвищенні рівня використання:

- матеріальних ресурсів;
 - грошових ресурсів;
 - трудового потенціалу підприємства.
11. Виходячи із вимог керівництва щодо реалізації поставлених завдань, виділяють функції бухгалтерського обліку:
- контрольну;
 - інформаційну;
 - фіскальну.
12. Контрольна функція полягає у:
- необхідності здійснення методами бухгалтерського обліку контролю за збереженням та ефективним використанням ресурсів;
 - виконанням планових завдань;
 - дотриманням чинного законодавства й умов угод і контрактів.
13. Інформаційна функція бухгалтерського обліку полягає у:
- забезпеченні керівництва як структурних підрозділів, так і підприємства в цілому інформацією;
 - здійсненні контролю;
 - здійсненні планування;
 - здійсненні прийняття оперативних управлінських рішень.
14. Управління діяльністю підприємства складається з:
- розробки доцільних дій, впроваджених у відповідних програмах;
 - контролю за виконанням програм за допомогою інформаційного забезпечення, сформованого у системі обліку;
 - розробки системи подальших дій, спрямованих на ліквідацію негативних відхилень від запланованих господарських процесів.
15. Всі елементи управління господарською діяльністю підприємства пов'язані з:
- оптимізацією рішень, які ухвалюють на основі системного перетворення облікової інформації;
 - диверсифікацією рішень;
 - інтеграцією рішень.
16. Дані бухгалтерського обліку використовуються для:
- складання бізнес-плану підприємства;
 - роботи маркетингових підрозділів;
 - стимулювання працівників;
 - вибору ринку.
17. Бухгалтерський облік служить інтересам:
- задоволення соціальних потреб працівників підприємства;
 - зростанню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції на внутрішньому і зарубіжному ринках;
 - ефективному господарюванню із застосуванням нових прогресивних технологій.
18. Бухгалтерський облік здійснюється безпосередньо на підставі документального оформлення всіх господарських процесів і сприяє:

- контролю за раціональним використанням грошових і матеріальних ресурсів;
- недопуску непродуктивних витрат;
- запобіганню виникнення штрафних санкцій за порушення договорів дисципліни.

19. Бухгалтерський облік забезпечує інформацією, що дає можливість:

- характеризувати поточну ситуацію;
- здійснювати контроль за всіма параметрами господарювання;
- визначати найбільш доцільні напрями розвитку підприємства системи управління.

20. Внутрішньогосподарський контроль із різноманітністю застосовуваних ним методів і прийомів при належній організації здатен:

- засвідчувати достовірність облікової інформації;
- сприяти підвищенню якості і повноти оперативних даних;
- сприяти підвищенню якості і повноти даних управлінського обліку.

21. Сучасний бухгалтерський облік є інформаційною базою, на основі якої можлива підготовка різних видів бухгалтерської і іншої звітності, зокрема:

- фінансової звітності;
- консолідованої фінансової звітності;
- управлінської звітності;
- податкової звітності;
- статистичної звітності;
- звітності перед державними органами контролю.

22. Підсумкова (звітна) інформація тісно пов'язана з:

- нормуванням;
- плануванням;
- контролем;
- аналізом.

23. У складі звітної інформації повинні бути:

- фактичні дані;
- планові, нормативні, кошторисні показники;
- показники відхилення як в абсолютних, так і у відносних величинах.

24. Управлінський облік повинен надавати інформацію, засновану на даних:

- фінансового характеру;
- нефінансового характеру;
- соціального характеру для прийняття рішень керівниками.

25. До об'єктів інформаційного забезпечення управління підприємством з позиції реалізації задач бухгалтерського обліку відносяться:

- нормативно-правова база бухгалтерського обліку;
- облікова політика підприємства;
- дані синтетичного та аналітичного обліку;
- первинні документи;

- фінансова звітність;
- внутрішня (управлінська) звітність.

Тема 3. Принципи, методики і техніки підготовки управлінської бухгалтерської звітності.

3.1. Проблеми розробки методичної бази системи управлінської звітності

3.2 Тести для самоконтролю

3.1. Проблеми розробки методичної бази системи управлінської звітності

Підготовка управлінської звітності включає процеси накопичення інформації та її обробки, вимагає наявності необхідних технічних засобів і відповідної кваліфікації персоналу. Для оптимальної інформаційної взаємодії користувачів і постачальників інформації необхідним є раціональне проектування системи збору інформації і ефективне управління її потоками, яке ґрунтується на системному та процесорному підходах.

Водночас, вирішення завдань, які мають реалізуватися завдяки наявності системи управлінської звітності, можливе лише при використанні відповідних методів накопичення, обробки і передачі інформації у вигляді управлінської звітності.

Питання методики підготовки інформації для цілей управління підприємством піднімалося як в класичних працях з управлінського обліку авторів далекого зарубіжжя, таких як К. Друрі, А. Апчерч, Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, так і в працях М.А. Вахрушиної, С.Ф. Голова, Т.П. Карпової, Л.В. Нападовської, М.С. Пушкаря тощо.

Огляд економічної літератури дає можливість зробити висновок про те, що з одного боку питання методики управлінського обліку досліджене не в повній мірі, що проявляється у відсутності чіткої класифікації застосовуваних способів управлінського обліку. До основних методичних питань більшість дослідників відносять розробку плану рахунків управлінського обліку та макетів звітних форм для різних рівнів і цілей управління, вдосконалення первинної документації, використання різних способів класифікації і обліку витрат та калькулювання собівартості.

З іншого боку, значна частина дослідників єдині в тому, що в управлінському обліку застосовується принцип методологічного плюралізму, що дає можливість використовувати як загальнонаукові, так і специфічні методи на дисциплінарній основі. З цим важко не погодитися, з огляду на те, що організація системи управлінської звітності на підприємстві здійснюється за внутрішніми регламентами, проте на практиці важко уявити бухгалтера, обізнаного щодо сучасних методів управлінського обліку, який готовий самостійно вирішувати, яким чином здійснювати збір, обробку і передачу інформації, необхідної керівництву.

Оскільки функціонування підприємства в умовах невизначеності та ризику зумовлює необхідність постійного удосконалення менеджменту

бізнес-процесів, вважаємо, що питання методики системи управлінської звітності є принциповим і потребує детального розгляду.

Виходячи з того, що методика – це сукупність методів, та систематизована сукупність кроків, які необхідно здійснити, щоб виконати певне завдання або досягти певної мети, вважаємо, що підприємства повинні самостійно розробляти методику формування і подання управлінської звітності.

Зважаючи на те, що спектр інформації, що використовується в управлінні є надзвичайно широким, її підготовка вимагає використання також широкого спектру методів.

М.С. Пушкар виділяє три групи методів управлінського обліку:

1. Загальнометодологічні методи дослідження об'єкта – спостереження, порівняння, аналіз і синтез.

2. Загальнонаукові методи бухгалтерського обліку, до яких дослідник відносить загальні методи, притаманні бухгалтерському обліку, такі як подвійний запис, документація, інвентаризація, оцінка і калькуляція, рахунки, подвійний запис.

3. Специфічні методи бухгалтерського обліку – групування і перегрупування витрат виробництва, нормативний метод обліку і калькулювання, математичні методи дослідження собівартості і рентабельності продукції.

Позиція М.С. Пушкаря відображає загальнонауковий підхід до методики будь-якої науки, але не впорядковує методичну базу щодо специфічних методів управлінського обліку.

М.А. Вахрушина виділяє наступні групи методів управлінського обліку:

- елементи методу бухгалтерського фінансового обліку (рахунки і подвійний запис, інвентаризація і документація, балансове узагальнення і звітність);

- методи статистики;
- прийоми економічного аналізу;
- економіко-математичні методи.

Позиція М.А. Вахрушиної є спробою впорядкувати специфічні методи управлінського обліку, але на нашу думку, цей перелік є неповним, оскільки, до якої групи слід відносити, наприклад, методи калькулювання собівартості.

Л.В. Нападовська на основі проведених досліджень, виділила чотири блоки, що об'єднують методи, використання яких здатне, на думку автора, забезпечити задоволення інформаційних потреб апарату управління:

- планування і контроль;
- бухгалтерський облік;
- економічний аналіз;
- прийняття управлінських рішень.

Л.В. Нападовська зробила спробу сгрупувати методи за використанням на різних стадіях управління, що є дуже важливим, але не враховує особливостей численних методів управлінського обліку, що

характеризуються комплексністю. Так, наприклад, метод калькулювання за нормативними витратами можна віднести до будь-якої із зазначених груп методів (інформація про норми, фактичну собівартість і контроль відхилень охоплюють всі стадії управління), а Л.В. Нападовська відносить його до другої групи методів.

Вважаємо, що доцільне групувати методи підготовки управлінської звітності за ступенем узагальнення інформації на ті, що використовуються для отримання первинної інформації з різних джерел і групування її певним чином для подальшого використання.

Крім того, жоден з науковців при дослідженні методики управлінського обліку не приділяє уваги розробці методики визначення інформаційних потреб користувачів управлінської звітності, способів і строків її подання, що є надзвичайно важливим.

Тож, враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне, виділяти три групи методів, а саме: методи накопичення інформації, методи обробки (підготовки) інформації та методи підготовки і подання управлінських звітів. Спираючись на розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, а також на основі власного бачення проблеми нами зроблена спроба впорядкування методичної бази системи управлінської звітності (рис.3.1).

З огляду на традиційно сформовані внутрішньосформовані зв'язки, основна частина інформації збирається та накопичується в системі бухгалтерського обліку у класичному розумінні, функціональною підсистемою якого при необхідності може бути управлінський облік.

Зауважимо, що при розробці методики підготовки і подання управлінської звітності ми виходили з того, що на підприємстві відповідно до законодавства функціонує система фінансового обліку, тому методи фінансового обліку не виділялися окремо. Крім того, враховуючи межі спеціальності, нами не розглядалися методи накопичення і обробки кількісної і якісної інформації інших інформаційних систем підприємства, наприклад, таких як маркетинг, хоча можливість і необхідність її використання при підготовці управлінської звітності є беззаперечною.



Рис. 3.1. Методична база системи управлінської звітності

В межах виділених нами груп методів, звернемо увагу на основні з них:

1. Методи накопичення інформації.

Методи цієї групи використовуються для первинного накопичення інформації, необхідної при обґрунтуванні управлінських рішень в розрізі об'єктів управління.

Зазвичай, ключовим об'єктом управління є витрати, оскільки за ринкових умов господарювання скорочення і контроль витрат є єдиним чинником збільшення і збереження маси прибутку підприємства, особливо в галузях з високою конкуренцією.

Класифікація витрат і доходів є не лише методом пізнання, а й ключовим елементом організації їх обліку.

Поділ витрат за певними ознаками дає широкі можливості для подальшого їх групування з метою підготовки управлінської звітності.

2. Методи обробки (підготовки) інформації.

Методи цієї групи використовуються для обробки інформації і визначення показників для прийняття рішень. Показник – це величина, що відображає певну характеристику об'єкту управління. Тобто, виходячи з принципу повноти (достатності) інформації менеджерам не завжди потрібна вся інформація про об'єкт управління. Для прийняття певних управлінських

рішень їм потрібні відповідні показники, що характеризують конкретний об'єкт.

3. Методи формування і подання управлінської звітності.

Ця група методів включає способи визначення інформаційних потреб, форми, періодичності і способу подання управлінських звітів користувачам.

Визначення інформаційних потреб внутрішніх користувачів є однією з найважливіших проблем, що необхідно вирішити при побудові ефективної інформаційної системи на підприємстві.

При визначенні в інформації потрібно встановити необхідний мінімум інформації, якою повинен володіти відповідальний менеджер для виконання функціональних обов'язків, форму, час, періодичність інформування.

Вважаємо, що при визначенні інформаційних потреб внутрішніх користувачів підприємства необхідно звернути увагу на наступне:

- вирішальною умовою ефективного задоволення інформаційних потреб є усвідомлення і чітке вираження того, яка інформація дійсно потрібна споживачеві для вирішення поставленого перед ними завдання;
- для вивчення потреб в інформації необхідно використовувати всі види і форми комунікацій;
- важливо знати ступінь задоволення інформаційних потреб і дієвість створеної інформаційної системи.

Значний вплив на зміст і структуру управлінської звітності має рівень управління, до якого належить користувач звітності і основні господарські процеси підприємства.

Для різних рівнів управління (оперативного, тактичного і стратегічного) обробка первинної інформації буде здійснюватися по-різному: інформація може агрегуватися, деталізуватися та спеціальним чином структуруватися.

Зокрема, більш детальна інформація в аналітичних розділах необхідна тільки керівникам структурних підрозділів, а на рівень вищого управління (фінансового директора, комерційного директора й т.д.) варто виводити вже тільки підсумкові, узагальнюючі показники.

Так, якщо керівник дільниці має потребу в інформації в розрізі статей витрат на продукт, майстер цеху потребує цю інформацію в розрізі бригад, а заступник директора з виробництва – в розрізі цехів.

Терміни підготовки і подання періодичної управлінської звітності прямо залежить від рівня управління – чим вищий рівень, тим нижча частота: щоденно – звіт по реалізації для менеджера відділу збуту, щотижня – звіт по реалізації для заступника директора з комерційних питань, щомісяця – звіт про прибутки і збитки для комерційного директора.

Способи подання управлінської звітності залежать від особливостей, масштабів діяльності, рівня технічного озброєння конкретного підприємства.

Крім того, необхідно зауважити, що ефективне використання розглянутих методик, неможливе без застосування сучасних комп'ютерних технологій.

Для підтримки інформаційного простору підприємства в актуальному стані, аналітикам необхідно забезпечити систематизацію інформаційних потоків на підприємстві, гнучко реагувати на інформаційні запити користувачів створюваної інформації, перевіряючи ступінь їх задоволення, проводячи діагностику застосовуваних методів. Для визначення та підбору ефективних методів необхідно керуватися відповідними критеріальними ознаками, що потребує подальших розробок, необхідних для моделювання системи управлінської звітності на підприємстві.

3.2 Тести для самоконтролю

1. Підготовка управлінської звітності:
 - включає процеси накопичення інформації та її обробки;
 - вимагає наявності необхідних технічних засобів;
 - вимагає відповідної кваліфікації персоналу.
2. Для оптимальної інформаційної взаємодії користувачів і постачальників інформації необхідним є:
 - раціональне проектування системи збору інформації;
 - ефективне управління її потоками;
 - системний та процесорний підхід.
3. Методи підготовки і подання управлінських звітів:
 - методи накопичення інформації;
 - методи обробки (підготовки) інформації;
 - методи складання і подання управлінської звітності.
4. Рівні управління:
 - оперативний;
 - тактичний;
 - стратегічний.
5. Обробка первинної інформації здійснюється:
 - інформація може агрегуватися;
 - інформація може деталізуватися;
 - спеціальним чином структуруватися.
6. Терміни підготовки і подання періодичної управлінської звітності: щоденно, щотижня, щомісяця:
 - звіт по реалізації для менеджера відділу збуту;
 - звіт по реалізації для заступника директора з комерційних питань;
 - звіт про прибутки і збитки для комерційного директора.
7. Способи подання управлінської звітності залежать від:
 - особливостей;
 - масштабів діяльності;
 - рівня технічного озброєння конкретного підприємства.

Тема 4. Оцінювання очікуваних витрат для прогнозування та прийняття управлінських рішень

- 4.1. Підготовка та прийняття управлінських рішень
- 4.2. Процес прийняття управлінських рішень. Оптимізація управлінських рішень
- 4.3. Етапи процесу підготовки та прийняття управлінських рішень
- 4.4. Методи побудови функції витрат:
 - 4.4.1. Побудова функції витрат методом аналізу рахунків
 - 4.4.2. Побудова функції витрат методом вищої (нижчої) точки
 - 4.4.3. Модель прийняття рішень в умовах невизначеності
- 4.5 Тести для самоконтролю

4.1. Підготовка та прийняття управлінських рішень

Управлінське рішення – це найдоцільніший варіант дій з багатьох можливих у певних умовах управлінської діяльності. Це конструктивний, збалансований комплекс конкретних, взаємопов'язаних і взаємообумовлених заходів, спрямованих на вирішення проблеми, завдань державного управління чи управлінської діяльності взагалі.

Поняття «управлінське рішення» містить у собі як сам процес вироблення та реалізації раціонального варіанту розв'язання проблеми, так і фіксований правовий акт (постанова, наказ, розпорядження тощо).

Значення управлінських рішень:

- *виконання законодавчих і нормативних актів з питань державного управління залежить не тільки від наявності та якості цих актів, але й від здатності їх реалізації на місцях через управлінські рішення, систему їх функціонування (підготовку, прийняття, реалізацію);*
- *управлінські рішення спрямовують, мобілізують, узгоджують і координують, стимулюють дії державних органів, персоналу організацій, які належать до сфери їхнього управління;*
- *важливі соціально-економічні та соціально-психологічні (а нерідко й політичні) наслідки управлінських рішень, їх вплив на авторитет державних органів, морально-психологічний стан громадян і колективів, економічну і політичну стабільність у суспільстві;*
- *за кожним управлінським рішенням стоять конституційні права, потреби і долі громадян;*
- *як результат розумової праці, політичної свідомості й волі керівників, управлінські рішення стають важливим критерієм і показником їхніх керівних здібностей, професіоналізму та компетентності.*

За класифікацією виділяються такі основні типи управлінських рішень:

програмні (запрограмовані) – базуються на узвичасному, заведеному порядку або процедурній політиці і приймаються за типових обставин

(рішення пов'язані із затвердженням планів роботи, призначенням кадрів тощо);

непрограмні (ситуаційні) – приймаються у незвичайній, оригінальній ситуації, з нових (індивідуальних) питань, за відсутності встановлених форм і процедур, за недостатності (браку) стабільної інформації.

Основні вимоги до управлінських рішень:

- **законність** (відповідність чинному законодавству України, визнаним нормам міжнародного права);

- **врахування рішень державних органів вищого рівня і попередньо прийнятих власних рішень;**

- **наукова обґрунтованість, своєчасність і реалістичність.** Базування на повній, точній та об'єктивній і вірогідній інформації, врахування досвіду;

- **відповідність кінцевій меті, чітке визначення головної ланки, пріоритетних цілей і завдань;**

- **компетентність:** рішення приймає лише орган чи керівник, який має на це право, і адресує його організаціям чи керівникам, наділеним відповідними повноваженнями для виконання;

- **конкретність:** чітке визначення заходів, термінів виконання і відповідальних виконавців.

- **повнота і зрозумілість змісту, послідовність і логічність викладу.**

Обов'язкова умова юридичної сили управлінського рішення – **неухильне дотримання вимог нормативно-правових актів, державних стандартів** щодо змісту та форми, реквізитів кожного виду управлінського рішення.

Механізм функціонування управлінських рішень містить такі взаємопов'язані етапи:

- підготовка проекту рішення;
- прийняття (ухвалення) рішення;
- організація виконання і контроль.

Підготовка проекту управлінського рішення передбачає:

1. Усвідомлення та визначення проблеми, необхідності рішення та його мети.

2. Визначення принципових завдань рішення і добір виконавців його проекту.

3. Вивчення законодавчих і нормативних актів та спеціальної літератури з відповідних питань.

4. Інформаційне забезпечення підготовки та прийняття рішення: аналіз необхідної інформації, фактичного стану справ.

5. Вивчення і врахування регіональних, галузевих та інших особливостей врахування (а в разі потреби й формування) громадської думки.

6. Збір пропозицій, вироблення варіантів проекту рішення, порівняння й оцінка їх очікуваних результатів, витрат сил і засобів, коштів, ступеня ризику, недоліків тощо. При розгляді варіантів проекту рішення важливо:

- виключити (відсіяти) явно нераціональні й нежиттєві;
- порівняти альтернативні варіанти за показниками і відібрати ті, що мають переконливу перевагу;
- проаналізувати обґрунтування варіантів з точки зору повноти, якості й достатності використаної інформації;
- вивчити реалістичність запропонованих варіантів (чи пропозицій) стосовно до умов їх реалізації, обставин і чинників, які можуть позитивно або негативно вплинути на виконання рішення.

7. Відбір найвідповіднішої альтернативи, пошук оптимального варіанту проекту рішення. При цьому може виявитися неможливість вибору одного із запропонованих варіантів, а необхідність вироблення проекту рішення на основі поєднання найбільш конструктивних і раціональних елементів, пропозицій з усіх варіантів. Так виробляється проекти оптимального, прийняттого рішення.

8. Вироблення проекту рішення, узгодження його в підрозділах, з керівниками заінтересованих органів і організацій (візування проекту). Обов'язковою є віза керівника чи повноважного працівника юридичної служби, після якої жодні зміни до проекту рішення не вносяться.

9. Подання проекту управлінського рішення (розпорядження, наказу тощо) керівництву органу, установи, організації.

Відповідно до змін, внесених до **Типового регламенту місцевої державної адміністрації**, передбачено при поданні проектів розпоряджень додавати довідку про погодження проекту, а також **пояснювальну записку** до нього, яка містить висвітлення наступних питань:

- обґрунтування необхідності прийняття розпорядження;
- мета, завдання прийняття розпорядження;
- загальна характеристика та основні положення проекту розпорядження;
- стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання;
- фінансово-економічне обґрунтування (у разі, коли розпорядження вимагає матеріально-фінансових витрат);
- прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття розпорядження.

Прийняття (ухвалення) рішення

1. Оцінка проекту рішення членами колегії, заступниками керівника, іншими працівниками та фахівцями, врахування їхніх зауважень.

2. Обговорення проекту рішення на засіданні колегії чи нараді, розгляд його керівником відповідного органу, установи чи структурного підрозділу.

3. Прийняття (ухвалення) рішення. Його зміст і структура можуть бути наступними.

- **Констатуюча (аналітична) частина:** суть проблеми, причини її виникнення; загальна характеристика стану справ; визначення суті «вузьких місць», недоліків, їх причин та винуватців. Останнім часом у багатьох видах управлінських рішень констатуюча частина або відсутня взагалі, або вона є дуже короткою, містить визначення мети рішення.

- **Розпорядча (конструктивна) частина.** Вона може містити: висновок із характеристики стану справ з даного питання чи на даній ділянці роботи; оцінку дій колективу, організації, керівника (задовільна, незадовільна, недостатня тощо); мету рішення; програму дій для його виконання: що належить зробити, яких заходів ужити, хто має виконати і в які строки; форми організації і контролю виконання рішення, відповідальні за контроль; порядок звітності та інформування про виконання.

4. Остаточне доопрацювання проекту рішення, його оформлення як документа.

5. Затвердження рішення, його підписання керівником, а в разі необхідності затвердження керівником вищого рівня – проставлення грифу затвердження.

Затвердження рішення – це акт його офіційного прийняття. З цього часу проект стає юридично значущим документом.

Організація виконання і контроль передбачають наступні послідовні дії:

1. Своєчасне **доведення рішення до виконавців** та організацій і керівників, яких воно стосується, роз'яснення його змісту, важливості та необхідності.

2. **Конкретизація завдань** по кожному виконавцю (підрозділ, підвідомча організація, підприємство, керівник, працівник тощо). Розроблення у разі необхідності планів виконання рішення на місцях.

3. **Організація роботи виконавців:**

- добір виконавців на місцях;
- навчання (інструктування) їх з питань, пов'язаних із виконанням управлінського рішення;

- оперативна робота з виконання рішення на місцях.

4. **Контроль виконання рішення** (поетапна й загальна перевірки на місцях, співбесіди з виконавцями, заслуховування їх звітів і повідомлень, аналіз статистичних даних, інформаційних матеріалів тощо).

У процесі здійснення контролю керівний орган, керівник повинен встановити: чи досягнута визначена рішенням мета і як виконане рішення – повністю, частково чи не виконане; які мали місце відхилення; які завдання не реалізовані або реалізуються неналежним чином. При наявності значних відхилень, що виявляються в процесі контролю, керівник чи відповідний керівний орган вносить необхідні корективи.

5. Підбиття підсумків виконання управлінського рішення, оцінка його результатів.

При цьому важливо звернути увагу на наступне.

Якщо мети досягнуто (чи вона досягається на певних етапах), то чи був процес її досягнення найкращим (оптимальним), чи відповідали методи і засоби досягнення вимогам чинного законодавства; які є резерви для подальшого вдосконалення роботи в цьому напрямі.

ПРОЦЕС ВИРОБЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ

Виникнення ситуації	Інформація про середовище
	Виникнення ситуації
	Виявлення проблеми

Інформаційне забезпечення вироблення рішення	Вимоги до обсягу та якості інформації
	Збір та опрацювання інформації
	Оцінка інформації

Визначення мети	Загальна мета
	Цілі і завдання
	Реальні можливості, досягнення, ресурси

Вироблення проекту рішення	Альтернативні варіанти рішення
	Оцінка варіантів
	Аналіз очікуваних результатів

Прийняття (ухвалення) рішення	Розгляд (обговорення) проекту рішення
	Ухвалення (затвердження) рішення

ПРОЦЕС РЕАЛІЗАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ

Організація виконання рішення	Доведення рішення до виконавців
	Організація роботи виконавців
	Моніторинг і контроль

Оцінка виконання рішення	Оцінка результатів виконання рішення
	Оцінка якості рішення
	Оцінка виконавців

Якщо мети не досягнуто, то необхідно встановити причини цього, а також їх залежність:

- від якості, глибини, обґрунтованості і реалістичності, конкретності прийнятого рішення;
- від професіоналізму та ставлення виконавців до його реалізації.

Важливо визначити відповідальність як тих, хто приймав рішення, так і виконавців кожного визначеного заходу чи завдання.

Саме в єдності підготовки якісних проектів управлінських рішень, виваженого їх прийняття, організації виконання і контролю за реалізацією - важлива умова ефективного управління взагалі і державного зокрема.

4.2 Процес прийняття управлінських рішень. Оптимізація управлінських рішень

Раціональність управлінських рішень значною мірою залежить від технологічного процесу їх підготовки і прийняття.

Найоптимальніший варіант процесу вироблення раціональних управлінських рішень охоплює такі етапи:

1. Виникнення ситуації, яка потребує прийняття рішення (поява необхідності формалізації методів менеджменту).

2. Збір та оброблення інформації щодо розроблених методів менеджменту.

3. Виявлення та оцінювання альтернатив, закладених у розроблених методах менеджменту.

4. Підготовка та оптимізація управлінського рішення, яке приймається (вибір альтернативи).

5. Прийняття управлінського рішення (узаконення альтернативи).

6. Реалізація управлінського рішення та оцінювання результатів.

На процес прийняття управлінських рішень впливають такі фактори:

1. Особисті якості менеджера (освіта, знання, вік, досвід, характер тощо).

2. Поведінка менеджера (звички, психологія тощо).

3. Середовище прийняття рішення:

- визначеність (керівник усвідомлює очікувані наслідки реалізації всіх можливих альтернативних рішень);

- ризик (менеджеру відомі ймовірні результати реалізації кожної альтернативи);

- невизначеність (неможливо з'ясувати ймовірні наслідки реалізації будь-яких альтернативних рішень).

4. Інформаційні обмеження (обумовлені зростанням витрат на отримання додаткової інформації).

5. Взаємозалежність рішень.

6. Очікування можливих негативних наслідків.

7. Можливість застосування сучасних технічних засобів.

8. Наявність ефективних комунікацій.

9. Відповідність структури управління цілям та місії організації тощо.

Згідно із законами вихідних даних Г.Спенсера кожен може прийняти ефективне рішення, володіючи достатньою інформацією. Компетентний менеджер здатний прийняти оптимальне рішення і в разі існування

інформаційних обмежень. Але тільки талановитий менеджер здатний результативно діяти навіть за повної відсутності необхідної інформації.

Оптимізація управлінських рішень - вибір найефективнішого варіанта рішення (найраціональнішого рішення) із можливих альтернатив.

Функцію оптимізації управлінських рішень можна відобразити такою формулою:

$$y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$$

де y — параметр, за яким проводиться оптимізація;

$x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ — варіанти рішень (альтернативи).

Параметр y є показником прибутку, обсягу робіт тощо, а варіанти рішень x_n визначаються ресурсами, трудовим потенціалом, виробничою площею тощо.

Наука управління як механізм оптимізації управлінських рішень може реалізовуватись з допомогою наукового методу, використання системної орієнтації, застосування моделей.

Науковий метод. Передбачає застосування чітко регламентованих аналітичних процедур, суть та зміст яких наступна:

Перший етап. Збір інформації (внутрішньої та зовнішньої).

Другий етап. Аналіз інформації.

Третій етап. Формування гіпотези (механізмів впливу, інструментів реалізації).

Після перевірки гіпотези (четвертий етап), подальші дії можуть розвиватись за одним із двох варіантів:

1) реалізація рішення, якщо гіпотеза правильна (п'ятий етап);

2) повернення з допомогою зворотного зв'язку на один з попередніх етапів, продовжуючи пошук оптимального варіанта, якщо гіпотеза виявилася неправильною.

Системна орієнтація. Ґрунтується на усвідомленні того, що організація є відкритою системою, яка складається із взаємопов'язаних елементів. У процесі діяльності (перетворення) організація обробляє входи (ресурси, інформацію тощо), перетворюючи їх на продукцію, послуги, прибуток тощо. Вивчення всіх аспектів цього процесу дає матеріал для прийняття найефективнішого варіанта управлінського рішення.

Застосування моделей. При обґрунтуванні управлінських рішень забезпечує врахування всіх факторів і альтернатив, що виникають у процесі виробничо-господарської діяльності. Тому моделювання вважають найефективнішим способом оптимізації управлінських рішень.

Модель - відображення у схемі, формулі, взірці характерних ознак досліджуваного об'єкта.

Вона є спрощеною конкретною управлінською ситуацією, відображаючи реальні події, обставини тощо. Необхідність застосування моделей зумовлена такими причинами:

- складністю виробничо-господарської діяльності;

- наявністю багатofакторних залежностей у процесі розв'язання управлінських завдань;
- потребою експериментальної перевірки багатьох альтернативних управлінських рішень;
- необхідністю орієнтувати управління на майбутнє;
- необхідністю врахування динаміки середовища функціонування.

За внутрішньою сутністю та особливостями функціонування виділяють такі моделі:

- фізичні — вони є описом об'єкта в збільшеному або зменшеному масштабах;
- аналогові — функціонують як реальні об'єкти, але не схожі на них;
- математичні (символічні) — їх особливість полягає у використанні символів у процесі опису властивостей і характеристик об'єкта.

На практиці традиційним є такий порядок розроблення моделей:

1. *Постановка завдання.* Визначаються очікувані результати від розроблення і застосування моделі.
2. *Підготовка інформації.* Відбувається збір найважливішої інформації щодо об'єкта моделювання та оцінюється економічна інформація щодо доцільності розроблення моделі.
3. *Формування моделі.* Здійснюється за допомогою різноманітних засобів формування спрощеного відображення модельованого об'єкта чи процесу.
4. *Перевірка моделі на достовірність.* Відбувається за конкретними критеріями: реалістичність, відповідність завданням, врахування факторів середовища функціонування.
5. *Використання моделі.*
6. *Відновлення моделі.* Передбачає її удосконалення.

У процесі перевірки, використання та відновлення моделей слід брати до уваги чинники, що знижують їх ефективність: недостовірні вхідні умови (припущення); інформаційні обмеження; страх користувачів; недостатня практична перевірка; надмірно висока вартість моделі; недостатнє врахування факторів тощо.

Найпоширенішими є такі способи моделювання:

- Теорія ігор.* Моделює вплив прийнятого рішення на конкурентів.
- Теорія черг.* Визначає оптимальну кількість каналів обслуговування відповідно до потреби в них (модель «оптимального обслуговування»).
- Моделювання управління запасами.* Визначає розміщення замовлень, готової продукції на складі.
- Лінійне програмування.* Забезпечує оптимальний спосіб поєднання ресурсів за наявності конкретних потреб. Такі моделі найпопулярніші в менеджменті.
- Імітаційне моделювання.* Забезпечує практичне застосування моделі замість реальної системи.
- Економічний аналіз* (метод оцінювання витрат та економічних вигод). Ґрунтується на з'ясуванні економічних умов, за яких підприємство стає вигідним. Основною умовою є ситуація, за якої загальний дохід зрівнюється з підсумковими витратами.

Балансові методи. Базуються на побудові балансів витрат, прибутків, бюджетів тощо.

Платіжна матриця. Статистичний метод, за допомогою якого з кількох варіантів рішення вибирають найоптимальніше. При цьому платежі (грошові винагороди, доходи тощо) подають у формі таблиці.

Дерево рішень. Схематичне відображення дій у менеджменті з урахуванням фінансових результатів, ймовірності отримання їх позитивного значення, можливості порівняння альтернатив.

Прогнозування. Реалізується через моделювання майбутніх управлінських ситуацій. Відіграє дуже важливу роль в економіці.

Прогнозування — різновид планування, за якого використовується накопичений досвід та припущення з метою передбачення майбутнього.

Виділяють кілька груп методів прогнозування.

1. Неформальні методи прогнозування:

- на основі словесної (вербальної) інформації, отриманої каналами радіо, телебачення, розмов, телефонограм тощо;
- на основі письмової інформації, отриманої з газет, журналів, бюлетенів, звітів тощо;
- за результатами промислового шпіонажу.

2. Формальні методи прогнозування.

Кількісні методи:

- аналіз минулих рядів — ґрунтується на припущенні, що минуле може повторитися у майбутньому і що існують певні тенденції до цього;
- причинно-наслідкове (кореляційне) моделювання використовують для прогнозування ситуацій, що залежать більше ніж від однієї змінної величини.

Якісні методи:

- думка журі — полягає в поєднанні та синтезуванні думок експертів - членів журі (ради, комісії тощо);
- думка фахівців зі збуту — ґрунтується на передбаченні попиту групою досвідчених торгових агентів;
- думка споживачів — на основі результатів опитування клієнтів;
- думка експертів — ґрунтується на процедурах, реалізуючі які група експертів доходить певної згоди.

Прийняття менеджерами раціональних рішень, що відповідають установленим критеріям та спрямовані на досягнення визначених цілей, не може гарантувати їх успішної реалізації. Виконання управлінських рішень потребує застосування дієвих організаційних, мотиваційних та контрольних механізмів, а також забезпечення колективної націленості на досягнення намічених результатів.

4.3. Етапи процесу підготовки та прийняття управлінських рішень

Значну частину робочого часу менеджери підприємств витрачають на прийняття різноманітних управлінських рішень. Вказані рішення можуть

стосуватися як довгострокових перспектив розвитку підприємства, так і поточних проблем, що виникають у процесі господарської діяльності.

Довгострокові або стратегічні рішення пов'язані з майбутніми можливостями, які прогножуються і потребують конкретних кроків сьогодні або найближчим часом. Об'єктом таких рішень, зазвичай, є інвестиції для збільшення виробничих потужностей, розробка нових виробів, опанування нових ринків збуту тощо.

Поряд із стратегічними рішеннями, менеджери приймають також рішення, пов'язані з використанням ресурсів у процесі поточної діяльності.

Такі рішення називаються короткотерміновими або оперативними і стосуються, головним чином, нижчого та середнього рівней управління. Об'єктом короткотермінових рішень можуть бути ціна та обсяг реалізації продукції, прийняття спеціальних замовлень, скорочення або розширення виробництва певних виробів тощо.

У більшості випадків прийняття рішення передбачає вибір із декількох можливих варіантів того варіанта, який найкращим чином дозволяє досягти необхідних результатів.

Отже, прийняття рішення – це цілеспрямований вибір із декількох альтернативних варіантів такої дії, яка забезпечує досягнення обраної мети або розв'язання певної проблеми.

Процес підготовки та прийняття управлінського рішення включає декілька етапів.

На *етапі підготовки* та аналізу даних здійснюється вибір мети або постановка проблеми. Для суб'єктів господарювання, що займаються комерційною діяльністю, такою метою може бути максимізація прибутку або майбутніх грошових надходжень, досягнення лідерства на ринку тощо.

Зазвичай, згідно економічної теорії, власники організації переслідують мету отримання максимальних прибутків або, точніше, збільшення багатства акціонерів. Висунення такої мети аргументують по-різному. З юридичної точки зору, власники звичайних акцій є власниками організації, яка для отримання ними прибутків повинна управлятися їх довіреними менеджерами.

Є й інший аргумент на користь вибору вказаної мети, а саме: збільшення прибутків призведе до зростання загального благополуччя, тобто, збільшуючи своє благополуччя, ви тим самим підвищуєте благополуччя всього суспільства. Більш того, цілком розумною є думка про те, що значні прибутки слугують інтересам організації краще, ніж незначні.

Мають місце певні причини для того, щоб виділити мету максимізації прибутків як таку, що має певні такі переваги:

- 1) мало ймовірно, що вибір будь-якої іншої мети дасть можливість з такою самою ефективністю оцінювати здатність організації успішно функціонувати в майбутньому;
- 2) сумнівно, що максимізація приведеної вартості майбутніх надходжень готівки може бути реалізована на практиці без розробки принципів, необхідних для досягнення цієї мети;

3) реалізація вказаної мети допомагає власникам акцій зрозуміти, у що їм обійдеться вибір інших цілей, оскільки стає відомим розподіл сум готівки між акціонерами.

Метою некомерційних підприємств та організацій здебільшого є забезпечення споживачів власними послугами у межах наявних ресурсів та можливостей. Тому вибір конкретної мети залежить від сфери та умов діяльності компанії.

На *другому етапі* визначаються можливі варіанти дій. Суть даного етапу полягає у тому, що виявляються дії, які сприятимуть досягненню поставленої мети або розв'язанню певної проблеми. Це передбачає дослідження усіх можливих варіантів дій, які можуть бути при цьому обрані. Але на практиці, зазвичай, беруться до уваги лише декілька основних альтернатив.

Наприклад, для збільшення прибутку та зміцнення власних позицій на ринку суб'єкт господарювання може розглядати наступні альтернативи:

- розробка нових виробів для існуючих ринків;
- розробка нових виробів для нових ринків;
- пошук нових ринків збуту для існуючих виробів.

На *третьому етапі* здійснюється збір даних про альтернативи. Щоб зробити правильний вибір, менеджер повинен мати всю необхідну інформацію щодо альтернативних варіантів дій. При цьому облікова інформація, що застосовується для прийняття управлінських рішень, мусить бути релевантною, своєчасною та достовірною.

Оскільки значна частина управлінських рішень пов'язана з аналізом витрат та доходів, то насамперед слід розглядати релевантні витрати та доходи.

Як зазначалося раніше, релевантними є витрати та доходи, що можуть бути змінені в результаті прийняття управлінського рішення. При цьому слід враховувати той момент, що вирішення будь-якої проблеми стосується лише майбутніх витрат та доходів, оскільки витрати і доходи, що уже мали місце в минулому, не можуть бути змінені внаслідок прийняття рішення, варіанти якого розглядаються в теперішній час.

Наприклад, якщо розглядається можливість заміни застарілого комп'ютера новим, то вартість придбання старого комп'ютера не є релевантними витратами, оскільки кошти на його придбання уже витрачені. Але вартість нового комп'ютера та можливий дохід від реалізації (списання) старого комп'ютера є релевантними витратами та доходами відповідно, оскільки вони стосуються майбутніх господарських операцій.

Слід враховувати, що не всі майбутні витрати та доходи є релевантними. Наприклад, якщо розмір окремих видів майбутніх витрат та доходів є однаковим для усіх варіантів, що розглядаються, то такі витрати і доходи також можна не брати до уваги, оскільки вони не можуть бути змінені в результаті прийняття управлінського рішення.

Релевантні витрати та доходи складають кількісний елемент релевантної інформації. Але в процесі підготовки управлінського рішення

необхідно враховувати і якісні фактори. Наприклад, розглядаючи витрати на відрядження для вибору виду транспорту, не слід обмежуватись лише порівнянням вартості квитків на поїзд та літак. Необхідно враховувати також тривалість поїздки та погодні умови.

На *останньому етапі*, як результат усієї попередньої роботи, приймається відповідне управлінське рішення.

4.4. Методи побудови функції витрат

Оцінка витрат та побудова їх функції може бути здійснена на основі вивчення поведінки витрат.

Поведінка витрат – це характер реагування витрат на зміни в діяльності підприємства. Зміни у складі та величині витрат відбуваються під впливом певних подій та операцій, що мають місце в процесі господарської діяльності. Тому діяльність, яка впливає на витрати, називають фактором витрат.

Приклади факторів витрат наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Приклади факторів витрат для різних функцій бізнесу

Функція бізнесу	Фактор витрат
Дослідження і розробки	Кількість проектів Технічна складність проектів
Проектування продукції, послуг і процесів	Кількість виробів Кількість складових частин виробу
Виробництво	Обсяг виробництва Кількість переналагоджень устаткування Основна зарплата
Маркетинг	Кількість рекламних оголошень Кількість продавців Виручка
Доставка	Кількість замовників Вага вантажів Відстань перевезень
Обслуговування клієнтів	Кількість замовлень Час обслуговування
Управління	Кількість замовлень Чисельність персоналу

Розуміти взаємозв'язок між витратами та певними факторами дуже важливо, оскільки це дозволяє передбачити майбутні релевантні витрати, що конче необхідно для прийняття управлінських рішень.

Вивчення поведінки витрат дозволяє зробити оцінку витрат і побудувати їхню функцію.

Оцінка витрат – це процес обрахунку поведінки витрат, тобто встановлення кількісного взаємозв'язку між витратами та різними чинниками на основі дослідження минулої діяльності.

Функція витрат – це математичний опис взаємозв'язку витрат та їхнього чинника. У спрощеному вигляді функцію витрат може бути описано так:

$$Y = a + bx, \quad (1)$$

де Y – сукупні витрати;

a – загальні постійні витрати;

b – змінні витрати на одиницю діяльності;

x – значення фактора (чинника) витрат.

На практиці витрати мають декілька факторів витрат, але для побудови функції витрат, здебільшого, обирають один або два найвпливовіші фактори. Функція витрат полегшує передбачення витрат. Передбачення витрат – це прогнозування майбутніх витрат для різних рівнів (умов діяльності).

Приклад. Бухгалтер-аналітик торговельного підприємства визначив, що постійні витрати крамниці становлять 80000 грн, а середні змінні витрати на одиницю товару – 500 грн.

Звідси функція витрат підприємства матиме вигляд:

$$Y = 80000 + 500x.$$

Отже, якщо підприємство планує реалізувати 100 одиниць товару, то загальні витрати становитимуть:

$$Y = 80000 + (500 \times 100) = 80000 + 50000 = 130000 \text{ грн.}$$

Для визначення функції витрат застосовують різні методи:

- технологічний аналіз;
- аналіз рахунків;
- метод вищої (нижчої) точки;
- метод візуального пристосування;
- регресійний аналіз;
- спрощений статистичний аналіз.

Розглянемо процес побудови функції витрат за допомогою методів аналізу рахунків та вищої (нижчої) точки.

4.4.1. Побудова функції витрат методом аналізу рахунків

Метод передбачає розподіл витрат на змінні та постійні щодо відповідного чинника на підставі даних рахунків бухгалтерського обліку.

Приклад. Крамниця за звітний період реалізувала 500 годинників. Аналіз витрат крамниці, відображених на рахунках бухгалтерського обліку, наведено у табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – Аналіз витрат крамниці, грн

Вид витрат	Витрати			
	загальні	постійні	змінні	змінні на одиницю товару
Собівартість реалізованих товарів	120000	–	120000	240
Зарплата менеджера	15000	15000	–	–
Зарплата касира	5000	5000	–	–
Витрати на оренду, амортизацію та страхування майна	30000	30000	–	–
Зарплата продавців	12000	7000	5000	10
Витрати на рекламу та збут	5000	1000	4000	8
Разом	187000	58000	129000	258

За результатами наведеного аналізу функція витрат даної крамниці може бути описана наступним чином:

$$Y = 58000 + 258x.$$

Таким чином, якщо у наступному періоді керівництво крамниці передбачає збільшити обсяг продаж до 1000 годинників, а витрати на оренду приміщень при цьому зростуть на 5000 грн, то загальні витрати крамниці складуть: $(58000 + 5000) + (258 \times 1000) = 63000 + 258000 = 321000$ грн.

4.4.2. Побудова функції витрат методом вищої (нижчої) точки

Для розгляду вказаного методу використаємо вихідні дані, наведені у табл. 4.3.

Таблиця 4.3 - Результати спостережень взаємозв'язку між тривалістю роботи устаткування та витратами на його утримання

Тиждень	Машино-години	Витрати на обслуговування, грн
1	2	3
1	122	18810
2	135	18123
3	95	18060
4	128	16955
5	89	9550
6	152	22820
7	129	18700
8	68	10460
9	125	16340
10	138	20480
11	122	16980
12	81	11245

Дані є результатами спостережень взаємозв'язку між тривалістю роботи устаткування та витратами на його утримання протягом 12 тижнів.

Метод вищої (нижчої) точки передбачає побудову функції витрат на основі припущення, що змінні витрати – це різниця між загальними витратами при найвищому та найнижчому рівнях діяльності.

Дані таблиці 3 свідчать про те, що найвищий обсяг діяльності становить 152 машино-години, а найнижчий – 68 машино-годин.

Перенесемо ці дані у таблицю 4.4 та розрахуємо різницю між витратами у вищій та нижчій точках діяльності.

Таблиця 4.4 – Розрахунок різниці між витратами у вищій та нижчій точках діяльності

Результат спостережень	Фактор витрат, машино-години	Витрати на обслуговування устаткування, грн
Найвище значення фактора витрат	152	22820
Найнижче значення фактора витрат	68	10460
Різниця	84	12360

Отже, при зростанні обсягу діяльності на 75 машино-годин загальні витрати збільшились на 11190 грн. Таким чином, змінні витрати на 1 машино-годину складають:

$$12360/84 = 147,14 \text{ грн.}$$

Виходячи з цього, постійні витрати становлять:

$$22820 - (152 \times 147,14) = 22820 - 22365 = 455 \text{ грн,}$$

$$\text{або } 10460 - (68 \times 147,14) = 10460 - 10005 = 455 \text{ грн.}$$

Отже, функція витрат у даному випадку має вигляд:

$$Y = 455 + 147,14 x.$$

4.4.3. Модель прийняття рішень в умовах невизначеності

Однією з головних проблем прийняття управлінських рішень є неможливість передбачити усі релевантні майбутні події, які не залежать від менеджера. Тому навіть за наявності ідеальної функції, передбачення майбутніх витрат або доходів ускладнюється внаслідок невизначеності явищ (попит, погодні умови, політична нестабільність тощо), які впливають на діяльність підприємства.

Відсутність достатньої інформації про можливі події означає невизначеність. Невизначеність, у свою чергу, зумовлює ризик, тобто можливість відхилення фактичних результатів діяльності від очікуваних. Чим більша невизначеність, тим більший ризик при прийнятті рішення. Для зниження міри ризику доцільно враховувати ймовірність тих або інших явищ.

Ймовірність – це число, що характеризує ступінь об'єктивної можливості події. Відповідно, подія – це явище, можливість виникнення

якого вивчається. За теорією ймовірності усі події, що спостерігаються, можна поділити на три групи: достовірні, неможливі та випадкові (табл. 4.5).

Невизначеність пов'язана з наявністю можливих випадкових подій. Тому насамперед потрібно встановити ці можливі випадкові події та визначити їхню ймовірність.

Ймовірність випадкової події A – це відношення числа сприятливих наслідків випробування (m) до загального числа усіх можливих наслідків (n).

Таблиця 4.5 – Класифікація подій

Подія	Визначення події	Значення ймовірності події (P)
Достовірна	Подія, що обов'язково трапиться, якщо здійснено випробування	$P = 1$
Неможлива	Подія, що явно не трапиться, якщо здійснити випробування	$P = 0$
Випадкова	Подія, яка може трапитись або не трапитись, якщо здійснено випробування	$0 < P < 1$

Приклад. Студент добре засвоїв 14 із 20 тем навчального предмета. Ймовірність того, що він складе іспит, дорівнює $14/20 = 0,7$. Перелік усіх можливих результатів події та ймовірності кожного із них називається розподілом ймовірності. У нашому прикладі розподіл ймовірності має наступний вигляд:

Подія	Ймовірність
Студент складе іспит	– 0,7
Студент не складе іспит	– 0,3
Разом	– 1,0

Отже, сума ймовірності усіх подій повинна дорівнювати 1.

Ймовірність подій, визначена шляхом математичних розрахунків або за допомогою статистичних спостережень минулих подій, є об'єктивною ймовірністю. Об'єктивну ймовірність може бути визначено щодо масових подій, які періодично повторюються.

Але об'єктом рішення не завжди є такі події, тому доволі час-то менеджери змушені користуватися ймовірністю, визначеною на основі їх власного досвіду або експертної оцінки відповідних фахівців.

Наявність інформації про ймовірність релевантних явищ дає змогу визначити очікувані результати майбутніх дій з урахуванням ймовірності можливих подій.

Очікувана величина – це сума можливих значень змінної величини, зважених за допомогою їхньої ймовірності.

Для ілюстрації методики розрахунку очікуваної величини та її використання для прийняття управлінських рішень розглянемо наступний приклад.

Приклад. Компанія купує гуртові партії апельсинів та реалізує їх вроздріб з лотка. Витрати на закупівлю апельсинів(включаючи транспортно-заготівельні витрати) складають 20 грн за ящик. Ціна реалізації – 50 грн за ящик.

Компанія розглядає питання укладання довготермінового конт-ракту з постачальником апельсинів.

Фахівці компанії, на основі дослідження продажу в попередні періоди, визначили можливий попит на апельсини та його ймовірність, а також розрахували прибуток при різних обсягах закупівлі апельсинів (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 – Розрахунок прибутку при різних обсягах закупівлі та попиту

Тижневий попит (подія), ящиків	Обсяг закупівлі (дія), ящиків			
	200	400	600	800
	Прибуток, грн			
200	6000	2000	-2000	-6000
400	6000	12000	8000	4000
600	6000	12000	18000	14000
800	6000	12000	18000	24000

Виходячи з даних табл. 6 та інформації щодо ймовірності попиту на апельсини (табл. 4.7), визначається очікуваний прибуток (збиток) при різних обсягах закупівлі.

Таблиця 4.7 – Розподіл ймовірності попиту на апельсини

Тижневий попит, ящиків	Ймовірність
200	0,2
400	0,4
600	0,3
800	0,1

Наприклад, при обсязі закупівлі 400 ящиків апельсинів щотижня, очікуваний прибуток складе (табл. 4.8):

Таблиця 4.8 – Розрахунок очікуваного прибутку

Тижневий попит, ящиків	Прибуток, грн	Ймовірність попиту	Очікуваний прибуток, грн
200	2000	0,2	400
400	12000	0,4	4800
600	12000	0,3	3600
800	12000	0,1	1200

Аналогічно розраховується очікуваний прибуток при інших обсягах закупівлі. Результати розрахунків наведено у табл. 4.9.

Таблиця 4.9 – Очікуваний прибуток (збиток) при різних обсягах закупівлі

Тижневий попит, ящиків	Ймовірність події	Обсяг закупівлі щотижня, ящиків			
		100	200	300	400
200	0,2	1200	400	-400	-1200
400	0,4	2400	4800	3200	1600
600	0,3	1800	3600	5400	4200
800	0,1	600	1200	1800	2400
Загальний очікуваний прибуток(збиток), грн		6000	10000	10000	7000

4.5 Тести для самоконтролю

1. Поняття «управлінське рішення» містить у собі:
 - процес вироблення та реалізації раціонального варіанту розв'язання проблеми;
 - фіксований правовий акт (постанова, наказ, розпорядження).
2. Основні типи управлінських рішень:
 - програмні (запрограмовані);
 - непрограмні(ситуаційні).
3. Обов'язкова умова управлінського рішення:
 - неухильне додержання вимог нормативно-правових актів;
 - неухильне додержання вимог державних стандартів щодо змісту та форми;
 - неухильне додержання вимог реквізитів кожного виду управлінського рішення.
4. Механізм функціонування управлінських рішень містить:
 - підготовку проекту рішення;
 - прийняття (ухвалення) рішення;
 - організація виконання і контроль.
5. Оптимізація управлінських рішень:
 - вибір найефективнішого варіанта рішення;
 - вибір найраціональнішого рішення;
 - вибір із можливих альтернатив.
6. Наука управління як механізм оптимізації управлінських рішень може реалізовуватись:
 - з допомогою наукового методу;
 - використанням системної орієнтації;
 - застосуванням моделей.
7. Об'єктом довгострокових або стратегічних рішень є:
 - інвестиції для збільшення виробничих потужностей;
 - розробка нових виробів;
 - опанування нових ринків збуту.

8. Об'єктом короткотермінових рішень можуть бути:
 - ціна та обсяг реалізації продукції;
 - прийняття спеціальних замовлень;
 - скорочення або розширення виробництва певних виробів.
9. Прийняття рішення – це:
 - цілеспрямований вибір із декількох альтернативних варіантів такої дії;
 - забезпечення досягнення обраної мети;
 - розв'язання певної проблеми.
10. Методи функції витрат:
 - технологічний аналіз;
 - аналіз рахунків;
 - метод вищої (нижчої) точки;
 - метод візуального пристосування;
 - регресійний аналіз;
 - спрощений статистичний аналіз.
11. Оцінка витрат:
 - процес обрахунку поведінки витрат;
 - встановлення взаємозв'язку між витратами та різними чинниками;
 - дослідження минулої діяльності.

Тема 5. Облікова політика в ціноутворенні

5.1. Інформаційне забезпечення управління підприємства: обліковий аспект

5.2. Цінова політика підприємства, прийняття рішень щодо ціноутворення

5.3. Облікова політика і порядок формування витрат на виробництво і реалізацію продукції

5.4 Тести для самоконтролю

5.1 Інформаційне забезпечення управління підприємства: обліковий аспект

Досвід країн з розвиненими ринковими відносинами свідчить про те, що важливою складовою загального механізму управління господарською діяльністю підприємств є уміло сформоване інформаційне забезпечення прийняття рішень на підприємстві, складовою якого є облікова політика підприємства. Облікова політика визначає ідеологію господарювання підприємства на тривалий період, сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі, ефективно пристосовувати

виробничу систему до умов зовнішнього середовища, знизити економічний ризик і добитися успіхів в конкурентній боротьбі.

Прийняття обґрунтованих економічних рішень можливе лише за допомогою релевантної інформації, яка об'єктивно відображає економічну ситуацію, що склалася на підприємствах. Основною складовою інформаційного забезпечення діяльності підприємств є інформація, що накопичується у системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності і формується на підставі чинного законодавства та обраної підприємством облікової політики.

Досліджуючи взаємозв'язок облікової політики із системою управління підприємством варто пам'ятати, що безпосередньо на самі управлінські рішення впливають: масштаби, кількість, структура проблем, які розв'язуються; зв'язок між ними; методи управління; організаційні принципи; складність управлінської роботи, частина її самостійності та ступінь відповідальності; ризикованість рішень, відповідальність суб'єктів й об'єктів управління, а також зацікавленість в досягненні мети.

Процес прийняття економічних рішень на основі обліково-звітної інформації, сформованої на підставі обраної підприємством облікової політики зумовлений взаємоузгодженістю функцій менеджменту, етапів процесу прийняття рішень зі складовими облікової політики підприємства (рис. 5.1).

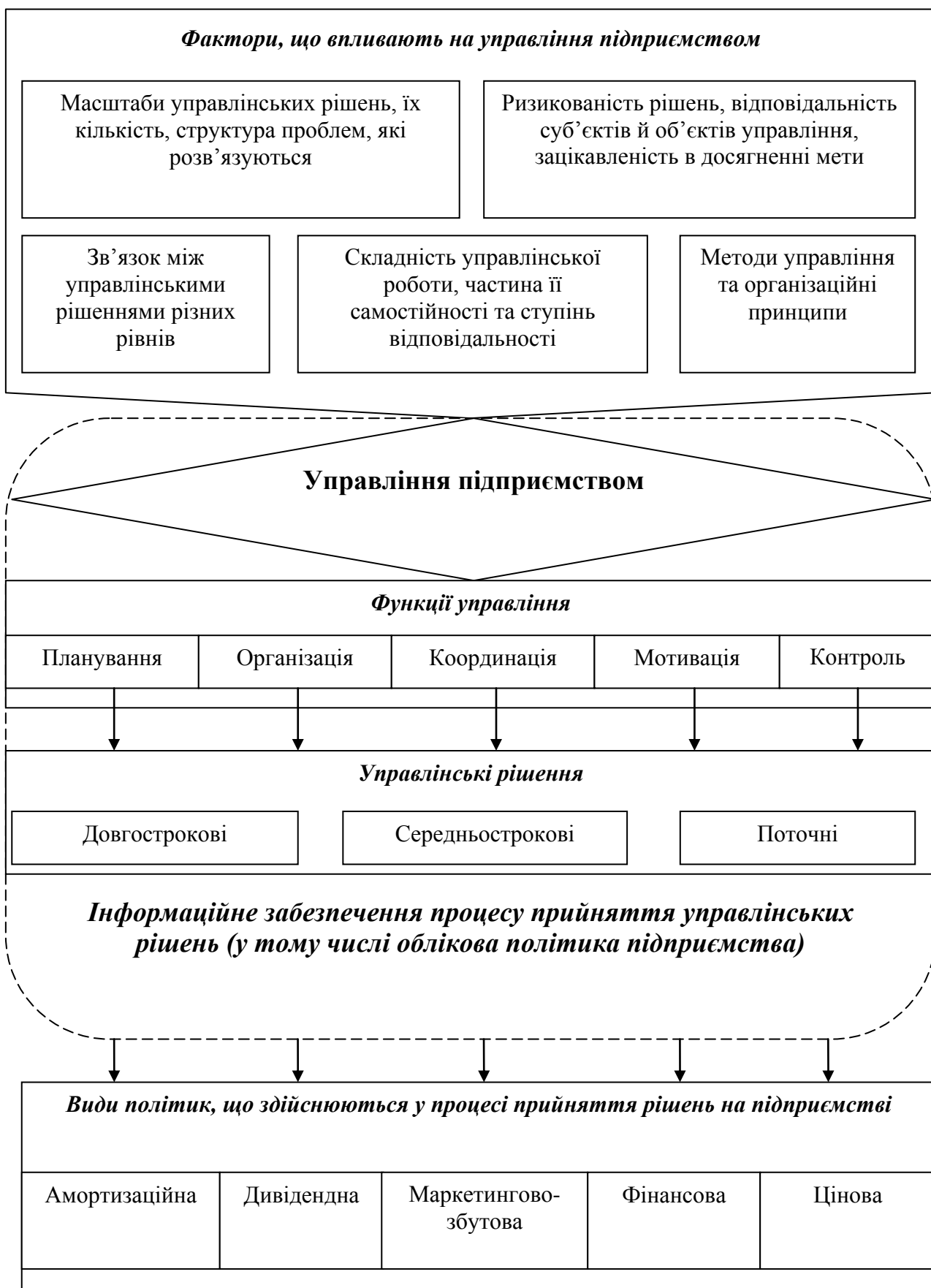


Рис. 5.1. Інформаційне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень

Управлінську систему підприємства необхідно розглядати як динамічний процес, бо її форми, методи і функції перебувають під впливом багатьох факторів, як зовнішнього так і внутрішнього характеру, що впливають безпосередньо на ефективність діяльності підприємства. Виходячи з того, що облік є складовою інформаційного забезпечення управління, тобто одним із способів досягнення поставлених цілей перед керованою системою та використання під час планування, прогнозування, організації, регулювання, мотивації, контролю, аналізу, оцінювання та прийняття рішень, можна стверджувати, що за допомогою облікової політики можна безпосередньо впливати на процес управління підприємством.

Облікова політика як складова обліку має за мету створення інформаційних передумов та реальних можливостей для цілеспрямованого здійснення інших функцій управління – планування, контролю, аналізу, регулювання, стимулювання. Вони виконуються в певній логічній послідовності, що зумовлено змістом і стадійністю сукупного управлінського процесу, його технологією.

Таким чином, інформація фінансової звітності як результату застосування облікової політики, з одного боку, є наслідком ефективної чи неефективної діяльності, а з іншого – значною мірою залежить від того, наскільки вдало обрана облікова політика, та якою є мета її формування. Виходячи з цього, необхідно докласти максимум зусиль для того, щоб облікова політика була дієвим важелем впливу на досягнення стратегії розвитку підприємства, бухгалтерський облік був активним учасником функціонування підприємства та елементом системи його управління, а також забезпечував користувачів достовірною та неупередженою інформацією про стан та результати діяльності підприємства.

Охарактеризуємо види політик, що здійснюються на підприємстві на підставі інформації бухгалтерського обліку та фінансової звітності, сформованої на підставі обраної підприємством облікової політики.

Амортизаційна політика - це управління процесом відтворення основного капіталу, направлене на підвищення технічного рівня виробництва, підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції, максимізацію прибутку і активізацію інвестиційної діяльності підприємств. Складові амортизаційної політики пов'язані із обліковою політикою підприємства та відображаються у розпорядчому документі про облікову політику.

Дивідендна політика підприємства - це сукупність стратегічних і поточних рішень щодо розподілу результатів діяльності акціонерного підприємства. В цілому дивідендну політику можна трактувати як сукупність заходів, щодо розподілу чистого прибутку на зарезервовану та споживчу частини. Підприємства, що не відносяться до державного та комунального секторів економіки напями розподілу прибутку наводять у розпорядчому документі про облікову політику.

Використання елементів облікової політики при формуванні маркетингово-збутової політики передбачає формування релевантної

інформації для управління реалізацією продукції. При формуванні облікової політики підприємства із врахуванням обліку маркетингово-збутових витрат у розпорядчому документі доцільно виокремлювати наступні елементи облікової політики: спосіб обліку витрат, перелік статей витрат, поділ витрат на постійні та змінні, спосіб розподілу витрат між об'єктами калькулювання, визначення субрахунків для обліку витрат у робочому плані рахунків.

Фінансова політика підприємства поділяється на політику управління активами, капіталом, інвестиціями, грошовими потоками, фінансовими ризиками, політику антикризового фінансового управління. Особливості формування обліково-звітної інформації щодо представлених об'єктів у межах конкретних елементів облікової політики щодо активів, власного капіталу та (або) зобов'язань відображаються у розпорядчому документі про облікову політику підприємства.

Основними елементами цінової політики підприємства є цілі формування цінової політики та методи ціноутворення. Цілі цінової політики можна розподілити на групи: цілі, орієнтовані на збут; цілі орієнтовані на прибуток; цілі, орієнтовані на існуюче положення на ринку. Витратні методи ціноутворення відносяться до елементів облікової політики щодо витрат, один із них, обраний підприємством, відображається у розпорядчому документі про облікову політику.

Отже, одним із чинників підвищення ефективності системи управління підприємства є удосконалення інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень шляхом узгодження стратегії розвитку підприємства із його обліковою політикою.

5.2 Цінова політика підприємства, прийняття рішень щодо ціноутворення

Завдання підприємства та його цінова політика

Результативність діяльності підприємства залежить від багатьох факторів і в першу чергу від цінової політики.

Ціна як економічна категорія - це грошове вираження вартості товару, виміряне величиною суспільно необхідного робочого часу, витраченого на його виробництво, вартістю сировини та матеріалів.

Розглядати цінову політику підприємства можна лише з тими завданнями, які ставить підприємство перед собою. Можна виділити такі варіанти поведінки підприємства на ринку і політики у сфері ціноутворення:

- забезпечення процесу виживання;
- максимізація поточного прибутку;
- завоювання лідерства за показники якості;
- завоювання лідерства за показники частки ринку.

Стратегію розвитку підприємства та принципи або варіанти ціноутворення показано на рис. 5.2.



Рис. 5.2. Завдання підприємства та цінова політика

Розглянемо ці варіанти детально.

У першому варіанті, коли ситуація дуже напружена і на ринку гостра конкуренція, деякі підприємства потрапляють у дуже скрутне становище. Щоб утриматись на ринку, забезпечити роботу на підприємстві, зберегти колектив підприємства, звертаються до поширених програм цінових поступок, тобто встановлюють такі ціни, які могли б покрити витрати та гарантувати хоча б просте відтворення.

У другому випадку, коли завдання зводяться до максимізації поточного прибутку, підприємство будь-що прагне вибрати таку ціну, яка б дала можливість отримати максимальний прибуток. Причому не в майбутньому, а на короткому проміжку часу.

У третьому випадку, коли підприємство прагне здобути лідерство за показниками якості, його підходи до роботи на ринку набувають ґрунтовної значущості. А для цього необхідна серйозна підготовка до проведення маркетингових досліджень (створення нового парку устаткування, впровадження нових технологій, залучення кваліфікованих кадрів). Введення таких заходів дасть можливість виготовити продукцію високої якості. Висока якість дає змогу встановити високу ціну на продукцію.

Підприємство, яке займає провідне становище на ринку, найчастіше дотримується стратегії преміальних націнок, за якої висока ціна мотивується націнкою за якість.

При низькій якості може бути використана і стратегія "пограбування", коли за низьку якість пропонується висока ціна.

При стратегії низької ціннісної значущості товар низької якості реалізується за низькою ціною.

У четвертому випадку підприємство орієнтується на завоювання передових позицій щодо показників частки ринку. Політика цін при цьому гнучка, адже одних покупців можуть привернути дешеві товари, інших - навпаки, оскільки дешеві не забезпечують високу якість товару.

Отже, ціна є важливим фактором, який визначає "стратегію поведінки" підприємства на ринку. Різне ставлення до ціни пов'язане з різними завданнями, що розв'язуються підприємством.

Види типів ринку та політика ціноутворення підприємств

Цінова політика підприємства визначається також типом ринку, на якому вона реалізується (рис. 5.3).

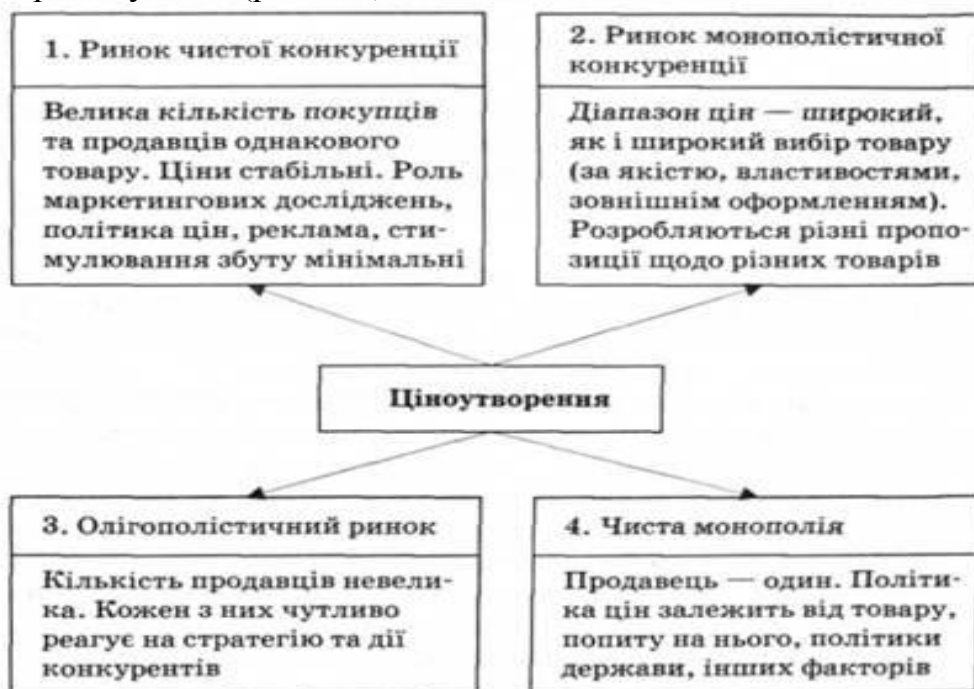


Рис. 5.2. Типи ринків і політика ціноутворення

Рис.5.3 Типи ринків і політика ціноутворення

Цілком реальним буває явище, коли на ринку монополістом є одна державна організація або підприємство з товаром - новинкою, аналога якому поки що немає. Йдеться про чисту монополію. У цій ситуації підприємство поводить себе по-різному. Може відпускати продукцію за ціною, нижчою за собівартість. При цьому держава покриває збитки підприємства. Це відбувається при реалізації продуктів харчування. Допускається варіант, коли підприємство чи держава встановлює певну мінімальну ціну, при цьому підприємство отримує справедливую норму прибутку.

Зустрічається варіант, коли підприємство-монополіст встановлює найвищу ціну, яку сприймає ринок, при цьому отримуючи надприбутки. Буває це рідко, оскільки держава через податки обмежує ціну.

На олігополістичному ринку, де хазяйнують декілька конкурентів, ціна на товар досить стійка, тому що як тільки один з конкурентів змінить її, інші одразу ж починають відповідні дії, щоб звести до мінімуму дисбаланс на ринку.

На ринку монополістичної конкуренції широкий діапазон цін, а також широкий вибір товару за технічними характеристиками, сервісом, упаковкою. Підприємства намагаються розробити різні плани маркетингової діяльності для різних сегментів ринку, щоб до запропонованого товару привернути увагу більшої кількості покупців.

Ринок чистої конкуренції передбачає велику кількість продавців та покупців аналогічного товару. Маркетингові витрати мають стабільний характер або можуть трохи зменшуватись. Ціни, якщо змінюються, то у незначних межах. Підвищувати їх і розраховувати на додатковий прибуток не доводиться, оскільки ринок заповнений ідентичним товаром. Зниження ціни теж не виправдає виробника.

Отже, при встановленні ціни підприємство повинне чітко розробити методику розрахунку цін залежно від типу ринку.

5.3 Облікова політика і порядок формування витрат на виробництво і реалізацію продукції

Бухгалтерський облік фінансово-господарської діяльності на підприємстві за аналізований період ведеться згідно з наказом про облікову політику підприємства, затвердженого керівником підприємства. Згідно наказу про облікову політику виручка від реалізації продукції, робіт, послуг, а так само від реалізації основних засобів та іншого майна для цілей оподаткування визначається в міру оплати. Виручка ж у бухгалтерському обліку відображається по моменту відвантаження.

При калькулюванні собівартості при формуванні прямих витрат закладений метод прямого рахунку, виходячи з відповідних норм та нормативів витрат, діючих і прогнозованих цін і тарифів.

5.4 Тести для самоконтролю

1. Облікова політика:
 - визначає ідеологію господарювання підприємства на тривалий період;
 - сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством;
 - дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі;
 - ефективно пристосовувати виробничу систему до умов зовнішнього середовища;
 - знизити економічний ризик і добитися успіхів в конкурентній боротьбі.
2. Основною складовою інформаційного забезпечення діяльності підприємств є інформація, що:
 - накопичується у системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності;

- формується на підставі чинного законодавства та обраної підприємством облікової політики.

3. Безпосередньо на самі управлінські рішення впливають:

- масштаби, кількість, структура проблем, які розв'язуються;
- зв'язок між масштабом, кількістю і структурою;
- методи управління;
- організаційні принципи;
- складність управлінської роботи, частина її самостійності та ступінь відповідальності;

- ризикованість рішень, відповідальність суб'єктів й об'єктів управління, а також зацікавленість в досягненні мети.

4. Процес прийняття економічних рішень на основі обліково-звітної інформації, сформованої на підставі обраної підприємством облікової політики зумовлений:

- взаємоузгодженістю функцій менеджменту;
- етапами процесу прийняття рішень;
- складовими облікової політики підприємства.

5. Фактори, що впливають на управління підприємством:

- зв'язок між управлінськими рішеннями різних рівнів;
- складність управлінської роботи, частина її самостійності та ступінь відповідальності;
- методи управління та організаційні принципи.

6. Функції управління:

- планування;
- організація;
- координація;
- мотивація;
- контроль.

7. Види політик, що здійснюються у процесі прийняття рішень на підприємстві:

- амортизаційна;
- дивідендна;
- маркетингово-збутова;
- фінансова;
- цінова.

8. Амортизаційна політика – це:

- управління процесом відтворення основного капіталу, направлене на підвищення технічного рівня виробництва;
- підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції;
- максимізація прибутку і активізація інвестиційної діяльності підприємств.

9. Дивідендна політика – це:

- сукупність стратегічних і поточних рішень щодо розподілу результатів діяльності акціонерного товариства;

- сукупність заходів, щодо розподілу чистого прибутку на зарезервовану та споживчу частини.

10. Елементи облікової політики:

- спосіб обліку витрат;
- перелік статей витрат;
- поділ витрат на постійні та змінні;
- спосіб розподілу витрат між об'єктами калькулювання;
- визначення субрахунків для обліку витрат у робочому плані рахунків.

11. Фінансова політика підприємства поділяється на:

- політику управління активами;
- політику управління капіталом;
- політику управління інвестиціями;
- політику управління грошовими потоками;
- політику управління фінансовими ризиками;
- політику антикризового фінансового управління.

12. У розпорядчому документі про облікову політику підприємства відображаються:

- активи;
- власний капітал;
- зобов'язання.

13. Цілі цінової політики:

- цілі, орієнтовані на збут;
- цілі, орієнтовані на прибуток;
- цілі, орієнтовані на існуюче положення на ринку.

14. Ціна, як економічна категорія – це:

- грошове вираження вартості товару;

- величина суспільно необхідного робочого часу, витраченого на виробництво товару;

- вартість сировини та матеріалів.

15. Політика у сфері ціноутворення:

- забезпечення процесу виживання;
- максимізація поточного прибутку;
- завоювання лідерства за показники якості;
- завоювання лідерства за показники частки ринку.

16. Типи ринків і політика ціноутворення:

- ринок чистої конкуренції;
- ринок монополістичної конкуренції;
- олігополістичний ринок;
- чиста монополія.

Тема 6. Бухгалтерський облік в управлінні вартістю підприємства

6.1. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства

6.2 Тести для самоконтролю

6.1. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства

Управління вартістю підприємства – це порівняно новий напрям в управлінні вітчизняними підприємствами, поява якого обумовлена інтересами їх власників. З погляду акціонерів (інвесторів, власників) підприємства, управління останнім має бути націлене на забезпечення зростання ринкової вартості фірми і її акцій. Таке зростання дасть змогу акціонерам (інвесторам) отримувати значний порівняно з іншими його формами дохід від вкладень у фірму: курсовий грошовий дохід від перепродажу всіх або частини акцій, що їм належать, або курсовий не грошовий дохід, який виражається у збільшенні вартості (цінності) чистих активів, що належать акціонерам, а отже і суми їх власного капіталу.

Для акціонерів (інвесторів) вартість підприємства – це єдиний критерій оцінювання його фінансового благополуччя, який дає комплексне уявлення про ефективність управління бізнесом. Обсяг реалізації, прибуток, собівартість, фінансові показники (ліквідність, фінансова стійкість, оборотність активів і ефективність) є проміжними характеристиками окремих економічних аспектів діяльності підприємства. І лише його вартість – це загальний показник.

Фінансовий облік відображає події, що відбуваються на підприємстві, через показники доходів і витрат, а також через надходження і виплати грошових коштів за минулий період. В умовах конкуренції ефективно функціонування підприємства, а також найповніше задоволення запитів споживачів досягається за умов максимізації дисконтованого доходу – вартості капіталу. Відповідно й управління ресурсами, які споживаються підприємством, орієнтоване на ці цілі. Прагнення до оптимізації дисконтованого фінансового результату або до максимізації розрахункового прибутку (мінімізації збитків) за період є передумовою існування й успішного розвитку підприємства. Інша найважливіша умова існування підприємства в конкурентному економічному середовищі – підтримка його постійної ліквідності.

Вивченню питань обліку в системі управління вартістю підприємства присвячені праці науковців Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.М. Добровського, К. Друрі та інших. Проте, в умовах діяльності підприємств корпоративної форми власності виникає потреба у забезпеченні збереження вартості підприємства та фактичного відображення додатково створеної вартості у фінансовій звітності.

Зарубіжна управлінська концепція підвищення вартості бізнесу належить до інноваційних. Серед причин, які спонукають компанії переходити на вартісні принципи управління, виділяють такі: бізнес став динамічним, з високою часткою інтелектуальної складової; рівень конкуренції підвищився, виникла необхідність задовольняти інтереси всіх зацікавлених осіб (споживачів, постачальників, державних органів, персонал, власників, інвесторів, кредиторів); змінилися взаємовідносини власників та менеджерів (управлінців) тощо.

Світова практика показує, що найбільш конкурентоспроможними підприємствами і компаніями, як правило, є ті, у яких головний критерій оцінки якості схвалюваного управлінського рішення – подальше підвищення вартості бізнесу.

Сутність управління підприємством, орієнтованого на підвищення його вартості (англ. Value Based Management – VBM), полягає в тому, що в управлінні головною метою є формування адекватної ринкової вартості підприємства, тобто скорочення (або усунення) різниці між реальною вартістю підприємства, яка базується на вартості його майна та ефективності його фінансово-господарської діяльності, та оціночною вартістю, на яку орієнтуються акціонери, ринок і потенційні покупці та інвестори. Також управління на основі вартості (VBM) відкриває широкі можливості щодо розвитку підприємства, оскільки сприяє підвищенню ефективності процесу залучення інвестиційного капіталу. До того ж VBM (за достатньо правильного застосування) з високою точністю дає змогу оцінити внесок кожного топ-менеджера у річний результат. Найчастіше в ролі такого показника виступає економічна додана вартість (Economic Value Added – EVA).

Оцінка вартості компанії як інструмент управління набула розвитку з методу приведеної вартості при плануванні капітальних вкладень і методу вартісної оцінки, розробленого лауреатами Нобелівської премії Мертоном Міллером і Франко Модільяні. Протягом 1990-х і початку 2000-х рр. принципи і методи управління вартістю компанії стали значно поширеними підходами в менеджменті: ці ідеї використовуються в даний час західноєвропейськими, канадськими, австралійськими, японськими компаніями; поступово закріплюються в країнах з ринком капіталу, що розвивається, у практиці ряду латиноамериканських, південноазійських, турецьких компаній. У даний час VBM починає використовуватися і в практиці вітчизняних компаній.

Для розроблення системи управління підприємством з позиції його вартості недостатньо здійснювати процес періодичної оцінки. Механізм управління створенням вартості підприємства повинен включати і методи економічного аналізу з метою виявлення чинників, які є “рушійними” зі збільшенням вартості, подальшого розроблення і реалізації стратегії, що має найбільш позитивно впливати на величину вартості підприємства.

Сучасні концепції вартісної оцінки підприємства досить різноманітні і базуються на розрахунку дисконтованих грошових потоків, що генеруються різними елементами капіталу, і середньозваженої його ціни. Серед найвідоміших концепцій можна виділити такі:

- вартості для акціонера – SHV (Share Holder Value);
- економічній доданій вартості – EVA (Economic Value Added);
- модель Ольсона – EBO (Edwards-Bell-Ohlson valuation model);
- ринкової доданої вартості – MVA (Market Value Added);
- вільних грошових потоків на акції – FCFE (Free Cash Flow to Equity);

вільних грошових потоків підприємства – FCFF (Free Cash Flow to the Firm);

вільних грошових потоків на інвестований капітал – CFROI (Cash Flow Return on Investment).

В їх основу покладено основні чинники, що впливають на вартість компанії, – витрати на власний і позиковий капітал і доходи, що генеруються існуючими активами (при цьому вид доходу може бути різний: прибуток, грошовий потік і т.д.). Показники на основі економічного прибутку, з одного боку, найбільшою мірою корелюють з ринковою оцінкою вартості, а з іншого – можуть бути використані в оперативному управлінні компанією. Разом з тим перераховані концепції мають не лише переваги в застосуванні, а й недоліки, про які досить ґрунтовно висловилися А. Волков, М. Куликов та А. Марченко. Для названих концепцій управління вартістю залишається відкритою проблема прогнозування. Особливо проблематичним є прогнозування грошових потоків на основі концепції Раппопорта (SHV) в довгостроковому періоді. Здійснити таке прогнозування тим складніше, чим динамічніший розвиток галузі або підприємства. У підході SHV крім складності прогнозування певну складність має оцінка термінальної вартості в загальній вартості підприємства. При горизонті планування 5–7 років вона часто становить близько 50 % загальної вартості.

EVA – концепція ідеально підходить для управління і контролю за окремими бізнес-одинацями, а також для визначення винагороди менеджменту залежно від результатів діяльності, але має дуже обмежене застосування для оцінки стратегії. Одним із важливих недоліків даної концепції є також її залежність від показників фінансового обліку.

Розрахунок вартості власного капіталу в концепціях SHV та EVA через моделі CARM і ARM часто критикується, оскільки ці підходи передбачають наявність досконалого ринку капіталу. Крім того, ці моделі можливі до застосування на підприємствах, цінні папери яких котируються на біржі або планують вихід на неї у найближчій перспективі.

Концепція CFROI може бути корисною в процесі оцінювання ефективності інвестування в рамках одного періоду. Крім того, оцінка строку корисного використання основних засобів на практиці достатньо проблематична. Повний розрахунок вартості підприємства й оцінка стратегії в рамках даної концепції неможливі. Перевага підходу CFROI над EVA-концепцією полягає в тому, що він базується на фактичних даних минулих періодів.

Не зважаючи на все вищесказане, сучасні інструменти управління вартістю, які представляють інтерес з практичної точки зору, залишаються недоступними більшості власників, експертів, менеджерів і оцінювачів, оскільки відносяться до ноу-хау окремих підприємств і консалтингових компаній.

У свою чергу, прозорість та можливість ефективного керівництва бізнесом є необхідним чинником формування вартості компанії. Без досягнення достатнього ступеня прозорості неможливе одержання коректної

інформації про стан справ, фінансове становище, що унеможливило управління бізнесом взагалі і прийняття рішень, спрямованих на підвищення вартості компанії.

Про важливість прозорості бізнесу свідчить також той факт, що в усьому світі за впровадження в компаніях систем підвищення прозорості й керованості вартість бізнесу значно зростає, інколи на порядок. Серед підходів щодо підвищення прозорості бізнесу А. Волков, М. Куликов та А. Марченко виділяють такі:

формування системи управлінського обліку, необхідної для створення інформаційного “поля” компанії, механізмів роботи з інформаційними базами і правил формування економічної інформації;

формування системи бюджетування, необхідної для коректного управління потоками грошових коштів – основного ліквідного ресурсу компанії;

формування системи ключових індикаторів, необхідних для контролю досягнення стратегічних цілей компанії, націлених на максимізацію вартості;

використання автоматизованої (інформаційної) системи управління, необхідної для підвищення продуктивності праці співробітників під час роботи з інформацією та прийняття рішень.

Усі названі підходи начебто вирізняються один від одного, проте насправді існування й успішне їх функціонування можливе за наявності єдиної інформаційної бази, яка формується управлінським обліком всередині підприємства і для управління цим підприємством (бізнесом).

Таким чином, управлінський облік в системі управління VBM є ланкою, яка за допомогою оптимально організованого інформаційного забезпечення пов’язує між собою:

1. Процеси стратегічного розвитку.
2. Підготовчі процеси, які відповідають за безперервне й ефективне забезпечення діяльності підприємства усім необхідним: кадрами, необоротними активами, фінансовими ресурсами тощо.
3. Процеси виробництва і реалізації готової продукції, товарів, виконання робіт і надання послуг.
4. Процес розподілу прибутку.
5. Процеси управління: планування і бюджетування, фінансовий менеджмент, економічний та фінансовий аналіз.

Отже, управлінський облік у системі VBM повинен забезпечувати: можливість одержання інформації про прибуток у розрізі видів готової продукції чи то замовників, чи окремих менеджерів або їх груп;

можливість оцінки роботи підрозділів;
своєчасність надання управлінської звітності; інформованість, відповідальність, мотивацію менеджерів середньої ланки;

чітку організацію роботи підрозділів аналізу діяльності;
однотипність обліку;
організацію зручного та безпечного доступу до управлінської інформації;

високу швидкість реакції на зміни в економічній ситуації у зовнішньому середовищі.

Водночас на підприємствах України управлінський облік орієнтований на управління на основі VBM, має порівняно обмежене застосування, або недостатньо ефективний за його наявності. Специфіка багатьох вітчизняних підприємств полягає в наступному: вони не мають єдиного інформаційного середовища; робота бухгалтерій (облікових підрозділів) більшою мірою орієнтована на потреби фінансової та податкової звітності; вони мають складну організаційно-функціональну структуру; інформація, яка необхідна для прийняття рішень, розрізнена і дорога (коштовна) при одержанні.

Проте вплив управлінського обліку, а також усіх процесів управління на вартість підприємства та його інвестиційну привабливість не можна недооцінювати. Як показує практика, на сьогоднішній момент премія за ефективно організовану систему обліку, контролю та управління, яку готові сплатити потенційні інвестори при купівлі участі у бізнесі, має суттєве значення в Європі і доходить інколи до 30 % від загальної вартості підприємства.

Інформація управлінського обліку в системі управління вартістю підприємства повинна інтегрувати фінансові та нефінансові показники, і включити процес визначення показників у процесі стратегічного управління, що може бути успішно досягнуте за допомогою збалансованої системи показників.

К.Друрі з цього приводу зазначав, що до 80-х років ХХ ст. спостерігалася тенденція використання систем контролю управлінського обліку з точки зору фінансових показників функціонування. Включення лише тих показників, які можна було виразити у грошовій формі, мотивувало менеджерів займатися, виключно скороченням витрат. При цьому ігнорувалися такі важливі складові, як якість продукції, своєчасність доставки, надійність, післягарантійне обслуговування.

Уже у 80-ті роки набагато більше уваги почали приділяти включенню в облікову систему нефінансових показників функціонування, які забезпечували одержання зворотного зв'язку за всіма ключовими параметрами, необхідними для успішного суперництва в умовах глобальної економічної конкуренції. У результаті цього кількість показників функціонування почала швидко зростати. Це призвело до виникнення конфліктних ситуацій, коли деякі нові показники суперечили старим.

Менеджерам також було незрозуміло, як нефінансові показники, на основі яких оцінюється їхня робота, роблять свій внесок у загальну картину досягнення успіху з точки зору фінансових критеріїв.

Необхідність взаємозв'язку фінансових та нефінансових показників діяльності і виокремлення на їх основі головних параметрів привела до створення збалансованої системи показників (Balanced Scorecard – BSC). Збалансована система показників розроблена Р. Капланом і Д. Нортонем у 1992 році, а пізніше доопрацьована ними ж у 1993 та 1996 рр. У літературі зустрічаються різні переклади поняття “balanced scorecard”: збалансована

система показників, система збалансованих показників, збалансована оціночна відомість, система взаємопов'язаних показників, збалансовані облікові карти, збалансована облікова відомість, стратегічна карта, збалансований рахунок балів та карта внесків.

Збалансована система показників являє собою збалансовану систему оцінки діяльності, яка переводить стратегію підприємства у площину конкретних цілей, показників, завдань та ініціатив, які згруповані за чотирма напрямками оцінки:

1. Зовнішня фінансова перспектива (External Financial Perspective). Розкриваються зовнішні фінансові показники для стейкхолдерів (зацікавлених осіб) та клієнтів, серед яких можуть бути операційний прибуток, рентабельність перманентного капіталу (ROCE), чистий прибуток (RI), економічна додана вартість (EVA) тощо.

2. Перспектива клієнтів (Customer Perspective). Розкриваються показники, які характеризують взаємовідносини з клієнтами, такі як утримання клієнта та задоволення його потреб, до яких можна віднести прибутковість клієнта, утримання клієнтів, залучення нових споживачів, задоволення потреб клієнта, обсяг і частка цільового сегменту ринку.

3. Перспектива внутрішніх бізнес-процесів (Internal Business Process Perspective). Розкриваються показники, які розробляються для оцінювання й поліпшення існуючих процесів, а також для розроблення нових процесів і нових поліпшення, які вплинуть на задоволеність клієнтів та фінансові результати діяльності (наприклад, тривалість циклу).

4. Перспектива освіти та зростання (Learning and Growth Perspective). Розкриває показники перспективи прикладної освіти та кар'єрного зростання, такі як ступінь задоволення співробітників результатами праці, плинність кадрів, розвиток навичок і вмінь. До цього напряму включаються також показники можливостей інформаційних систем та наявності адекватних систем мотивації й винагородження.

У той же час на міжнародному ринку існують інші методики ключових індикаторів вартості компаній, відмінні від BSC. Серед основних виділяють:

1. Піраміду результативності (ефективності) К. Мак Нейра, Р. Лінча та К. Кросса, яка була розроблена у 1990 році. Дана методика характеризується двома напрямами стратегії діяльності: маркетинг та фінанси, націлені на досягнення зовнішньої ефективності (з огляду на задоволеність клієнтів якістю продукції та точністю виконання замовлень), а також на забезпечення внутрішньої ефективності (з огляду на продуктивність основної діяльності підприємства). Зовнішня і внутрішня ефективність повинні бути адаптовані одна до одної, тобто націлені на досягнення спільної стратегічної мети через реалізацію власних тактичних завдань.

2. Модель "Стейкхолдер".

3. Багаторівнева модель планування і фінансово-економічних показників. Дана модель базується на розмежуванні цілей компанії у часі: на поточні (до одного року); середньострокові (від року до трьох) та на довгострокову перспективу (від трьох років). З огляду на це всі показники

діяльності групуються відповідно до рівнів управління (організаційної структури) підприємства, системи планів та бюджетів, а також системи показників.

4. Системи оціночних індикаторів. Індикаторами названі показники, які дають змогу визначити ступінь виконання поставлених завдань щодо досягнення окреслених цілей, задоволеності клієнтів, контрольованості внутрішніх процесів підприємства, вдосконалення діяльності. Традиційною такою системою є система контролінгу, яка базується на моделі показників “рентабельність капіталу” (ROIC model), що була запропонована Дюпоном на початку ХХ століття.

Дослідження сутності перерахованих вище методик ключових індикаторів вартості компаній дають змогу стверджувати, що (з огляду на міжнародний досвід їх використання у практиці управління компаніями та специфіку діяльності підприємств на ринку України в умовах невизначеності та нерозвиненості фондового ринку) оптимальним варіантом у використанні є збалансована система показників (BSC), яка характеризується такими особливостями:

усі показники даної системи відносяться до стратегічних напрямів діяльності підприємства (фінанси, клієнти, виробництво та реалізація готової продукції (надання послуг чи виконання робіт), персонал, розвиток);

у системі всі показники мають причинно-наслідкові зв'язки між собою, а також із стратегічними завданнями підприємства;

існує тісний взаємозв'язок усіх показників із фінансовими результатами діяльності.

Побудова збалансованої системи показників (BSC) відноситься до методів імітаційного моделювання як методу дослідження систем і кількісної оцінки характеристик функціонування останніх.

Е.А. Негомедзянова обґрунтовує принципову можливість трансформації поточних операційних показників у аналітичний показник економічного прибутку і далі – у показник вартості підприємства при використанні BSC, яка реалізується через причинно-наслідкові зв'язки показників (як мінімум у чотирьох напрямках) і підсумковий показник, а також показники між собою.

Водночас, у процесі управління вартістю підприємства не слід обмежуватися використанням лише показника вільних грошових коштів підприємства, оскільки він характеризує діяльність підприємства загалом, хоча загальний результат і досягнення стратегічних цілей реалізується через виконання поставлених завдань окремими підрозділами. Разом з тим, щоб оцінити діяльності менеджерів усіх рівнів управління підприємством, необхідно порівняти фактичні результати його роботи з потенційно ймовірними результатами в даній ситуації. Це можливе при використанні економічної доданої вартості (EVA).

На користь застосування EVA в управлінні вартістю підприємства свідчать такі чинники:

EVA однаковою мірою враховує інтереси акціонерів та менеджерів, сприяє тому, щоб службовці підприємства думали і вели себе як власники;

EVA досить простий у використанні;

краще корелює із ринковою вартістю порівняно з іншими операційними показниками виконання;

безпосередньо пов'язує фактичні показники з очікуваннями інвесторів шляхом встановлення цільових показників поліпшень EVA;

фокусується на довгострокових результатах роботи, використовуючи преміальні винагороди та наперед визначені цільові показники результативності;

застосовує “універсальну мову” для оцінювання виконання, підтримки рішень, компенсаційних виплат та комунікацій.

Одна з стратегічних цілей системи – зростання вартості підприємства (на основі EVA), буде забезпечувати:

оптимізацію інвестиційних програм;

оптимізацію розподілу грошових потоків між різними напрямками діяльності;

розрахунок вартості бізнес-одиниць;

планування швидкості зростання вартості підприємства;

розрахунок синергетичних ефектів можливого злиття, інвестицій.

Таким чином, перераховані аргументи на користь EVA охоплюють усі стратегічні напрями діяльності підприємства, з урахуванням яких повинна формуватися збалансована система показників – фінанси, клієнти, бізнес-процеси та персонал.

6.2 Тести для самоконтролю

1. Зростання ринкової вартості фірми і її акцій дає акціонерам (інвесторам) отримувати дохід від вкладень:

- курсовий грошовий дохід від перепродажу всіх або частини акцій, що їм належать;

- курсовий негрошовий дохід, який виражається у збільшенні вартості (цінності) чистих активів, що належать акціонерам;

- суми власного капіталу.

2. Проміжні характеристики окремих економічних аспектів діяльності підприємства:

- обсяг реалізації;

- прибуток;

- собівартість;

- фінансові показники (ліквідність, фінансова стійкість, оборотність активів і ефективність).

3. Єдиний критерій оцінювання фінансового благополуччя, який дає комплексне уявлення про ефективність управління бізнесом:

- вартість підприємства;

- рентабельність підприємства.

4. Фінансовий облік відображає події:

- через показник доходів і витрат;
 - через надходження і виплати грошових коштів за минулий період.
5. Передумова існування й успішного розвитку підприємства:
- прагнення до оптимізації дисконтованого фінансового результату;
 - прагнення до максимізації розрахункового прибутку (мінімізації збитків);
 - підтримка постійної ліквідності підприємства.
6. Причини, які спонукають компанії переходити на вартісні принципи управління:
- бізнес став динамічним, з високою часткою інтелектуальної складової;
 - рівень конкуренції підвищився, виникла необхідність задовольняти інтереси всіх зацікавлених осіб (споживачів, постачальників, державних органів, персонал, власників, інвесторів, кредиторів);
 - змінилися взаємовідносини власників та менеджерів (управлінців).
7. Сучасні концепції вартісної оцінки підприємства, що базуються на розрахунку дисконтованих грошових потоків:
- вартості для акціонерів;
 - економічній доданій вартості;
 - модель Ольсона;
 - ринкової доданої вартості;
 - вільних грошових потоків на акції;
 - вільних грошових потоків підприємства;
 - вільних грошових потоків на інвестований капітал.
8. Досягнення достатнього ступеня прозорості:
- інформація про стан справ;
 - фінансове становище, що унеможливорює управління бізнесом взагалі і прийняття рішень, спрямованих на підвищення вартості компанії.
9. Серед підходів, щодо підвищення прозорості бізнесу виділяють:
- формування системи управлінського обліку;
 - формування системи бюджетування;
 - формування системи ключових індикаторів;
 - використання автоматизованої (інформаційної) системи управління.
10. Збалансована система показників:
- зовнішня фінансова перспектива;
 - перспектива клієнтів;
 - перспектива внутрішніх бізнес-процесів;
 - перспектива освіти та зростання.
12. Особливості збалансованої системи показників:
- усі показники відносяться до стратегічних напрямів діяльності підприємства;

- у системі всі показники мають причинно-наслідкові зв'язки між собою;
 - існує тісний взаємозв'язок усіх показників із фінансовими результатами діяльності.
13. Зростання вартості підприємства забезпечує:
- оптимізацію інвестиційних програм;
 - оптимізацію розподілу грошових потоків між різними напрямками діяльності;
 - розрахунок вартості бізнес-одиниць;
 - планування швидкості зростання вартості підприємства;
 - розрахунок синергетичних ефектів можливого злиття, інвестицій.

Тема 7. Збалансована система показників у формуванні обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством

7.1 Система збалансованих показників як інструмент управління вартістю підприємства: шляхи застосування

7.2 Тести для самоконтролю

7.1 Система збалансованих показників як інструмент управління вартістю підприємства: шляхи застосування

Управління вартістю підприємства є процесом впливу на першочергові та другорядні чинники його функціонування. При оцінці вартості підприємства та управління даної величиною до уваги в переважній більшості беруться фінансові важелі. Однак даний підхід є невиправданим, що потребує впровадження дієвого інструменту управління вартістю.

Питання управління вартістю як стратегічного напрямку діяльності висвітлені в працях, А.Г. Грязнової, Т. Коупленда, Т. Колера та Д. Мурріна, О.Г. Мендрула, В.А. Панкова, І.А. Єгерєва, К. Уолша, М.А. Федотової, Д. Янга (Young S. David), І.В. Івашковської. Теоретико-практичним засадам функціонування системи збалансованих показників як обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єкта господарювання присвячені праці О.Е. Ніколаєвої, О.В. Алексеєвої, Р.С. Каплана (R.S. Kaplan), Д.П. Нортон (D.P. Norton) А. Аткинсона (A. Atkinson), М. Епстейна (Epstein M.) та ін.

Удосконалення управління – це необхідний елемент розвитку будь-якого суб'єкта господарювання. Однак удосконалювати управління можна по-різному – використовуючи досвід (емпіричний підхід) або вирішуючи найбільш гострі проблеми, які явно гальмують розвиток (прагматичний підхід). Однак найбільший ефект може дати тільки науковий підхід, який передбачає дослідження об'єктивних тенденцій розвитку, аналіз причин та факторів виникнення проблем, передбачення наслідків їх вирішення. Науковий підхід щодо управління вартістю підприємства повинен

враховувати множину факторів, що забезпечить якісно новий рівень управління даним процесом.

На ринкову вартість підприємства як зазначає С.С. Гринкевич впливають такі чинники: величина грошових потоків; ризики і альтернативна вартість капіталу; прогнозований темп зростання бізнесу (зростання грошових потоків) в післяпрогнозованому періоді; величина інвестованого в підприємство капіталу. Хачатурян Ф. акцентує увагу на тому, що ринкова вартість підприємства формується за рахунок зростання обігу та здійснених підприємством інвестицій. Дані автори при опису факторів впливу на вартість підприємства обмежуються виключно факторами мікросередовища, залишаючи поза увагою макроекономічні чинники впливу, які впливають на вартісну оцінку бізнесу.

На необхідності врахування як мікро-, так і факторів макросередовища наголошують П.В. Круш та С.В. Поліщук поділяючи їх на наступні групи: попит; дохід, який може отримати власник; час отримання доходів; ступінь контролю, який одержує новий власник; ступінь ліквідності майна; обмеження, які має бізнес. Необхідність врахування факторів впливу цих двох рівнів підтверджується А.Г. Грязноюю та М.А. Федотовою, які виділяють наступні види факторів: попит, теперішній та майбутній прибуток, витрати на створення аналогічного підприємства, співвідношення попиту та пропозиції на аналогічні об'єкти, ризик отримання доходів, ступінь контролю над бізнесом та ступінь ліквідності активів. Маренков В.Н. та В.В. Демшин фактори впливу поділяють на зовнішні, що виникають незалежно від волевиявлення менеджменту підприємства, та внутрішні фактори, пов'язані з діями менеджменту, галузевою специфікою самого підприємства. До зовнішніх факторів відносять рівень конкуренції в галузі, надійність постачальників, нормативні акти, що видаються державою, загальноекономічну ситуацію в країні. Внутрішні фактори включають, зокрема, цінову політику підприємства, стан виробничих потужностей та ін.

З метою забезпечення можливості управління вартістю підприємства згрупуємо фактори, що впливають на цей показник за наступними ознаками: блок факторів мікросередовища, що включає організаційну, виробничу та збутову групу; блок факторів макросередовища (табл. 7.1).

Таблиця 7.1. Фактори мікро- та макросередовища, що спричиняють вплив на функціонування суб'єкта господарювання

I. Фактори мікросередовища	
<i>Організаційні</i>	Форма власності
	Організаційно-правова форма господарювання
	Галузь
	Організаційна структура підприємства та середньоспискова чисельність працюючих
	Соціальна політика підприємства через важелі матеріального заохочування працівників в кінцевих результатах господарювання
	Стратегія розвитку підприємства
	Облікова політика
	Стан документообігу
	Контроль за сплатою боргів контрагентами
	Рівень освіти працівників
<i>Виробничі</i>	Особливості технологічного процесу
	Обсяги діяльності підприємства
	Стан матеріально-технічної бази
	Продуктивність праці
	Рівень виконання плану виробництва продукції
	Асортиментно-структурні зрушення у випуску продукції
	Якість продукції
	Ритмічній виробництва
<i>Збутові</i>	Обсяг продажу
	Рівень організації роботи з маркетингу (врахування кон'юнктури ринку, цінової політики; системи розподілу продукції; конкурентоспроможності продукції; аналіз стадій життєвого циклу товару, величина портфелю замовлень)
	Частка ринку
	Стан договірної роботи на підприємстві
	Сезонність
II. Фактори макросередовища	
<i>Економічні</i>	Вимоги до ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності
	Інфляційні процеси в країні
	Податкова політика уряду
	Рівень розвитку економіки країни
	Стабільність національної грошової одиниці
	Рівень зайнятості населення
	Грошові доходи домогосподарств
<i>Політичні</i>	Політична стабільність
	Валютне регулювання
	Політика уряду по відношенню до захисту національного товаровиробника (протекціонізму, політика вільної торгівлі)
<i>Ринкові</i>	Частка ринку
	Рівень ринкового попиту та пропозиції на продукцію
	Кон'юнктура ринку
	Демографічне становище
<i>Географічні</i>	Розподіл доходів домогосподарств за регіонами
	Кліматичні умови
	Транспортна розв'язка

Соціальні	Зміна соціальних орієнтирів відносно культурних цінностей
	Ставлення різних верств населення до підприємництва
Технологічні	Науково-технічний прогрес

За даними табл. 7.1, видно, що на основний індикатор ефективності господарювання спричиняє вплив неосяжна множина факторів (як якісних, так і кількісних), зв'язок яких з вартістю підприємства в цілому може бути як функціональним, так і неповним, ймовірним і кореляційним.

Хейес Ф., Д. Уотерман та Ленат вказують на те, що оскільки "... процеси управління є комплексними і багатоваріантними, потребують отримання та обробки великих обсягів інформації, що не дає можливості побудови на їх основі формальної моделі, то це вимагає використання цілісної системи ключових показників або індикаторів, формування їх структурної ієрархії, проведення на їх основі якісного і кількісного аналізу проблеми, визначення критичних моментів у тенденціях розвитку, прогнозування сценаріїв зміни їх напрямку та характеру.

Однак ринкові умови ставлять нові завдання, вимагають наукового узагальнення системи показників вартісного управління, що поєднує різні його сторони, процеси та функції. Недосконалість існуючих підходів зумовила необхідність обґрунтування цілісної системи взаємопов'язаних показників (Balanced Scorecard – BSC), яка орієнтована на врахування як фінансових, так і нефінансових показників при оцінці ефективності господарювання.

Інформаційну базу розробки та забезпечення подальшого функціонування даної системи можна представити наступними групами:

1. Джерела даних планового характеру.
2. Джерела облікового характеру.
3. Джерела нормативного характеру та інші позаоблікові джерела інформації (нормативні акти, якими слід керуватися при веденні господарської діяльності, технічна, технологічна документація, результати маркетингових досліджень тощо).

Досить вдалий підхід до визначення ключових показників системи збалансованих показників запропонував В.Г. Кандалінцев. Він ґрунтується на розробці показників на основі фінансового аналізу, що дозволить скоротити роботу над створенням стратегічної карти та системи збалансованих показників підприємства. Крім того, в цьому випадку з'явиться можливість тестувати розробку на реальних даних.

Методика полягає у першочерговому виборі набору фінансових коефіцієнтів. Потім проводиться аналіз даних з висновками за блоками системи збалансованих показників. На основі висновків формуються ключові показники. Згідно даної методики фінансові показники розбиваються на дев'ять блоків (оцінка стану запасів та витрат; аналіз дебіторської заборгованості; аналіз руху грошових коштів; аналіз джерел фінансових ресурсів; аналіз ліквідності балансу; оцінка фінансової стійкості; показники рентабельності; показники ділової активності). На нашу думку застосування

методики, запропонованої даними авторами, є найбільш раціональним підходом при розробці стратегічної карти. Однак, вважаємо за доцільне, по-перше, розмежувати показники за блоками за їх пріоритетним впливом, по-друге, визначити тенденцію значення показника та її характер, по-третє, визначити взаємозв'язок з показниками інших блоків, по-четверте, сформувати ключові показники за блоками на підставі аналізу з наступним укрупненням показників, які будуть виноситися на загальну стратегічну карту. Отже, першим етапом впровадження системи збалансованих показників є встановлення причинно-наслідкових зв'язків між стратегічними цілями підприємства та показниками даної системи.

Даний етап доцільно розбити на підетапи:

1. формування пріоритетних цілей в розрізі п'яти блоків показників з врахуванням ресурсного забезпечення можливості їх досягнення;
2. розмежувати показники за блоками за їх пріоритетним впливом, опис алгоритму їх розрахунку та граничнодопустимі рівні значень;
3. визначити тенденцію значення показника та її характер (негативна та позитивна, в т.ч. з низьким, середнім та достатнім темпами приросту),
4. визначити взаємозв'язок з показниками інших блоків;
5. сформувати ключові показники за блоками на підставі аналізу;
6. укрупнення показників, шляхом виділення синтетичних показників, які будуть виноситися на загальну стратегічну карту підприємства.

Після встановлення взаємозв'язків між групами показників наступним (другим) етапом є розробка стратегічної карти підприємства та стратегічних карт відповідних структурних підрозділів. Ефективне використання збалансованої системи передбачає передачу відповідальності групам на місцях. При аналізі успішних історій впровадження Р.С. Каплан та Д.П. Нортон усвідомили, наскільки важливою є стратегія автономності для людей, що працюють на передовій, відмітивши при цьому, що такі компанії “створили систему відкритої звітності, зробивши результати діяльності доступними всім і кожному компанії”. Відштовхуючись від принципу “стратегія – це турбота кожного”, вони і наділили повноваженнями “кожного” шляхом надання всім співробітникам знань, необхідних для виконання їх роботи”.

Процес розробки стратегічних карт та подальша оцінка ефективності господарювання на базі системи збалансованих показників здійснюється на основі встановлення взаємозв'язків між одиничними показниками, об'єднаними в цільові групи в межах структури даної системи.

Таблиця 7.2. Показники системи BSC за основними блоками при розробці стратегічних карт

Група показників	Показники	Порядок розрахунку
1	2	3
Фінансовий блок		
<i>Показники ліквідності</i>	Коефіцієнт покриття	Співвідношення усіх оборотних активів до поточних зобов'язань
	Коефіцієнт швидкої ліквідності	Сума р. 150-240 / р. 620 ф. № 1 "Баланс"
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Р. 220+ р.230 + р. 240 / р. 620 ф. № 1 "Баланс"
	Робочий капітал	Різниця між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями
<i>Показники фінансової стійкості</i>	Коефіцієнт автономії	Відношення загальної суми власних коштів до валюти балансу
	Коефіцієнт фінансової стійкості	Відношення власного та залученого капіталу
	Коефіцієнт маневреності робочого капіталу	Відношення вартості робочого капіталу до сум джерел власних засобів
	Коефіцієнт фінансування	Відношення всієї суми залучених засобів до суми власних коштів
<i>Показники ділової активності</i>	Коефіцієнт оборотності активів	Відношення обсягу реалізації до середньої суми активів за період
	Коефіцієнт оборотності коштів в розрахунках	Відношення обсягу реалізації до середньої дебіторської заборгованості за період
<i>Відносні показники ефективності</i>	Рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг)	Відношення валового прибутку від продажу до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)
	Рентабельність операційної діяльності	Відношення фінансового результату від операційної діяльності до операційних витрат
	Рентабельність підприємства	Відношення чистого прибутку підприємства до середньорічної вартості активів підприємства
	Валова рентабельність продажу	Відношення валового прибутку до чистого доходу
<i>Доходні показники</i>	Чистий дохід	Виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за мінусом податку на додану вартість, акцизного збору та інших вирахувань з доходу
	Валовий прибуток	Чистий дохід за мінусом собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)
	Чистий прибуток	Розрахункова величина

Продовження таблиці 7.2

1	2	3
Блок “Навчання та перспективи зростання”		
<i>Організація праці</i>	Впровадження комп’ютерних технологій	Кількість АРМ / Середньоспискова чисельність працюючих
	Рівень забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці	Витрати забезпечення санітарно-гігієнічних умов праці / Середньоспискова чисельність працюючих
	Кількість простоїв з вини працівника	Абсолютне значення
	Кількість простоїв не з вини працівника	Абсолютне значення
	Кваліфікаційний рівень працівників	Середній тарифний коефіцієнт = Добуток чисельності працівників кожного розряду на тарифний коефіцієнт відповідного розряду / Чисельність працівників кожного розряду
	Непродуктивні витрати робочого часу	Абсолютне значення
	Продуктивність праці	Чистий дохід / Середньоспискову чисельність працюючих
<i>Людський капітал</i>	Коефіцієнт плинності	Кількість працівників, що вибули за власним бажанням та порушення трудової дисципліни / Середньоспискова чисельність працюючих
	Кількість днів непрацездатності в розрізі працівників ЦФВ	ЦФВ Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Кількість прогулів	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Структура персоналу	Питома вага кожної категорії працюючих
Блок “Внутрішньогосподарські процеси”		
<i>Оцінка функціонування необоротних активів (основного капіталу)</i>	Коефіцієнт екстенсивного використання	Фактичний час роботи обладнання / Нормативний час роботи обладнання
	Фондовіддача	Чистий дохід / Середньорічна вартість основних засобів
	Коефіцієнт змінності	Сума верстато-змін / Кількість встановленого обладнання
	Коефіцієнт інтенсивності використання обладнання	Фактичний виробіток обладнання / плановий виробіток обладнання
	Середньорічна кількість одиниць діючого обладнання	Відповідно до даних бухгалтерського обліку

Продовження таблиці 7.2

1	2	3
<i>Оцінка функціонування оборотних активів (оборотного капіталу)</i>	Питома вага дебіторської заборгованості в загальній сумі оборотного капіталу	Дебіторська заборгованість / Загальна сума оборотних активів
	Матеріаловіддача	Валовий прибуток / матеріальні витрати
	Коефіцієнт оборотності оборотних активів	Чистий дохід / Середньорічна вартість оборотних засобів
<i>Оцінка виробничого процесу</i>	Питома вага сертифікованої продукції	Кількість сертифікованої продукції / загальна кількість продукції
	Втрати від браку	Вартість не виправного браку
	Вартість виправного браку	Сума витрат за елементами, понесених внаслідок виправних дій
	Вартість простоїв з вини суб'єкта господарювання	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Вартість сплачених неустойок за несвоєчасне відвантаження продукції	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Собівартість на товари конкурентів	Маркетингові дослідження
	Питома вага нової продукції в загальному її випуску	Вартість нової продукції до загального випуску
<i>Оцінка сегменту діяльності</i>	Дольова участь підрозділу у доданій вартості	Частка підрозділу у доданій вартості
	Коефіцієнт цінової еластичності за групою продукції	Відсоткова зміна попиту на продукцію / відсоткова зміна ціни на продукцію
	Коефіцієнт цінової еластичності за групою продукції Відсоткова зміна попиту на продукцію / відсоткова зміна ціни на продукцію	Рівень технічного або економічного параметру / Рівень технічного або економічного параметру конкурента
<i>Оцінка збутової діяльності</i>	Дотримання термінів перевезень та інших договірних умов	Дані відділу маркетингу
	Своєчасність та якість нарахування санкцій за порушення терміну погашення дебіторської заборгованості	Прострочена дебіторська заборгованість / Первісна вартість дебіторської заборгованості
	Величина портфелю замовлень	Дані відділу маркетингу
	Підтримання складського запасу	Дані відділу маркетингу

Продовження таблиці 7.2

	Ефективність взаємовідносин з постачальниками	Ціна постачальника / середню ціну на продукцію Втрати від виникнення браку у зв'язку низькою якістю сировини
	Витрати на маркетингові заходи залежно від життєвого циклу продукції	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Кількість та вартість отриманих реклаमाцій	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Кількість і вартість гарантійних ремонтів у розрахунку на один виріб	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Дефекти отримані в результаті перевезення продукції до кінцевого споживча	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Ефективність пропускної системи	Кількість розкрадань, швидкість оброблення замовлення
	<i>Залучення нових клієнтів</i>	Зростання частки ринку
Розпізнаваність товарних марок		Справедлива вартість товарної марки
Витрати, пов'язані із залученням клієнтів		Витрати на рекламу та інші заходи із підвищення попиту на продукцію / Приріст клієнтів
<i>Задоволеність клієнтів</i>	Кількість скарг	Дані відділу маркетингу
	Сума штрафних санкцій	Дані відділу маркетингу
	Рівень цін	Ціна на товари конкурентів
	Час обробки одного замовлення	Дані відділу маркетингу
	Рівень якості продукції	Дані відділу маркетингу
	Кількість постійних клієнтів	Дані відділу маркетингу
<i>Платоспроможність клієнтів</i>	Кількість поставок на умовах попередньої оплати	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Вартість продукції, що продана в кредит	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Частка простроченої дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги	Прострочена дебіторська заборгованість / Первісна вартість дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги

Продовження таблиці 7.2

1	2	3
Блок “Соціальна сфера”		
<i>Напрями соціальної політики</i>	Економія витрат ЦФВ	Фактичний рівень витрат – Бюджетний рівень витрат
	Розмір фонду соціального розвитку, що формується пропорційно до доданої вартості	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Капітальні витрати на будівництво об’єктів соціальної інфраструктури	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Витрати на утримання об’єктів соціальної інфраструктури	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Сума премії працівників за результатами роботи	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Вартість оплаченого навчання працівників в закладах освіти	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Збільшення вартості підприємства за рахунок підтримання соціальної політики	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Коефіцієнт соціальної сфери	Встановлюється на зборах трудового колективу, розмір якого залежить від соціально-економічних процесів, що відбувається на підприємств
<i>Мотивація</i>	Кількість винагород отриманих працівниками	Відповідно до даних бухгалтерського обліку
	Кількість впроваджених пропозицій та їх окупність	Відповідно до даних бухгалтерського обліку

Третім етапом є налагодження внутрішньої комунікації для досягнення оперативного реагування на негативні відхилення в діяльності, що забезпечить безамплітудність в реалізації стратегічної мети. Засобом налагодження внутрішньої комунікації є раціональна організація документообігу через розробку відповідного графіку, а також розгалуженість аналітичної інформації, що генерується в системі бухгалтерського обліку в оперативному режимі (надання попереджувальної інформації) про негативні відхилення діяльності в розрізі сегменту та підприємства.

Вважаємо, що впровадження системи збалансованих показників в практику господарювання повинно здійснюватися на основі функціонуючої системи бюджетування, що створить можливість розширення аналітичних

меж бухгалтерського обліку з можливістю оперативного контролю за діяльністю сегментів в межах суб'єкта господарювання.

Більш детально зупинимося на показниках блоку “Фінанси”. Вибір показників фінансової проєкції повинен здійснюватися з дотримання певних вимог. В ідеальному випадку кожна стратегічна ціль точно визначається одним показником. Однак це не завжди можливо. Тому для спрощення та максимального фокусування кількості показників за кожною стратегічною ціллю не повинна перевищувати три. Якщо ж виникає необхідність у більшій кількості показників, то доцільним може бути “розщеплення” однієї цілі на дві або декілька.

Ніколаєва О.Є. та О.В. Алексєєва блок “Фінанси” характеризують виходячи з показників, згрупованих за такими напрямками: зростання виручки, управління витратами та використання активів. Голов С.Ф. блок “Фінанси” описує наступними показниками: операційний прибуток, динаміка грошових потоків, показники ліквідності, динаміка продажу, питома вага нових продуктів, точність прогнозу продажу, ринкова ціна акції. Столарський А. (Stolarski A.) зазначає, що фінансовий аналіз, що застосовується в BSC показує економічні результати раніше проведеної діяльності. Фінансові вимірники показують чи досягнуто раніше поставлені цілі і чи підприємство здійснює діяльність відповідно до обраної стратегії. Якщо ні, то слід знайти причини невідповідності або незапланованого успіху. Звичайний фінансовий аналіз відноситься до аналізу рентабельності, наприклад прибутку операційного, рентабельності майна, рентабельності власного капіталу, EVA. Зокрема і до аналізу продажу та аналізу грошових потоків. Проблемами наповнення блоку “Фінанси” займалися А.М. Гершун, Ю.С. Нефед'єва.

Каплан Р.С. і Д.П. Нортон справедливо стверджують, що фінансові результати діяльності підприємства можна покращити за допомогою двох основних важелів – збільшення доходу та підвищення продуктивності. В свою чергу продуктивність праці працівників залежить від умов праці, де не остання роль відводиться їх соціальної захищеності та матеріальної винагороди. Так, за даними одного з опитувань, що проводилося фірмою Mercer Human Resources Consulting, 88 % респондентів вважають ефективним застосування показників збалансованої системи у зв'язку з системами виплати винагород. Розширення панелі системи збалансованих показників коефіцієнтом соціальної сфери, зумовлене щільністю зв'язку між розміром фонду соціального розвитку та плінністю кадрів. В свою чергу рівень плінності кадрів (кваліфікованих працівників, які залишають місце роботи за власним бажанням) спричиняє істотний вплив на рівень продуктивності праці, і відповідно, на фінансові результати господарювання та імідж підприємства, що в свою чергу провокує позитивні зміни у його вартості в цілому (табл. 7.3, 7.4).

Таблиця 7.3. Оцінка щільності зв'язку між розміром фонду соціального розвитку та плинністю кадрів на підприємствах, що досліджувалися

№ підприємства	Коефіцієнт соціальної сфери	Коефіцієнт плинності
1	0,00	0,28
2	0,00	0,23
3	0,10	0,13
4	0,20	0,06
5	0,35	0,04
РАЗОМ	x	X

Результативною ознакою є плинність кадрів, а факторною – рівень відрахувань до фонду соціального розвитку колективу.

Для оцінки щільності зв'язку між цими ознаками використаємо відношення:

$$\eta^2 = \delta^2 / \sigma^2.$$

η^2 – коефіцієнт детермінації;

δ^2 – факторна дисперсія;

σ^2 – загальна дисперсія .

Таблиця 7.4. Допоміжні розрахунки

№ з/п	x	y	xy	x ²	y ²	Y	(Y- \bar{y}) ²
1	0,00	0,28	0,00	0,00	0,0784	0,2341	0,01
2	0,10	0,13	0,23	0,01	0,0169	0,1685	0,002
3	0,20	0,06	0,012	0,04	0,0036	0,1029	0,0006
4	0,35	0,04	0,39	0,1225	0,0016	0,0045	0,015
РАЗОМ	0,65	0,74	0,632	0,1725	0,1534	0,51	0,0276

$$\begin{cases} na + b \sum x = \sum y \\ a \sum x + b \sum x^2 = \sum xy \end{cases}$$

$$\begin{cases} 4a + 0,65b = 0,51 \\ 0,65a + 0,1725b = 0,039 \end{cases}$$

$$b = -0,656 \quad a = 0,2341 \quad \bar{y} = 0,1275$$

$$\delta^2 = 0,276 / 4 = 0,0069$$

$$\sigma^2 = 0,025 - 0,016 = 0,009$$

$$\eta^2 = 0,0069 / 0,009 = 0,7666 = 76,66 \%$$

Результати розрахунків свідчать про те, що плинність кадрів на 76,66 % залежать від рівня коефіцієнту соціальної сфери, а 23,34 % на досліджуваних підприємствах припадає на інші ознаки.

Вважаємо, що блок “Фінанси” повинен описуватися показниками фінансового стану підприємства, які дозволяють визначити та проаналізувати залежність фінансового результату від ефективності використання активів, напрямів руху грошових коштів, джерел засобів та їх віддачі (фінансова стійкість), ділової активності (взаємозалежність проявляється у збільшенні

прибутку внаслідок ефекту, отриманого від прискорення оборотності активів), а також врахування ступеня ліквідності та платоспроможності підприємства.

При формуванні показників фінансового блоку та встановленні взаємозалежностей з показниками інших блоків слід акцентувати увагу на якості прибутку. Природа даної необхідності, виходить з того, що будь-який суб'єкт господарювання на певному етапі свого розвитку вичерпує можливість підвищення темпів зростання фінансово-економічних показників шляхом впровадження заходів з мобілізації управлінських дій. В міру цього вагоме значення набирають якісні чинники, які забезпечують розвиток діяльності в довготривалій перспективі. На думку ряду авторів на макрорівні складно виправляти ситуації в яких економічне зростання вступає в суперечність зі сталістю довкілля та соціальної сфери – характеристиками, кожна з яких є складовою процесу розвитку. Екстраполюючи даний тезис на практику господарювання слід відзначити вагоме значення структури прибутку та джерел його формування як результату господарювання в розрізі її якісної оцінки.

Орієнтуючись на зростання вартості підприємства з відповідним поєднанням різноспрямованих цілей суб'єктів даного економічного утворення через багатовекторність управління необхідно впроваджувати систему збалансованих показників не лише в розрізі вертикальної але й горизонтальної структури управління, виходячи з наступних причин:

- ув'язка різноспрямованих показників за аспектами (фінанси, навчання та перспективи зростання, внутрішньогосподарські процеси, клієнти, соціальна сфера) призводить до того, що BSC є дієвим обліково-аналітичним інструментом управління діяльністю суб'єкта господарювання в межах обраної стратегії розвитку;

- дана система на підставі збалансування показників за ключовими аспектами (блоками) дозволяє забезпечити збільшення вартості підприємства як об'єкта зі складними соціально-економічними зв'язками. Це призводить до збалансування інтересів власників на засоби виробництва та працівників підприємства, шляхом введення блоку Соціальна сфера та коефіцієнту соціального розвитку, значення якого залежить від фінансових показників господарювання та впливає на процес формування фонду соціального розвитку. Збалансування інтересів відбувається шляхом забезпечення з боку власника відтворення не лише основних ресурсів підприємства, а й трудових, а з боку працівників – через активізацію діяльності, що забезпечить збільшення вартості підприємства в майбутньому. Коефіцієнт соціального розвитку та фонду соціального розвитку на відміну від збільшення заробітної плати, яка сприяє лише індивідуальному відтворенню працівників, передбачає відтворення саме працівників, як трудових ресурсів підприємства.

Отже, провадження системи збалансованих показників в практику господарювання вітчизняних підприємств забезпечить вдосконалення системи управління підприємством та системи бухгалтерського обліку як

інформаційного базису, їх адаптацію та пристосування до різних умов економічного середовища через дотримання вимоги системного підходу та комплексного вивчення фінансово-господарської діяльності підприємства, в складі та зв'язках між окремими його елементами, створюючи основу для позитивної динаміки вартості підприємства.

7.2 Тести для самоконтролю

1. На ринкову вартість підприємства впливають:
 - величина грошових потоків;
 - ризики і альтернативна вартість капіталу;
 - прогнозований темп зростання бізнесу (зростання грошових потоків) в післяпрогнозованому періоді;
 - величина інвестованого в підприємство капіталу.
2. Інформаційну базу розробки та забезпечення функціонування системи показників вартісного управління представляють:
 - джерела даних планового характеру;
 - джерела облікового характеру;
 - джерела нормативного характеру та інші позаоблікові джерела інформації.
3. Методика системи збалансованих показників включає:
 - оцінку стану запасів та витрат;
 - аналіз дебіторської заборгованості;
 - аналіз руху грошових коштів;
 - аналіз джерел фінансових ресурсів;
 - аналіз ліквідності балансу;
 - оцінка фінансової стійкості;
 - показники рентабельності;
 - показники ділової активності.
4. Фінансові результати діяльності підприємства можна покращити за допомогою важелів:
 - збільшення доходу;
 - підвищення продуктивності.

Тема 8. Інструментарій бухгалтерського обліку та звітності в управлінні підприємством.

8.1. Інструментарій управлінського обліку

8.2 Тести для самоконтролю

8.1 Інструментарій управлінського обліку

Бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім та внутрішнім користувачам для прийняття рішень.

Предметом бухгалтерського обліку є стан господарських засобів, їх використання та результати роботи колективу, які узагальнюються у грошовому виразі з метою задоволення потреб управління підприємств, організацій, установ.

Об'єктами бухгалтерського обліку є майно організацій, їх зобов'язання і господарські операції, здійснювані організаціями в процесі їх діяльності.

Метод бухгалтерського обліку – це сукупність конкретно-емпіричних методичних прийомів відображення обігу капіталу в процесі нагромадження, збереження та використання для подальшого його зростання.

Метод бухгалтерського обліку включає наступні елементи: документація, інвентаризація, оцінювання, калькуляція, система бухгалтерських рахунків, подвійний запис, баланс, звітність.

Види бухгалтерського обліку. В залежності від об'єктів обліку виділяють: облік касових операцій, облік операцій на рахунках в банку, облік запасів, облік основних засобів, облік власного капіталу, облік доходів тощо.

В залежності від ступеня деталізації інформації виділяють: аналітичний облік, синтетичний облік.

В залежності від суб'єктів обліку виділяють: фінансовий облік, управлінський облік, податковий облік, статистичний облік.

Принципи бухгалтерського обліку – правило, яким слід керуватися при вимірюванні, оцінці та реєстрації господарських операцій і при відображенні їх результатів у фінансовій звітності.

Бухгалтерський облік та фінансова звітність ґрунтуються на таких основних принципах:

обачність – застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

повне висвітлення – фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на їх основі;

автономність – кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, у зв'язку з чим особисте майно та зобов'язання власників не повинні відображатися у фінансовій звітності підприємства;

послідовність – постіне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності;

безперервність – оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі;

нарахування та відповідність доходів і витрат – для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та

фінансові й звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів;

превалювання сутності над формою – операції обліковуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми;

історична (фактична) собівартість – пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання;

єдиний грошовий вимірник – вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється у єдиній грошовій одиниці;

періодичність – можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

Предметом управлінського обліку є сукупність процесів виробничо-господарської діяльності, які відображаються в системі узагальнення облікової інформації виходячи з вимог контролю, аналізу, планування, прогнозування, забезпечення ухвалення обґрунтованих і ефективних управлінських рішень на всіх етапах управління.

Об'єктами управлінського обліку виступають витрати й результати, що реєструються у процесі виробничо-господарської діяльності підприємства.

Під методом управлінського обліку розуміється сукупність прийомів і способів оперативного, статистичного і бухгалтерського обліку, що відповідають специфіці та потребам системи контролю і управління діяльністю підприємства.

Сукупність прийомів і процедур може змінюватися залежно від цілей управління. Проте можна виділити наступні основні й найважливіші інструменти управлінського обліку: документація, контроль, оцінка, калькуляція, рахунки, аналіз, прогнозування, бюджетне планування, звітність, інформування.

Документація як інструмент бухгалтерського обліку в системі управлінського обліку виконує функцію носія інформації. На основі документації відбуваються аналіз і систематизація первинної інформації, встановлення взаємозв'язку між об'єктами обліку в системі управлінської бухгалтерії.

Контроль як інструмент управлінського обліку забезпечує взаємозв'язок і взаємодію різних операцій і процесів у системі виробничих відносин. Він покликаний забезпечувати ефективність результатів діяльності як окремих служб і підрозділів підприємства, так і їх керівників. На основі своєчасного виявлення причин і винуватців відхилень від установлених норм і нормативів управлінський контроль виявляє несприятливі умови або явища, оцінює доцільність і законність рішень, які ухвалюються, і результатів їх виконання.

Оцінка покликана визначити і затвердити вартість об'єкта, що обліковується, на певних етапах виробничої діяльності. Вона встановлює вартість кінцевого готового продукту (товарів, робіт, послуг), виходячи з його споживацької вартості, яка складається із значущості та необхідності продукту на ринку, купівельної спроможності, якості продукту і суми витрат

(собівартості) на його виготовлення. Наприклад, прибуток як кінцевий фінансовий результат виробничої діяльності враховується протягом кожного звітного періоду поспіль року наростаючим підсумком.

Калькуляція є особливим інструментом управлінського обліку, оскільки забезпечує розподіл витрат з метою оцінки і управління. Її об'єктом є конкретні види діяльності (продукція, роботи, послуги). Облік витрат за статтями калькуляції дає можливість розділити всю сукупність витрат конкретного об'єкта на певні види, що дозволяє ефективно управляти не тільки витратами, собівартістю продукції, технікою, технологією, але й економічними відносинами, що складаються як всередині, так і поза підприємством.

Рахунки обліку дозволяють забезпечити систематизацію всієї облікової інформації виходячи з поставлених внутрішньогосподарських та виробничих завдань.

Аналіз забезпечує можливість дослідження і прогнозування планів, результатів і відхилень минулої, нинішньої і майбутньої виробничої діяльності, дослідження складних економічних взаємозв'язків і взаємодій між окремими структурними підрозділами. За допомогою управлінського аналізу можна точно розрахувати вплив будь-якого рішення на результати діяльності підприємства в цілому і окремих його підрозділів.

Бюджетне планування як інструмент управлінського обліку забезпечує поетапну розробку бюджетів окремих економічно відособлених структурних підрозділів. Бюджети, що розробляються на основі програм виробничої діяльності, формують внутрішню систему фінансового управління. Роль планування у системі управлінського обліку набуває таким чином особливого значення при складанні бюджетів витрат і доходів, виборі асортименту продукції, встановленні рівня обсягів продажу.

Звітність у системі управлінського обліку розглядається як інструмент передачі облікової інформації користувачам для цілей прийняття управлінських рішень, контролю і управління. Створення умов своєчасного надання підсумкових показників діяльності — завдання всієї системи управлінського обліку.

Застосування будь-яких процедур у процесі управлінського обліку фінансово-господарської діяльності неможливе, якщо не витримуються принципи цього виду обліку, до яких можна віднести:

- безперервність діяльності організації;
- використання єдиних для планування і обліку одиниць вимірювання;
- оцінка результатів діяльності підрозділів організації;
- спадкоємність і багаторазове використання первинної і проміжної інформації для цілей управління;
- формування показників внутрішньої звітності як основи комунікаційних зв'язків між рівнями управління;
- застосування бюджетного (кошторисного) методу управління;
- повнота та аналітичність, що забезпечує вичерпну інформацію про об'єкти обліку;

- періодичність, що відображає виробничий і комерційний цикли організації, встановлені обліковою політикою.

8.2 Тести для самоконтролю

1. Бухгалтерський облік – процес:
 - виявлення;
 - вимірювання;
 - реєстрації;
 - накопичення;
 - узагальнення;
 - зберігання;
 - передачі інформації про діяльність підприємства.
2. Предметом бухгалтерського обліку є:
 - стан господарських засобів;
 - результати роботи колективу, які узагальнюються у грошовому виразі.
3. Об'єктами бухгалтерського обліку є:
 - майно організації;
 - зобов'язання організації;
 - господарські операції організації.
4. Метод бухгалтерського обліку – це:
 - нагромадження конкурентно-емпіричних методичних прийомів відображення обігу капіталу;
 - збереження капіталу;
 - використання капіталу.
5. Елементи метода бухгалтерського обліку:
 - документація;
 - інвентаризація;
 - оцінювання;
 - калькуляція;
 - система бухгалтерських рахунків;
 - подвійний запис;
 - баланс;
 - звітність.
6. В залежності від об'єктів обліку виділяють:
 - облік касових операцій;
 - облік операцій на рахунках в банку;
 - облік запасів;
 - облік основних засобів;
 - облік власного капіталу;
 - облік доходів.
7. В залежності від ступеня деталізації інформації виділяють:
 - аналітичний облік;
 - синтетичний облік.

8. В залежності від суб'єктів обліку виділяють:

- фінансовий облік;
- управлінський облік;
- податковий облік;
- статистичний облік.

9. Принципи бухгалтерського обліку – правило, яким слід керуватися при:

- вимірюванні;
- оцінці та реєстрації господарських операцій;
- відображенні результатів у фінансовій звітності.

10. Принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності:

- обачність;
- повне висвітлення;
- автономність;
- послідовність;
- безперервність;
- нарахування на відповідність доходів і витрат;
- превалювання сутності над формою;
- історична (фактична) собівартість;
- єдиний грошовий вимірник;
- періодичність.

11. Предметом управлінського обліку є сукупність процесів виробничо-господарської діяльності, які відображаються в системі узагальнення облікової інформації, виходячи з вимог:

- контролю;
- аналізу;
- планування;
- прогнозування;
- забезпечення ухвалення обґрунтованих і ефективних управлінських рішень на всіх етапах управління.

12. Об'єктами управлінського обліку виступають:

- витрати;
- результати.

13. Під методом управлінського обліку розуміється сукупність прийомів і способів:

- оперативного обліку;
- статистичного обліку;
- бухгалтерського обліку.

14. Інструменти управлінського обліку:

- документація;
- контроль;
- оцінка;
- калькуляція;
- рахунки;
- аналіз;

- прогнозування;
- бюджетне планування;
- звітність;
- інформування.

15. На основі документації, як інструмента бухгалтерського обліку відбувається:

- аналіз і систематизація первинної інформації;
- встановлення взаємозв'язку між об'єктами обліку в системі управлінської бухгалтерії.

16. Управлінський облік виявляє:

- несприятливі умови або явища;
- оцінює доцільність і законність рішень, які ухвалюються;
- результати виконання рішень.

17. Облік витрат за статтями калькуляції дає можливість розділити всю сукупність витрат конкретного об'єкта на певні види, що дозволяє ефективно управляти:

- витратами;
- собівартістю продукції;
- технікою;
- технологією;
- економічними відносинами.

18. Управлінський аналіз забезпечує можливість:

- дослідження і прогнозування планів;
- результатів і відхилень минулої, нинішньої і майбутньої виробничої діяльності;

- дослідження складних економічних взаємозв'язків і взаємодій між окремими структурними підрозділами;

- розрахувати вплив будь-якого рішення на результати діяльності підприємства в цілому і окремих його підрозділів.

19. Роль планування у системі управлінського обліку набуває особливого значення при:

- складанні бюджетів витрат і доходів;
- виборі асортименту продукції;
- встановленні рівня обсягів продажу.

20. Звітність у системі управлінського обліку розглядається як інструмент передачі облікової інформації користувачам для:

- цілей прийняття управлінських рішень;
- контролю;
- управління.

Тема 9. Бухгалтерський облік для прийняття екологічних рішень

9.1 Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток

9.2 Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства

9.3. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві

9.4 Тести для самоконтролю

9.1. Екологічний облік: суть, необхідність та розвиток

Актуальними питаннями розвитку промислових підприємств України та суспільства в цілому є збереження навколишнього природного середовища, раціональне природокористування, зменшення негативного впливу на природу. Масштабність екологічних проблем, зростання забруднення навколишнього природного середовища вимагають спрямування діяльності промислових підприємств на їх усунення та спонукають до пошуку інструментів еколого-економічного управління, що базуються на принципах сталого розвитку. При цьому, однією з найголовніших перешкод розробки і реалізації ефективної екологічної політики підприємства є відсутність належного забезпечення керівництва комплексною, достовірною та своєчасною інформацією про природоохоронну діяльність.

Вченими зроблено значний внесок до теоретичного та практичного обґрунтування питань, пов'язаних з екологічними аспектами фінансово-господарської діяльності підприємств. Цей науковий напрям висвітлено у працях вітчизняних вчених: Ф. Бутинця, І. Замули, Л. Максимів, Н. Малюги, В. Папінко, Л. Пелиньо, М. Пушкаря, М. Чумаченка, а також зарубіжних науковців: А. Белоусова, Г. Вінтера, А. Гофмана, Н. Еліаса, М. Моувена, В. Палія, Д. Панкова, Я. Соколова, Д. Хенсена, А. Шеремета та інших.

Однак, й досі не розроблено методологічного інструментарію для практичного ведення обліку витрат і результатів природоохоронних заходів на вітчизняних, зокрема, промислових підприємствах. Тому, на сьогодні актуальним є питання розробки і впровадження на промислових підприємствах системи екологічно орієнтованого обліку, продуктом якої є саме інформація про взаємодію підприємства із довкіллям.

Екологічний облік на підприємстві - це система виявлення, вимірювання, реєстрації, нагромадження, узагальнення, зберігання, оброблення та підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування з метою передачі її внутрішнім і зовнішнім користувачам для прийняття оптимальних рішень.

В першу чергу, варто зазначити, у результаті проведеного дослідження виявлено, що в зарубіжних країнах набагато активніше відбуваються процеси екологізації не лише виробництва, але й свідомості менеджменту загалом. Суспільство високорозвинутих держав вже давно усвідомило необхідність перегляду традиційно споживацької парадигми господарювання і переходу до «дружньої» форми співіснування з природою в рамках концепції сталого розвитку. Як наслідок, й напрацювання у галузі екологічного обліку тут значно ґрунтовніші.

На Заході досить давно сформувались наукові течії, які досліджують питання взаємодії підприємства з навколишнім середовищем і відображення її в обліку. Вони об'єднуються у науковому напрямі, який отримав назву Environmental Accounting.

У цьому контексті доречно продемонструвати зарубіжний досвід обліку екологічних витрат та відображення їх у звітності. Так, Конференцією з торгівлі і розвитку ООН у 1998 році було запропоновано методичні рекомендації з обліку природоохоронних витрат і зобов'язань (у 2002 році - оновлена версія). Як вказують науковці, облік взаємодії підприємства із довкіллям - вимога часу, який повинен здійснюватись у рамках політики екологічної ефективності. Остання дозволяє зменшувати вплив господарюючого суб'єкта на навколишнє середовище і одночасно підвищувати його прибутковість. Однак, наголошують фахівці, екологічна ефективність може бути виміряна лише через спеціально розроблену систему обліку - environmental accounting. При цьому, вони наводять причини, які актуалізують питання щодо його впровадження на підприємствах:

- рахунки обліку повинні відображати ставлення підприємства до навколишнього середовища, його вплив, витрати, зобов'язання та ризики щодо фінансової позиції у цьому відношенні;
- інвестори потребують інформації про екологічну ефективність підприємства аби приймати зважені та обдумані інвестиційні рішення;
- необхідно коректно і в раціональний спосіб здійснювати облік і розподіл витрат, в т.ч. екологічних, на виробництво продукції, робіт, послуг;
- для співпраці з покупцями та іншими контрагентами потрібно демонструвати відкритість та конкурентні переваги у сфері природоохоронної діяльності;
- екологічний облік є ключем до сталого розвитку у планетарному масштабі.

Мета зазначеного документу полягає у наданні рекомендацій із ведення обліку витрат і зобов'язань, пов'язаних з природоохоронними заходами підприємства, що не суперечать вимогам Міжнародних стандартів фінансової звітності. У ньому подано визначення витрат на охорону довкілля. Під останніми розуміють витрати на заходи, пов'язані з управлінням впливом господарської діяльності підприємства на навколишнє середовище. Їх особливістю є те, що майбутні вигоди від них не обов'язково мають економічний характер. Тут також розкрито питання екологічного аудиту та аналізу, наведено ряд показників, які характеризують екологічну ефективність підприємства.

В контексті обґрунтування і розробки методики ведення екологічного обліку на підприємствах вчені акцентують увагу на питаннях обліку і аналізу витрат, пов'язаних із природоохоронною діяльністю. Їх зазвичай називають екологічними витратами.

Загалом комплексна екологічно-орієнтована інформаційна система підприємства складається з таких компонентів: фінансовий та управлінський облік, контролінг, аудит, аналіз, контроль.

Л. Пелиньо називає низку перешкод впровадження екологічного обліку на вітчизняних підприємствах, а саме:

- надмірна складність виділення витрат на природоохоронні заходи із загальних витрат;
- оскільки інвестори уважно стежать за величиною прибутку виходячи з однієї акції, підприємства відкладають вживання заходів, які могли б призвести до зменшення прибутку;
- відсутність конкретних рекомендацій стосовно надання інформації про природоохоронну діяльність і організацію екологічного обліку на підприємствах.

Додатково можна назвати й інші причини, зокрема:

- недосконала нормативно-правова база з питань обліку та звітності;
- архаїчність та обмеженість методики традиційного (стандартизованого) обліку;
- консерватизм менеджменту і обліково-аналітичної служби підприємства, відсутність у них мотивації збільшувати витрати на природоохоронні заходи та організувати їх облік.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що екологічні проблеми на сьогодні є домінуючими у соціально-економічному житті, а їх вирішення, перш за все, потребує екологічно свідомого управління бізнес-процесами. Облік як основна інформаційна система підприємства має забезпечувати керівництво інформацією для прийняття управлінських рішень, які б гарантували існування підприємства в довгостроковій перспективі, що передбачає зниження /запобігання екологічним ризикам.

Упровадження екологічно орієнтованого обліку на підприємствах потребує формування у майбутніх економістів з обліку нового мислення, спроможності формувати оптимальну обліково-аналітичну систему підприємства, орієнтовану на потреби менеджменту та адекватну сучасним тенденціям. Це сприятиме прийняттю управлінських рішень з урахуванням економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної цілісності.

9.2. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства

На сучасному етапі розвитку економіки і суспільства розробка і застосування таких методів ведення господарства, які враховували б природні рівноваги зі сторони мінімальних шкідливих впливів або приводили до поліпшення природного потенціалу, вимагає від суб'єктів господарювання оцінки впливу на навколишнє середовище і проведення природоохоронних заходів. Головним інструментом, покликаним вирішувати дане завдання на рівні підприємства є бухгалтерський екологічний облік або облік в природокористуванні.

На думку ряду авторів, в умовах ринку економічний механізм перетворюється на базисний стабілізатор агропромислового виробництва в

регіоні і повинен створити умови обліку не тільки природних, економічних, а й соціальних та екологічних інтересів. Проблеми обліку екологічних витрат в системі фінансового обліку відображені в працях таких вчених як О. Веклич, Л. Гнилицька, Т.А. Дьоміна, І.В. Замула, Н. Малюга, Л.А. Сахно та інші. Проте до цього часу такі стандарти і правила проведення обліку, які охоплювали б всі складові екологічного обліку і вплив його на прийняття об'єктивних управлінських рішень.

В даний час необхідно проводити облік екологічного стану розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах, оскільки екологічні складові мають негативний вплив на стан навколишнього середовища та якісні показники виробленої продукції. Пріоритетними напрямками виступає модернізація процесів виробництва та зберігання продукції сільськогосподарського виробництва. Екологізація виробництва стимулює розвиток екологічного обліку, як дієвого інструменту управління еколого-економічними аспектами діяльності господарюючого суб'єкта.

Фінансовий облік має особливість відображати поточне здійснення господарських процесів, тобто він не виділяє екологічну інформацію, а тому однозначно визначити ефективність діяльності підприємства і його екологічних показників досить проблематично, оскільки вся наявна інформація знаходить своє відображення в загальних економічних показниках діяльності. В даних умовах проблемно використовувати різні форми впливу на навколишнє середовище, тому що неможливо оцінити повноту та ефективність природоохоронної діяльності.

Відсутність інформації про екологічний облік створює проблеми для користувачів інформації про підприємство і стає досить проблематично планувати подальшу виробничу діяльність господарюючого суб'єкта. В результаті цього на рахунках бухгалтерського обліку не враховуються екологічні витрати, пов'язані з цим операції, які є наслідком виснаження природних ресурсів і деградації середовища.

Досить проблематично і оцінити екологічні витрати, які відображають зміни якості навколишнього середовища, екосистем, втрату біологічного різноманіття та інші екологічні послуги.

В історичному аспекті національна практика обліку екологічних витрат досить нетривала і переживає етап свого становлення. За кордоном поняття «екологічний облік» знайшов своє широке поширення в 90-і рр. ХХ століття, а перші спроби використання його були ще в 70-і рр. В Україні більшість підприємств вважає за краще не розкривати інформацію про екологічні витрати, так як більшість їх пов'язана із забрудненням навколишнього середовища. Як показали дослідження, велика частина підприємств висвітлювали в обліку і звітності тільки показники, які характеризували вплив господарської діяльності підприємства на довкілля з позитивного сторони.

Причинами, які спонукали до необхідності виникнення і здійснення екологічного обліку є наступні:

- збільшилися витрати на природоохоронну діяльність у багатьох країнах;
- жорсткість природоохоронного законодавства;
- формування нових переваг споживачів інформації з екологічних питань.

Перераховані проблеми спонукали до необхідності відображення екологічних витрат у фінансовому обліку з певною метою:

- відображення екологічних витрат і зобов'язань демонструє відношення суб'єкта господарської діяльності до навколишнього середовища і вплив природоохоронної діяльності на фінансовий стан підприємства;
- наявна екологічна інформація має вплив на інвестиційні рішення;
- необхідністю виявлення екологічної інформації з метою прийняття об'єктивних управлінських рішень;
- обов'язковістю виконання концепції сталого розвитку та дотримання принципу коефективності з використанням екологічної облікової інформації;
- запиту нових інформаційних потреб користувачів щодо здійснення природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання.

Актуальність впровадження системи екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах має економічний, екологічний та соціальні аспекти.

Екологізація облікової інформації дозволяє вирішити ряд актуальних проблем, серед яких визначати екологічну ефективність діяльності підприємства, комплексно з інформаційної точки зору моделювати природоохоронну діяльність економічного суб'єкта, надавати інформацію про економічну та екологічну діяльність підприємства, генерувати екологічну інформацію фінансового і нефінансового характеру.

Актуальність впровадження екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах України

Економічна необхідність Екологічна необхідність Соціальна необхідність

Природоохоронна діяльність з підтримання державної програми екологічного контролю

Погіршення стану навколишнього середовища

Виснаження природних ресурсів

Підтримка іміджу підприємства

Відношення з громадськістю і населенням

Інвестиційна діяльність

До нерегульованих питань використання екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах, які не дозволяють достовірно визначити окремі показники природоохоронної діяльності та, відповідно, не сприяють повною мірою задоволенню інформаційних потреб для прийняття управлінських рішень, слід віднести складність і невизначеність фінансової оцінки в екологічній сфері.

Провівши ряд досліджень, на основі проведених ряду досліджень запропоновано найбільш ефективні методи оцінки, які можуть бути використані в екологічному обліку:

1. Ринкова оцінка природних ресурсів. Запаси неvirобничих матеріальних активів, які обертаються на ринку, такі як земля, можуть оцінюватися шляхом застосування ринкових цін, що відображаються в статистиці.

2. Оцінка екологічних ресурсів на основі компенсаційних витрат. Компенсаційні витрати визначаються як витрати, які необхідно було б понести протягом звітного періоду, що б уникнути поточного і майбутнього погіршення природного середовища в результаті впливу, який мав місце на протязі звітного періоду. За допомогою цього методу проводиться оцінка витрат, які суб'єкти господарювання зазнали б при виконанні обов'язкових екологічних норм для збереження якості навколишнього середовища.

3. Умовна оцінка. При оцінці гіпотетичних витрат на збереження природних активів розрахунок компенсаційних витрат відбувається в основному відносно прямого впливу, що здійснюється сільськогосподарським виробництвом. Екологічні активи, які надають екологічні послуги (повітря, земля, водні ресурси) розраховуються, виходячи з концепції компенсаційних витрат.

Крім оцінки екологічних витрат складнощі викликають:

короткотерміновий характер сформованої інформації, в той час як вирішення екологічних питань має довгостроковий характер;

відсутність комплексної методики відображення екологічних аспектів в обліку, вимог і рекомендацій щодо формування і розкриття даної інформації у фінансовій звітності;

недостатнє нормативно-правове регулювання питань, пов'язаних з інформаційним забезпеченням управління охороною навколишнього середовища, раціонального природокористування та екологічної безпеки господарюючих суб'єктів.

Подолання зазначених складнощів і широке впровадження екологічного обліку в загальну інформаційну систему фінансового обліку дозволяє на рівні сільськогосподарських підприємств активізувати практичну природоохоронну діяльність, здійснити інформаційний супровід процесу управління екологічним потенціалом, забезпечити визначення економічної ефективності природоохоронних і природовідновних заходів, а також надання достовірної інформації зацікавленим користувачам щодо екологічної складової діяльності сільськогосподарського підприємства.

9.3. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві

На сучасному етапі істотним напрямом економічної політики є забезпечення сталого еколого-економічного розвитку аграрного сектора економіки, стратегія якого повинна передбачати використання комплексу

ефективних підходів, інструментів, важелів та механізмів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі, забезпечать її еколого-економічне зростання та раціональне природокористування. Однак досі не розроблено ані показники, ані системи обліку, які б повною мірою відображали взаємодію економіки та навколишнього природного середовища. Для розв'язання цієї проблеми необхідно на підприємствах АПК налагодити системи бухгалтерського обліку з урахуванням екологічної складової.

Так, теорія фізичної економії ставить перед бухгалтерським обліком потребу розширення об'єктів обліку природно-ресурсного потенціалу, ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлюваних енергетичних активів. У землеробстві - це зерно, корми, гній та інша сільськогосподарська продукція, тобто активи, які є істинним багатством людства та примножують енергію на Землі. За С.А. Подолинським, для нової фізіократичної парадигми бухгалтерського обліку важливою є проблема оцінювання таких активів за новими методологічними підходами. Суть таких підходів полягає в пріоритетності енергетичних та соціальних чинників над грошово-міновими схемами.

Успішні результати екологічної діяльності підприємств АПК залежать від безперервності прийняття зважених і послідовних рішень його керівників, кожне з яких ґрунтується на існуючій інформаційній базі і в підсумку зумовлює кращий або гірший вплив на навколишнє природне середовище. Позитивним чинником у цьому є включення екологічної діяльності в систему бухгалтерського обліку і контролю. Зв'язок між екологічним менеджментом і такою системою, заснований на принципі «не можеш змінити і проаналізувати, не зможеш керувати», очевидний.

Однією з проблем екологічного менеджменту в цій площині є розробка і вдосконалення напрямів і принципів екологічного обліку та контролю, які включають в себе фінансовий і управлінський облік, звітність за екологічними показниками та екологічний аудит.

Наведемо підстави, на яких питання екологічної діяльності слід об'єднати в корпоративний облік:

- рахунки бухгалтерського обліку підприємства повинні відображати його відношення до навколишнього природного середовища та вплив витрат, ризиків і зобов'язань, обумовлених природоохоронною діяльністю, на фінансовий стан підприємств АПК;

- інвесторам для прийняття інвестиційних рішень необхідно мати інформацію з екологічних заходів і витрат, пов'язаних з екологічною діяльністю;

- питання екологічної діяльності є також предметом управлінської діяльності: менеджерам необхідно виявляти і розподіляти природоохоронні витрати у такий спосіб, щоб продукція була правильно оцінена й інвестиційні рішення базувалися на реальних витратах і вигодах;

- агропромислові підприємства можуть мати переваги в конкурентній боротьбі, якщо вони будуть спроможні показати, що їх продукція безпечна в екологічному аспекті;

- екологічний облік є ключем до сталого розвитку.

Екоефективний режим роботи знижує вплив підприємства на стан навколишнього природного середовища, одночасно підвищуючи його прибутковість. Однак ефективність може бути виміряна тільки за допомогою екологічного обліку, тобто подання точної інформації з природоохоронних витрат, заощаджень і впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

Керівники українських підприємств АПК, які прагнуть збільшити обсяги фінансування за рахунок капіталу західних ринків, розуміють, що за відсутності в нових українських балансах інформації з екологічної ситуації зменшиться довіра інвесторів до фінансових звітів. Екологічна інформація повинна бути невід'ємною частиною під час складання зрозумілих і достовірних звітів. Проте нині в Україні немає нормативних актів регулювання облікової діяльності в галузі екології, які б передбачали докладне відображення у фінансовій звітності зобов'язань та витрат, пов'язаних з екологічною діяльністю. Тому розробка основ розвитку екологічного обліку та аудиту соціально-економічно значуща для запобігання кризовим явищам.

На сьогодні питання екологічної звітності і аудиту в нашій країні є найбільш неопрацьованими, малодослідженими сегментами екологічного менеджменту в стадії становлення. Поняття екологічного бухгалтерського обліку ще не набуло остаточного осмислення і логічної завершеності як комплексно сформована система знань в економіко-екологічній теорії та практиці. Безсумнівно, він має стати частиною управлінського обліку, який як автономна економічна категорія виник близько 20 років тому. Відповідно до нового підходу, облік повинен об'єднувати в собі процеси ідентифікації, вимірювання та комунікації еколого-економічної інформації, які б дали змогу користувачам ухвалювати на її основі відповідні управлінські рішення. Таким чином, у рамках традиційної системи обліку виділяється порівняно автономна підсистема інформаційної бази управління - екологічний бухгалтерський облік.

Слід підкреслити, що в термін «екологічний облік» різними авторами вкладається різний зміст. На національному рівні він тлумачиться як облік щодо фізичних запасів природних ресурсів, вартісної оцінки деградації навколишнього природного середовища і відповідних витрат на природоохоронні заходи. На рівні підприємств облік природоохоронної діяльності може бути використаний у контексті методик управлінського обліку, фінансового обліку з метою подання зовнішньої звітності, а також аналізу фізичних витрат сировини з методу «витрати - випуск».

Конкретного визначення екологізації бухгалтерського обліку в спеціальній літературі не наведено. На нашу думку, до цього питання можна підійти з позицій характеристики бухгалтерського обліку як науки та її

функцій у сфері екології. Функції бухгалтерського обліку в екологічній сфері такі: посилення ролі регулювання економіки; посилення контролю за витратами; здійснення менеджменту та контролю природоохоронних заходів; обов'язковість складання відповідної звітності; можливість прийняття захисних заходів; необхідність виконання професійних обов'язків і дотримання громадського інтересу; моральна відповідальність; оцінка ризику.

Зрозуміло, що найвагомими із цих проблем є проблеми, пов'язані з сучасним станом навколишнього природного середовища. У США та в країнах Західної Європи за відправну точку для розробки систем екологічного обліку використовується єдина концептуальна схема, в якій можуть бути позиціоновані сучасні напрями розвитку. Агентство охорони навколишнього природного середовища США (EPA) розробило подання сфери обліку природоохоронної діяльності (табл. 9.1).

Таблиця 9.1 - Система екологічного звіту

Тип екологічного звіту	Об'єкт звіту	Адресат
Врахування національного доходу	Нація	Зовнішній
Фінансовий звіт	Компанія	Зовнішній
Управлінський звіт	Компанія, відділ, канал обслуговування, виробнича лінія або система	Внутрішній

Проте в цій системі не розглядається характер одиниць обліку. Зважаючи на систему EPA, на нашу думку, з урахуванням специфіки агропромислового виробництва, її можна представити так (табл. 9.2):

Таблиця 9.2 - Модифікована модель екологічного звіту в АПК

Тип звіту	Об'єкт звіту	Адресат	Одиниці звіту
Врахування галузевого доходу	Агропромисловий комплекс	Зовнішній	Кількісні Вартісні
Фінансовий звіт	Підприємства АПК	Зовнішній	Вартісні
Управлінський звіт	Підприємство, відділ, канал обслуговування, виробнича лінія або система	Внутрішній	Кількісні Вартісні

Подальша розробка запропонованої вище системи, так само як і розробка концептуальних основ екологічного обліку, безумовно, вимагає включення в неї низки якісних характеристик, розроблених, наприклад, Комітетом з міжнародних стандартів фінансового обліку (FASB) і Комітетом

з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB). До цих характеристик належать: істотність, об'єктивність, сучасність, точність та обґрунтованість.

Це лише перший крок у переході від фінансового екологічного обліку до фінансової звітності. Без необхідності подання звітів (внутрішніх або зовнішніх) про діяльність у сфері екології навряд чи розвинулися б методи екологічного обліку. Розвиток цього напрямку зумовлює і розробку відповідних методів бухгалтерського обліку.

У методології статистичного обліку в нашій країні під поточними витратами на охорону навколишнього природного середовища маються на увазі всі витрати підприємства з охорони довкілля та раціонального природокористування, що здійснюються за рахунок власних чи позикових коштів підприємства або коштів державного бюджету.

Сюди належать такі витрати: з утримання та експлуатації основних фондів природоохоронного призначення; на заходи зі збереження та відновлення якості навколишнього природного середовища, порушеного внаслідок виробничої діяльності; на заходи щодо зниження шкідливого впливу виробничої діяльності на довкілля; зі складання і транспортування відходів виробництва до місць їх зберігання та подальшого використання, ліквідації та переробки; з утилізації на підприємстві зібраних відходів та деяких компонентів з їх складу; на організацію контролю за викидами (скидами) відходів виробництва і їх використання в навколишньому природному середовищі та за якісним станом природних сфер; на науково-дослідні роботи та роботи з екологічної освіти кадрів.

До інвестицій основного капіталу належать витрати на будівельні роботи всіх видів; витрати з монтажу обладнання, на придбання обладнання, що вимагає і не потребує монтажу, на придбання виробничого інструменту та господарського інвентарю, на придбання машин та обладнання, що не входять до кошторисів на будівництво; на інші роботи і витрати. Витрати на геологорозвідувальні роботи включають весь виконаний обсяг геологорозвідувальних робіт, незалежно від джерел фінансування.

Важливим чинником, що визначає розмір витрат на природокористування, є соціальний. Виробнича діяльність підприємств істотно впливає на соціальні елементи навколишнього природного середовища, в т.ч. і на людину. Негативний вплив на них у межах, що перевищують офіційно допустимі нормативи, завдає прямий і непрямий матеріальні збитки.

Прямий збиток виражається штрафами і платежами за наднормовий вплив, витратами на ліквідацію наслідків і компенсаційні платежі, втратами у разі обмеження діяльності і закриття виробництв. Опосередкований збиток виникає внаслідок зниження привабливості інвестицій у підприємства, конкурентоспроможності їх продукції, позбавлення підприємств необґрунтованих (абощо) пільг і привілеїв, упередженого ставлення уповноважених органів контролю та управління та низки інших чинників.

Щодо питань оцінки загальної величини і структури витрат на охорону навколишнього природного середовища нині немає спільної думки. Поряд із

тим цей розділ є важливим чинником еколого-економічної та облікової політики. З урахуванням результатів досліджень, а також облікової практики, перелік основних груп і видів витрат екологічного призначення, на нашу думку, має бути таким:

- поточні витрати підприємств на охорону навколишнього природного середовища;
- витрати на капітальний ремонт основних фондів природоохоронного призначення;
- капітальні вкладення на заходи з охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів;
- витрати на утримання особливо охоронних природних територій;
- витрати на наукові дослідження в галузі охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів;
- витрати на утримання і діяльність державних органів з охорони навколишнього природного середовища;
- витрати на підготовку фахівців з екологічних спеціальностей;
- екологічні платежі і плата за землю та використання водних ресурсів;
- витрати на експертно-аудиторські послуги із сертифікації виробництва, ґрунтів, сировини та готової продукції щодо екологічної безпеки.

Екологічна звітність на сьогодні повинна стати важливим елементом сталого економічного розвитку підприємств, оскільки вона є не тільки механізмом демонстрації для громадськості своєї готовності до дій з охорони навколишнього природного середовища, а й результатом самих дій. Це є і хорошим бізнесом, і джерело інформації під час аудиту. Екологічний звіт має відображати:

- вид екологічних проблем, що належать до діяльності повного підприємства і галузі АПК у цілому;
- офіційну політику і програми, прийняті підприємством щодо природоохоронних заходів; покращення в ключових областях, що відбулися з часу прийняття політики;
- цільові показники викидів у навколишнє природне середовище, встановлені підприємством, і те, як діяльність підприємства співвідноситься з цими показниками;
- міру прийняття природоохоронних заходів, що було визначено державними законами, і наскільки повно вимоги уряду виконуються;
- інформацію про відомі потенційно серйозні екологічні проблеми;
- фінансові та оперативні наслідки заходів з охорони навколишнього природного середовища для капіталовкладень і чистої виручки підприємства в поточному періоді та будь-які конкретні наслідки для майбутніх періодів.

Таким чином, система обліку екологічної діяльності повинна включати чотири основні складові: облік екологічних витрат, облік екологічних зобов'язань, звітність про природоохоронну діяльність та аудит відповідної інформації, кожна з яких має економічну значущість.

Один із можливих підходів полягає в тому, щоб витрати, пов'язані з обмеженням у ході звичайних виробничих процесів всіх видів несприятливого впливу на навколишнє природне середовище до прийнятних рівнів, розглядати як витрати на екологічну діяльність.

Поняття «фінансові зобов'язання» майбутніх періодів у галузі екології в цій концепції визначається як сукупність витрат, які є наслідком подій минулого, поточного та майбутнього періодів. Прямий облік цих витрат у фінансовому балансі зумовлює зниження фінансових показників діяльності компанії та її підприємств.

Проблема організації та обліку екологічних зобов'язань головним чином пов'язана з високим ступенем їх невизначеності. Ця невизначеність зумовлюється комплексом таких чинників, як технічна й організаційна складність природовідновних заходів, їх довгостроковий характер.

Ігнорування екологічних зобов'язань у бухгалтерському обліку і, як наслідок, відсутність їх у звітності є небезпечним з багатьох причин. По-перше, акціонери можуть наполягти на врахуванні оцінки зобов'язань в ціні акцій. По-друге, відсутність певної політики щодо екологічних зобов'язань може зумовити те, що управлінський персонал не буде своєчасно зосереджувати увагу вищої керівної ланки на екологічних проблемах. По-третє, за організацією може утвердитися репутація безвідповідального суб'єкта. І нарешті, акціонери можуть спробувати порушити позови проти організації, яка не надає відповідної інформації.

Достовірність перспективної оцінки фінансових зобов'язань підприємства в галузі охорони навколишнього природного середовища, що насамперед залежить від прямих витрат майбутніх періодів екологічного характеру, в українських реаліях — доволі низька.

Оцінка витрат майбутніх періодів підприємства повинна характеризувати в грошовому вираженні її екологічні зобов'язання: на період очікуваної стабільності і прогнозованості законодавчих та правових актів у галузі охорони природи й відповідного оподаткування; за етапами та проектами розвитку компанії згідно з умовами інвестиційних, кредитних і інших угод.

Екологічні витрати майбутніх періодів (як і будь-які потенційні витрати) є наслідком подій попередніх періодів та очікуваних подій, наслідки яких мають забезпечити зниження фінансових показників діяльності підприємства. Ці витрати визначаються з огляду на вимоги природоохоронного законодавства з урахуванням ступеня готовності підприємства задовольнити ці вимоги або сплатити штрафні санкції, а також поточних та планових витрат на здійснення природоохоронних заходів компенсаційного і превентивного характеру.

Розкриття інформації про природоохоронну діяльність підприємства в його річному бухгалтерському звіті допомагає власникам оцінювати діяльність керівництва, забезпечувати широкий суспільний контроль, сприяє формуванню позитивного іміджу організації. Недостатня увага до проблеми істотно збільшує ризик спотворення картини фінансового становища

підприємства, що формується в бухгалтерському обліку та звітності. Як наслідок, питання, пов'язані з екологічною діяльністю, впливають на аудит бухгалтерської звітності, особливо на стадіях укладення договору, планування, здійснення аудиторських процедур.

З метою вдосконалення оцінки та обліку екологічних витрат розроблено детальний перелік здійснюваних на підприємствах видів діяльності природоохоронного характеру, пов'язаний з етапами впроваджуваної системи еколого-економічного управління. Запропоновано рекомендації з формування системи обліку та аналізу екологічних витрат, що передбачають: систематизацію видів діяльності природоохоронного характеру за стадіями системи еколого-економічного управління, визначення величини пов'язаних з ними витрат, обґрунтування бази для порівняння природоохоронних витрат, розробку процедури їх аналізу та складання звітів для керівництва різного рівня управління.

У цілому метою екологічного обліку є відображення екологічних впливів кожного підприємства і порівняння їх з екологічними стандартами. Адекватне врахування екологічних аспектів діяльності підприємства і відображення їх у звітності забезпечить користувачів інформацією, необхідною для прийняття оптимальних управлінських рішень, дасть змогу повною мірою врахувати ризики та реалізувати шанси екологічно свідомого управління підприємством.

9.4 Тести для самоконтролю

1. Екологічний облік на підприємстві – це система:
 - виявлення;
 - вимірювання;
 - реєстрації;
 - нагромадження;
 - узагальнення;
 - зберігання;
 - оброблення;
 - підготовки релевантної інформації про діяльність підприємства в галузі природокористування.
2. Екологічна ефективність дозволяє:
 - зменшувати вплив господарюючого суб'єкта на навколишнє середовище;
 - підвищувати прибутковість господарюючого суб'єкта.
3. Комплексна екологічно-орієнтована інформаційна система підприємства складається з:
 - фінансового та управлінського обліку;
 - контролінгу;
 - аудиту;

- аналізу;
 - контролю.
4. Причини, які спонукали до необхідності виникнення і здійснення екологічного обліку є:
- збільшилися витрати на природоохоронну діяльність у багатьох країнах;
 - жорсткість природоохоронного законодавства;
 - формування нових переваг споживачів інформації з екологічних питань.
5. Аспекти впровадження системи екологічного обліку в сільськогосподарських підприємствах:
- економічний;
 - екологічний;
 - соціальні.
6. Теорія фізичної економії ставить перед бухгалтерським обліком потребу:
- розширення об'єктів обліку природноресурсного потенціалу;
 - ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлюваних енергетичних активів.
7. Екологічний менеджмент включає:
- фінансовий і управлінський облік;
 - звітність за екологічними показниками;
 - екологічний аудит.
8. Функції бухгалтерського обліку в екологічній сфері:
- посилення ролі регулювання економіки;
 - посилення контролю за витратами;
 - здійснення менеджменту та контролю природоохоронних заходів;
 - обов'язковість складання відповідної звітності;
 - можливість прийняття захисних заходів;
 - необхідність виконання професійних обов'язків і дотримання громадського інтересу;
 - моральна відповідальність;
 - оцінка ризику.
9. Система обліку екологічної діяльності повинна включати:
- облік екологічних витрат;
 - облік екологічних зобов'язань;
 - звітність про природоохоронну діяльність;
 - аудит природоохоронної діяльності.
10. Розкриття інформації про природоохоронну діяльність підприємства в його річному бухгалтерському звіті допомагає:

- власникам оцінювати діяльність керівництва;
- забезпечувати широкий суспільний контроль;
- сприяє формуванню позитивного іміджу організації.

Тема 10. Бухгалтерський облік для прийняття соціальних рішень

- 10.1. Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор
- 10.2 Тести для самоконтролю

10.1 Узгодження соціально-економічних інтересів груп заінтересованих осіб на основі синтезу бухгалтерського обліку та теорії ігор

Суб'єкти господарювання, вступаючи між собою у господарські зв'язки, переслідують певні економічні інтереси, задоволення яких є рушійною силою соціально-економічного розвитку. Наявність відмінностей в інтересах різних осіб викликають суперечності і конфлікти, що пов'язано зокрема, з різним соціальним статусом та економічним розвитком кожного суб'єкта господарювання. Досягнення максимально можливого рівня задоволення інтересів різних суб'єктів частково здійснюється в рамках соціально відповідальної діяльності підприємств і полягає в сприянні покращанню якості життя не лише власників та керівників за рахунок результатів діяльності підприємства, а й інших груп заінтересованих осіб, кожна з яких здійснила прямий або опосередкований вплив для одержання таких результатів. Однією з груп осіб, внесок яких є опосередкований, заінтересованих в діяльності підприємств, інтереси якої є найменш задоволеними, є суспільство, зокрема, місцева громада. Дана група, здійснюючи свій внесок в розвиток підприємств через встановлення неформальних правил очікує за це отримання достойної винагороди (розвиток соціальної інфраструктури, благодійність).

З розвитком приватного сектора активізується уявлення суб'єктів господарювання про необхідність формування відповідальності перед суспільством стосовно його культурних та освітніх очікувань. Незважаючи на те, що за своїм сукупним національним багатством на душу населення у 2012 р. Україна входила у першу двадцятку країн світу, а за критерієм його справедливого розподілу опинилась на одному з останніх місць (173 місце). Тобто надприбутки отримують приватні особи, держава – лише соціальну напругу. Це пояснюється тим, що перехід до ринкових відносин, реформування системи влади в Україні призвели до ситуації, коли на місцевому рівні існують і протистоять один одному підприємці та місцева громада. Підприємці часто практикують приховування прибутків від оподаткування, необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги, затримують заробітну плату. Це, відповідно, викликає негативну зворотню реакцію місцевої громади. За даними Державного комітету статистики

України, частка збиткових підприємств за період січня-березня 2013 р. становила 45,3 %. Навіть при сплаті податків підприємствами наявних податкових відрахувань не достатньо для вирішення соціальних проблем суспільства. Таким чином, виникає конфлікт інтересів, що полягає в тому, що підприємства, недоплачуючи податків, тим самим перешкоджають державі виконувати соціальну функцію. Активна соціальна позиція підприємців має полягати в гармонійному співіснуванні та взаємодії з суспільством (з місцевою громадою), участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.

Інформація, яку представляє бухгалтерський облік, складає базу для прийняття економічних рішень як всередині підприємства, так і за його межами користувачами облікової фінансової інформації. Інформаційна асиметрія даних про формування фінансових результатів, зокрема між групами заінтересованих осіб, є характерною ознакою будь-якого підприємства.

Проблемою системи бухгалтерського обліку є методологічна альтернативність відображення інформації щодо окремих об'єктів, яка знаходить своє відображення в обліковій політиці суб'єктів господарювання. Наявність даної альтернативності робить механізм розкриття інформації про фінансово-господарську діяльність підприємств не об'єктивним, а керованим в силу виконання необхідних завдань для певних груп економічних суб'єктів. Методологія бухгалтерського обліку, пишуть Я.В. Соколов та М.Л. Пятов, "не може бути і ніколи не була об'єктивною ... будь-який методологічний прийом призводить до виграшу одних суспільних груп на збиток іншим". Але саме на бухгалтерський облік дослідники покладають функції узгодження інтересів економічних суб'єктів: "... є набором мовних засобів, який допомагає об'єднати апперцепцію учасників господарського процесу в єдину інформаційну систему". Назріла нагальна необхідність за допомогою організаційних та методичних інструментів бухгалтерського обліку, зокрема в частині розкриття інформації про розподіл прибутку, дійти консенсусу в узгодженні інформаційних інтересів економічних суб'єктів, що відповідатиме окресленим цілям управління.

Проблема співвідношення і пріоритетності інтересів економічних суб'єктів є дискусійною. В економіці конфліктні ситуації зустрічаються часто і мають різноманітний характер. До них відносяться, наприклад, взаємовідносини між постачальником і споживачем, покупцем і продавцем, банком і клієнтом. У всіх прикладах конфліктна ситуація породжується різноманітністю інтересів партнерів і прагненням кожного з них приймати оптимальне рішення, які реалізують поставлені цілі. При цьому кожному приходиться враховувати не тільки свої цілі, але й цілі партнера, і враховувати невідомі заздалегідь рішення, які ці партнери будуть приймати.

Одним з механізмів узгодження економічних інтересів є теорія ігор, яка з'явилася як відповідь на ту невизначеність, яка утворилася в межах інших теорій. В той час як традиційна мікроекономічна теорія пропонує теорію прийняття рішень в умовах визначеності, очевидно, що суб'єкту господарювання доводиться приймати рішення в умовах невизначеності і

взаємодії з іншими групами заінтересованих осіб. Теорія ігор є теорією індивідуальних раціональних рішень, що приймаються в умовах недостатньої інформації відносно результатів цих рішень. Теорія ігор досліджує взаємодію індивідуальних рішень при деяких припущеннях, що стосуються прийняття рішень в умовах ризику. В останні роки теорія ігор все більше використовується в економіці, особливо на промислових підприємствах.

Ідея синтезу бухгалтерського обліку, теорії ігор та дослідження операцій була запропонована С.А. Отенко і розвинута в роботах А.Ф. Кононенко, В.В. Шевченко. Результатом такого синтезу є використання операційних ігор, в яких базові поняття виробничо-економічної практики та бухгалтерського обліку (рахунок, проводка, господарська операція, зобов'язання) набувають точних математичних визначень, які враховують абстрактні уявлення теорії ігор та дослідження операцій.

Отже, для підприємства вирішенням конфліктної ситуації (виграшем) буде максимізація прибутку, а для місцевої громади – вирішення соціальних проблем шляхом здійснення підприємствами соціального інвестування. Подальшим напрямом досліджень є практичне впровадження апарату теорії ігор та його використання при прийнятті управлінських рішень на основі даних бухгалтерського обліку.

10.2 Тести для самоконтролю

1. Активна соціальна позиція підприємців має полягати:
 - в гармонійному співіснуванні та взаємодії з суспільством (з місцевою громадою);
 - участі у вирішенні найгостріших соціальних проблем.
2. Підприємці часто практикують приховування прибутків:
 - від оподаткування;
 - необґрунтовано завищують ціни на продукцію і послуги;
 - затримують заробітну плату.
3. Конфліктні ситуації в економіці:
 - взаємовідносини між постачальником і споживачем;
 - взаємовідносини між покупцем і продавцем;
 - взаємовідносини між банком і клієнтом.
4. Теорія ігор є теорією:
 - індивідуальних раціональних рішень;
 - приймаються в умовах недостатньої інформації.

Тема 11. Бухгалтерський облік в управлінні ризиками підприємства

11.1. Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками

11.2. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління

11.3. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект

11.4 Тести для самоконтролю

11.1. Місце бухгалтерського обліку в управлінні підприємницькими ризиками

На сучасному етапі економічного розвитку від теоретиків і практиків все частіше можна почути, що ризик є одним з найважливіших елементів господарювання та управління. Виникнення підприємницького ризику є об'єктивним економічним законом та невід'ємною частиною господарської діяльності. Його наявність в діяльності суб'єкта господарювання зумовлена обмеженістю матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів.

Ризик – це природний прояв мобільності та життєздатності економічних систем – спричиняє приймати нестандартні рішення, оновлювати структуру економічної системи за рахунок створення відповідних дієвих інститутів.

На мікрорівні до таких інститутів можна віднести систему бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання, за допомогою інструментів якої можна здійснювати вплив на рівень підприємницьких ризиків. У ризик-менеджменті одним із етапів управління економічним ризиком є створення зовнішніх (страхування) або внутрішніх (бухгалтерських) резервів.

Найбільш керованим та передбачуваним є господарський (підприємницький) ризик. Наявність ризику передбачає здійснення антиризикової діяльності, одним з методів якої є створення резервів.

На рис. 11.1 наведено послідовність заходів та варіантів прийняття керівництвом підприємства підприємницьких ризиків. Перший управлінський захід (див. рис. 11.1), тобто відмова від певної діяльності, окрім уникнення небажаних втрат і збитків, позбавляє підприємство отримання можливих доходів від здійснення ризикованої господарської операції, в наслідок чого виникає проблема вибору альтернативної господарської діяльності.

Друга ситуація (див. рис. 11.1) характеризується повною згодою керівництва підприємства прийняти на себе ймовірні втрати від реалізації підприємницького ризику та без заходів застереження здійснити відповідні записи в бухгалтерському обліку про реалізацію господарської операції. За умов непогодження з даним управлінським рішенням, з'являється третій варіант впливу на підприємницький ризик: суб'єкт господарювання приймає рішення створити за рахунок витрат або прибутку (відповідно до цілей використання) резерви/фонди ризику (рис. 11.1, п. 3), або ж здійснити зовнішнє страхування господарської операції сторонньою організацією (рис. 11.1, п. 4).



Рис. 11.1 - Варіанти прийняття підприємницьких ризиків в бухгалтерському обліку

У даному дослідженні більш детально зупинимось на останньому заході управління підприємницьким ризиком: управління інструментами бухгалтерського обліку. Питання створення та використання на підприємстві резервів (фондів), які створюються для внутрішнього страхування підприємницьких ризиків, регулюється обліковою політикою суб'єкта господарювання, галузевими стандартами та іншими нормативно-правовими актами. До таких резервів/фондів можна віднести наступні:

- 1) фонд ризику, який створюється на підприємствах торгівля та організаціях громадського харчування для списання втрат товарів;
- 2) резерв сумнівних боргів – для погашення безнадійної заборгованості;
- 3) резерви гарантійного обслуговування покупців та гарантійних зобов'язань;
- 4) фіскальні (податкові) резерви призначені для забезпечення регулярності платежів до бюджету за відповідними податками;
- 5) резерви відшкодування комерційних ризиків (виробничих, майнових ризиків, ризиків процесу реалізації, недостатнього та несвоєчасного розвитку);
- 6) резерви соціальної спрямованості, які створюються на випадок звільнення персоналу, для виплати відпусток, платежів у Пенсійний фонд та ін.;
- 7) резерв майбутніх витрат (і платежів);
- 8) резерви юридичного характеру, призначені для регулювання втрат від господарських спорів;
- 9) резерви під знецінення фінансових вкладень, зниження вартості (ліквідності) матеріальних активів та ряд інших резервів.

При страхуванні підприємницького ризику в обліку відображається сума зобов'язань підприємства за страховим договором у складі витрат відповідно до виду підприємницького ризику та виду господарської діяльності (операційна, фінансова, інвестиційна), що в свою чергу викликає збільшення заборгованості суб'єкта господарювання перед страховою компанією.

Отже, в процесі проведеного дослідження було визначено варіанти управління підприємницькими ризиками, встановлено місце бухгалтерського обліку в системі управління ризиками, наведено види резервів/фондів ризику, які створюються та відображаються в обліку, та порядок облікового відображення страхування підприємницьких ризиків. Питання порядку формування резервів/фондів ризиків, методики їх відображення в бухгалтерському обліку, включення витрат на страхування підприємницьких ризиків до валових витрат залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших досліджень.

11.2. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління

Сучасні реалії розвитку економічних процесів в Україні актуалізують питання щодо впровадження нових методів управління господарською діяльністю. В умовах перманентності кризових явищ в економіці, посилення конкурентної боротьби, розвитку інформаційних технологій та процесів реструктуризації підприємств у зв'язку з глобалізаційними процесами, збільшенням кількості фактів втрати інформації та зниження конкурентоспроможності, удосконалення технологій виробництва зростає роль невизначеності і пов'язаних з нею ризиків у процесі управління господарською діяльністю. Ефективне управління ризиками дозволить не лише оптимізувати фінансові результати діяльності, генерувати прибуток, але й збільшити вартість активів підприємства шляхом мінімізації небажаних втрат. У зв'язку з цим спостерігається підвищений інтерес науковців та практиків до проблем управління в умовах існування ризиків в господарській діяльності, розв'язання яких передбачає розробку моделей і методів управління, які б ґрунтувалися на управлінні ризиками.

Дослідженню проблемних питань організації та методики бухгалтерського обліку, його ролі та місця в системі ризик-орієнтованого управління в працях вітчизняних науковців увага не приділялася. Окремі питання щодо організації та впровадження ризик-орієнтованого управління в діяльність підприємства розглядалися в працях російських науковців, зокрема В.М. Ахундова, А.Г. Бадалової, І.Т. Балабанова, В.Н. Вяткіна, В.М. Гранатурова, М.В. Грачової, О.Н. Дмитрієва, Е.В. Караніної, Т.В. Кіріченко, Б.А. Лагоши, В.В. Мельник, О.С. Павлової, М.А. Рогова, Е.Д. Соложенцева, В.Л. Тамбовцева, Л.Н. Тэпман, Д.А. Фролова, Н.В. Хохлова, Е.Ю. Хрустальова тощо. Досліджувані питання піднімалися також зарубіжними науковцями такими як: П. Бернстайн, Ф. Найт, Н. Луман, М.Б. Саелс, Дж. Дж. Хемптон, У. Шарп. Питання співвідношення повноважень бухгалтера та ризик-менеджера в системі ризик-орієнтованого управління розглядалося

російським вченим А.В. Тіхоновским. Однак, зважаючи на ґрунтовність наукових розробок зарубіжних дослідників слід відмітити, що цілісна та комплексна теорія управління ризиками господарської діяльності відсутня. З позиції дослідження проблемних питань ризик-орієнтованого управління, комплексного дослідження потребують прикладні аспекти його впровадження в господарську діяльність, в центрі яких стоїть налагодження належного інформаційного забезпечення через ідентифікацію запитів користувачів та організацію функціонування системи бухгалтерського обліку як основного джерела інформації фінансового характеру про господарську діяльність.

Розглядаючи вимоги до системи управління в сучасних умовах господарювання варто відзначити їх стратегічний характер та необхідність вирішення питань, пов'язаних зі зростанням ринкової вартості підприємства і його активів та врахуванням умов невизначеності і ризику для оптимізації фінансових результатів діяльності. Відповідно одним із перспективних методів управління в умовах невизначеності зовнішнього по відношенню до підприємства середовища є ризик-орієнтоване управління, що спрямоване на управління ризиками в господарській діяльності для мінімізації їх впливу на результати діяльності та пошук резервів підвищення ефективності діяльності. З цього приводу російський дослідник Ендовицький Д.А. зазначає, що вивчення різних методів регулювання ризиків, прийомів аналізу, ефективності їх застосування, внутрішньогосподарського контролю в умовах сучасної ринкової економіки – новий і перспективний напрям економічних досліджень.

Актуалізація необхідності дослідження окреслених питань характерна для країн пострадянського простору починаючи з кінця ХХ століття, що пов'язано з децентралізацією управління на макрорівні та впровадженням ринкових механізмів господарювання в економічні процеси, що передбачають здійснення господарської діяльності на власний ризик суб'єктів господарювання. З іншого боку підвищення уваги науковців до дослідження сутності ризиків, їх економічної інтерпретації, впливу на результати діяльності та пошуку шляхів мінімізації їх негативного прояву, пов'язане з тим що існуюча закордонна практика управління ризиками не може бути застосована в українських реаліях у зв'язку з їх орієнтацією на інші – ринкові – умови господарювання.

Для розгляду значення ризик-орієнтованого управління для підвищення ефективності господарювання, ролі в цьому процесі системи бухгалтерського обліку, необхідним є з'ясування його сутності та процедур, оскільки практика господарської діяльності вітчизняних підприємств свідчить про фрагментарність управління ризиками та відсутність комплексного підходу. Російський дослідник Паштова Л.Г. стверджує, що ризик-менеджмент характеризується сукупністю методів, прийомів і заходів, які дозволяють в певній мірі спрогнозувати настання ризиків і приймати рішення з приводу впливу на них.

Марцинковський Д. вважає, що система ризик- менеджменту (система управління ризиками) направлена на досягнення необхідного балансу між отриманням прибутку і скороченням збитків підприємницької діяльності і покликана стати складовою частиною системи менеджменту організації, т.б. повинна бути інтегрована в загальну політику компанії, її бізнес-плани і діяльність. Лише при виконанні цієї умови застосування системи ризик-менеджменту є ефективним.

На думку авторів колективної монографії «Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки» організацію ризик-менеджменту слід розглядати як єдину технологію процесу управління ризиком.

Отже, в основі ризик-орієнтованого управління як нового етапу в розвитку науки про управління, що отримав свій розвиток починаючи з 90-х років ХХ століття, лежить управління ризиками господарської діяльності. Враховуючи вище наведене, головне завдання ризик-орієнтованого управління полягає в реалізації комплексного впливу на потенційні та існуючі ризики в господарській діяльності, їх потенційні наслідки що направлені на мінімізацію дії факторів ризику і отримання стійких фінансових результатів (рис. 11.2).



Рис. 11.2 - Система ризик-орієнтованого управління

Застосування в процесі управління ризик-орієнтованого підходу дозволяє підприємству приймати економічно-обґрунтовані та своєчасні управлінські рішення з врахуванням всіх факторів впливу на фінансові результати діяльності, що спрямовані на їх оптимізацію, а також посилити відповідальність управлінського персоналу за прийняття неефективних управлінських рішень.

Ефективне виконання поставлених перед системою ризик-орієнтованого управління завдань вимагає адаптації інформаційного забезпечення системи управління та технології його реалізації. В даному дослідженні основну увагу приділимо дослідженню напрямів удосконалення системи інформаційного забезпечення управління обліково-аналітичною інформацією. Важливість розгляду даного напрямку пов'язана з обмеженою можливістю системи бухгалтерського обліку переважної більшості суб'єктів господарювання забезпечити управлінський персонал інформацією про ризики та їх потенційні наслідки для реалізації ризик-орієнтованого підходу до управління. Сутність озвученої проблеми полягає в тому, що існуюча система бухгалтерського обліку та організаційно-методичні підходи до її побудови, які використовуються на підприємствах, мають фіскальну спрямованість, що полягають в орієнтації на дотримання вимог податкового законодавства щодо розрахунку та сплати податків і платежів, вчасного звітування перед податковими органами і перерахування узгоджених зобов'язань за податками і платежами до бюджету. Відповідно, запити на формування облікової інформації виходячи з потреб користувачів або взагалі не формуються або ігноруються обліковим персоналом враховуючи завантаженість з виконання нормативних вимог, не дотримання яких передбачає накладення фінансових санкцій.

Для подолання зазначених невідповідностей в умовах постійних економічних змін система бухгалтерського обліку повинна відповідати вимогам динамічності, що передбачає постійний розвиток та удосконалення його функцій та завдань. Новодворський В.Д. розглядаючи функції бухгалтерського обліку в системі управління в соціалістичному суспільстві виділяє такі функції: формування потоку інформації про кругообіг коштів підприємства у виявленні результатів його діяльності; формування інформації про госпрозрахункові взаємовідносини між підприємством і організаціями, а також всередині підприємства і дотримання режиму економії; державна регламентація господарських операцій, що відображаються; контроль за станом засобів та їх джерел.

В сучасних умовах господарювання науковці відзначають визначальну роль бухгалтерського обліку в системі управління та важливість, зокрема, його інформаційної функції. З цього приводу проф. Пушкар М.С. зазначає, система обліку відносно незалежна від системи управління, як наука про генерування інформаційних ресурсів, а з іншого боку, облік повністю підпорядковується системі менеджменту в тій частині, що стосується визначення характеру, обсягу, строків, форм подання, релевантності та інших характеристик інформації, а також вибору методів збору, обробки даних та

підготовки інформації на запит управлінців. На думку проф. Кіндрацької Л.М. бухгалтерський облік трансформується в джерело концептуальної реконструкції господарського процесу, але не дзеркального його відображення, а інформаційного відтворення з метою управління. В цьому зв'язку звітна інформація є не стільки узагальненими даними бухгалтерського обліку, скільки результативною моделлю діяльності підприємства, з використанням якої повинні прийматися управлінські рішення як результат вибору з можливих багатоваріантних.

Отже, сучасний підхід до бухгалтерського обліку передбачає його розгляд як важливої ланки процесу управління, що призначена для реалізації ситуаційного моделювання наслідків, переваг та недоліків управлінських рішень для підприємства. Відповідно бухгалтерський облік та аналіз повинен надавати для потреб управління інформацію про економічну ситуацію, а не лише про господарську операцію, яка відбулася, що передбачає не лише здійснення оцінки її результатів, а й факторів, що вплинули на результат. Такий підхід дозволяє забезпечити орієнтацію бухгалтерського обліку та аналізу на можливість здійснення прогнозних розрахунків, забезпечення інформаційних запитів користувачів, а також впровадження адекватних реаліям часу методів управління.

Проф. Нападовська Л.В. розглядає три основні умови, які дозволяють стверджувати, що на підприємстві створена інформаційна система управління:

наявність бізнес-потреб в ефективній системі управління відповідного класу, оформлених у точних конкретних вимогах бізнесу; наявність знань і відповідної мотивації у керівників, що беруть участь у виборі й створенні інформаційної системи управління; наявність всіх необхідних компонентів інформаційної системи управління: програмне забезпечення із необхідним ступенем функціональності, гнучкі схеми бізнес-логіки (ці компоненти повинні або відповідати за своїм класом вимогам до системи управління, або належати до більш високого класу) і, зрозуміло, кваліфікації консультантів, достатньої для побудови системи заданого класу.

Аналізуючи проблеми, які виникають при формуванні обліково-аналітичного забезпечення ризик-орієнтованого управління слід звернути увагу на обмеженість інформації, яка надається користувачам про наявні та потенційні ризики, що в свою чергу впливає на достовірність показників звітності. Існування факту обмеженості інформації призвело до появи та використання серед науковців терміну “інформаційна невизначеність”, під яким розуміють ситуацію коли для розв'язання завдань, поставлених перед системою управління, що мають важливе значення для забезпечення стабільної діяльності та подальшого розвитку підприємства, недостатньо інформації. Розглядаючи проблему обмеженості інформації для реалізації ризик-орієнтованого управління с позиції управляючої системи та системи, над якою здійснюють управління вважаємо, що до основних факторів інформаційної обмеженості можна віднести:

- недостатній рівень підготовки: облікового персоналу до формування інформації для потреб управління; управлінського персоналу до сприйняття та використання облікової інформації в процесі управління;
- низький рівень ефективності внутрішньої комунікації між суб'єктами управління різних рівнів та службами, що обслуговують процес управління шляхом забезпечення управлінського персоналу відповідною інформацією;
- відсутність в системі бухгалтерського обліку та звітності інформації про потенційні та можливі ризики здійснених господарських операцій, прояву та оцінки їх наслідків;
- низький рівень інформаційного зв'язку з зовнішнім середовищем суб'єкта господарювання або взагалі його відсутність.

Важливим аспектом інформаційної обмеженості управлінського персоналу є недостовірність інформації, яка надається для прийняття управлінських рішень. Проблема недостовірності інформації пов'язана з тим, що між окремими господарськими операціями, які фактично відбулися з урахуванням їх наслідків та їх інформаційним відображенням в бухгалтерському обліку та звітності відсутня взаємоув'язка. До причин такої ситуації можна віднести: неправильну інтерпретацію суб'єктом ведення бухгалтерського обліку змісту здійсненої господарської операції, складання неправильної кореспонденції рахунків (вибір неправильного рахунку) при контируванні бухгалтерських документів (в умовах ручної форми ведення бухгалтерського обліку) або при введенні змісту господарської операції в комп'ютерну програму (в умовах використання комп'ютеризованої форми ведення обліку), необґрунтованість включення до показників звітності інформації про окремі об'єкти та (або) їх вартість, порушення принципів організації та ведення бухгалтерського обліку, недотримання вимог щодо оцінки вартості об'єктів бухгалтерського обліку.

Нерозривним є зв'язок достовірності облікової інформації з її надійністю для захисту різнонаправлених інтересів власників бізнесу, працівників підприємства та фіскальних органів. До ознак, які забезпечують надійність інформації можна віднести її орієнтацію на потреби користувачів та достатність для прийняття управлінських рішень, в т.ч. і для прогнозування результатів діяльності майбутніх звітних періодів.

Для подолання інформаційної обмеженості вважаємо за доцільне формування системи інформаційного забезпечення процесу управління ризиками з дотриманням наступних етапів: збір інформації про господарські операції з ідентифікацією факторів їх ризиковості, обробку отриманих даних з аналізом впливу наслідків ризиків на результати діяльності та достовірність показників звітності, формування внутрішньої звітності з відображенням наслідків впливу ризиків на фінансові результати, проведення економічного аналізу показників представленої звітності. Запропоновані етапи повинні бути враховані при побудові системи бухгалтерського обліку не лише в процедурному аспекті, що передбачає удосконалення існуючих або розробку нових процедур ведення бухгалтерського обліку (страхування, резервування,

хеджування ризиків, що впливають на результати діяльності та інші), а й при ідентифікації об'єктів бухгалтерського обліку, які виникають або повинні виникати в результаті здійснення господарських операцій, яким притаманні ознаки ризикових.

Відповідно для досягнення поставлених цілей в бухгалтерському обліку повинна формуватися інформація про:

1) традиційні для суб'єкта господарювання об'єкти бухгалтерського обліку з деталізацією та розшифровкою інформації про можливі ризики від здійснення операцій та їх наслідки у внутрішній звітності, пояснювальних чи аналітичних записках, які готуються на оперативні запити користувачів та пояснювальній записці до річної фінансової звітності;

2) нові для суб'єкта господарювання об'єкти бухгалтерського обліку, які можуть виникнути в результаті здійснення ризикованих господарських операцій та вплинути на фінансові результати діяльності та розмір отриманого прибутку.

Системність такого підходу забезпечується тим, що кожна господарська операція оцінюється бухгалтером на предмет наявності ознак ризикованості, їх прояву та впливу на результати діяльності. Вважаємо, що до методологічних проблем обліку ризикованих господарських операцій, які потребують свого вирішення в першу чергу на теоретичному рівні, належать: проблеми ідентифікації об'єктів ризику, за умови якщо вони не відповідають існуючому в науці та практиці підходу до видів об'єктів бухгалтерського обліку, проблеми оцінки ризиків (оцінки ймовірності настання та облікової оцінки), проблеми облікового відображення наслідків ризиків в частині прогнозованих майбутніх подій та періодів їх настання, проблеми відображення відповідної інформації у фінансовій звітності для задоволення інформаційних потреб зовнішніх користувачів та мінімізації факторів асиметричності інформації.

Враховуючи вище наведені пропозиції вагомого значення набуває також перегляд повноважень облікового персоналу як одного із суб'єктів ризик-орієнтованого управління. Російський науковець Тіхоновській А.В. в своїй статті "Риск-менеджмент: позиція бухгалтера" розглядаючи проблеми співвідношення діяльності бухгалтера та ризик-менеджера в рамках однієї корпоративної структури, зазначає, що в центрі цих проблем лежать два поняття: вартість (як проблема змісту) та невизначеність (як проблема дії). Підтримуючи в цілому позицію російського науковця слід відзначити і ще один аспект досліджуваної проблеми, який пов'язаний з окресленням повноважень, які повинні бути виконані працівниками бухгалтерської служби (як проблема завдань).

Окреслене проблемне питання є недостатньо дослідженим в Україні як з теоретичної так і з практичної точок зору, що з одного боку пов'язано з незначною кількістю міждисциплінарних досліджень в сфері бухгалтерського обліку і управління, спрямованих на взаємоузгодження функцій облікового персоналу та інших суб'єктів управління, а з іншого – з

ігноруванням власниками та вищим управлінським персоналом ризик-орієнтованого підходу до управління господарською діяльністю.

Для вирішення проблеми завдань визначено повноваження працівників бухгалтерської служби в розрізі етапів процесу управління ризиками (табл.11.1).

Таблиця 11.1. - Повноваження працівників бухгалтерської служби в процесі управління ризиками

Етап процесу управління ризиками	Роль бухгалтерської служби
Аналіз ризиків: 1) виявлення; 2) оцінка.	Ідентифікація можливих наслідків ризикових операцій, оцінка ймовірності їх настання; формування обліково-аналітичного забезпечення управління; визначення вимог до методів впливу на ризики
Підбір методів впливу на ризики	Оцінка фінансових наслідків вибору методів впливу на ризики на основі сформованого обліково-аналітичного забезпечення
Прийняття рішення щодо методу впливу на ризики	Регулювання розміру можливих збитків внаслідок ризикових операцій
Вплив на ризики (зменшення, збереження, передача)	Відображення в бухгалтерському обліку операцій за результатами прийнятих управлінських рішень щодо впливу на ризики; розрахунок податкових наслідків прийнятих рішень та фінансових результатів діяльності; надання відповідної інформації управлінському персоналу
Контроль за виконанням прийнятих рішень та результатами впливу на ризики	Здійснення бухгалтерського контролю за достовірністю та законністю відображених в обліку господарських операцій з впливу на ризики

Наведені пропозиції щодо функцій суб'єктів ведення бухгалтерського обліку при застосуванні ризик-орієнтованого підходу до управління спрямовані на збереження капіталу підприємства, захист інтересів його власників, прийняття раціональних управлінських рішень та забезпечення прибутковості діяльності, а також розвиток інформаційної функції бухгалтерського обліку в системі управління підприємством.

До основних умов ефективності ризик-орієнтованого управління можна віднести: чітку ідентифікацію завдань управління; повне та достовірне інформаційне забезпечення; стабільність внутрішнього середовища суб'єкта господарювання; можливість адаптації методів управління до змінних умов внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування; орієнтація управління на досягнення стратегічних цілей; налагодження чітких комунікаційних зв'язків між відділами (службами) в частині своєчасного

формування інформаційних запитів та підготовки інформації на запити користувачів.

Концептуальний підхід до ризик-орієнтованого управління з позиції інформаційної системи бухгалтерського обліку полягає в ідентифікації ризиків, вартісній оцінці їх наслідків, прийнятті участі у виборі методів впливу на ризики шляхом оцінки фінансових наслідків вибраних методів, обліковому відображенні здійснених господарських операцій за результатами прийнятих рішень, бухгалтерському контролю.

Реалізація вище наведених заходів дозволить сформувати надійну систему інформаційного забезпечення потреб управління, яка б відповідала вимогам адаптивності та релевантності, що дозволить забезпечити реалізацію системного, комплексного та цілеспрямованого управління ризиками.

11.3. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект

Сучасні світові тенденції розвитку бухгалтерського обліку свідчать про наростаючу необхідність досліджень сутності ризику та оцінювання наслідків його впливу на показники діяльності підприємства. Зокрема, в Моделі всеохоплюючої звітності бізнесу, запропонованої Інститутом сергіфікованих фінансових аналітиків Великобританії, серед основних резервів підвищення вартості бізнесу названо мінімізацію ризиків. При цьому розробники Моделі зазначають, що для управління ризиком слід використовувати інструменти бухгалтерського обліку. Це означає, що облікова система повинна забезпечити оцінку можливих наслідків ризиків (загроз) та сприяти розробці заходів для їх мінімізації.

Ще глибше до цього питання віднесли в Росії. В «Концепції розвитку бухгалтерського обліку та звітності в Російській Федерації на тривалу перспективу» вказується, що стратегічні напрями реформування системи бухгалтерського обліку як основного інформаційного джерела задоволення інтересів різних груп користувачів, повинні пролягати в площині підтримки цілісності системи обліку та виявлення впливу ризиків на стабільність функціонування та розвитку підприємства. Таким чином, Концепція відзначає важливість системи бухгалтерського обліку як інструмента управління ризиками підприємства, а відтак наголошує на проведенні глибоких досліджень щодо визнання ризику як специфічного об'єкта бухгалтерського обліку.

Обґрунтування ролі бухгалтерського обліку як інструмента управління ризиками підприємницької діяльності потребує вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

визнання ризику (фактів господарської діяльності, пов'язаних з ризиком) в системі бухгалтерського обліку;

оцінювання імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом дії ризику;

вибір методичного інструментарію управління ризиками, притаманного системі бухгалтерського обліку;

відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності інформації про підприємницькі ризики і наслідки їх впливу на показники діяльності підприємства.

Розв'язанню зазначених завдань присвячені праці таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців як І. Вигівської, Є. Лапченко, Р. Костирко, Г. Савицької, Є. Олейнікова, А. Шевельова та інших. Однак, ці дослідження носять переважно теоретичний характер та є досить складними для практичного застосування. Тому, в умовах сьогодення процес управління ризиками здійснюється переважно менеджерами, висновки яких ґрунтуються лише на особистому досвіді та інтуїції, без відповідного обліково-аналітичного забезпечення. Як наслідок, лише в 2 % випадків ідентифікація ризику відбувається на основі облікових даних.

Вирішення поставленої проблеми потребує від сучасного бухгалтерського обліку системності щодо термінології, оцінки ймовірності проявів ризику та принципів його відображення в системі рахунків. Відповідно до існуючого законодавства, підґрунтям визнання підприємницьких ризиків в системі бухгалтерського обліку виступає принцип обачності, який передбачає при відображенні наданої у звітності інформації запобігання завищенню оцінки активів та доходів чи заниженню оцінки витрат та зобов'язань підприємства, спричинених існуванням факторів невизначеності. Зокрема, вплив невизначеності має враховуватися підприємством при визнанні доходу, участі у спільній діяльності, знеціненні активів, створенні резервів майбутніх витрат та платежів, обліку фінансових інструментів, розкритті інформації про діяльність сегментів, пов'язаних сторін, а також про діяльність, що припиняється.

Однак, дослідження змісту національних стандартів бухгалтерського обліку, засвідчило ототожнення ризику з невизначеністю підприємницької діяльності, що, в свою чергу, створює проблему стосовно методології визнання ризику як об'єкта бухгалтерського обліку. Адже невизначеність це лише передумова ризику і ототожнювати її з ризиком можна лише за умови, що вона носить прогнозований (повторюваний) характер та має високий ступінь ймовірності настання, що дозволить оцінити (виміряти) рівень її впливу на показники діяльності підприємства.

Проблема ускладнюється ще й тим, що бухгалтерське законодавство не визнає ризик як об'єкт бухгалтерського обліку, а передбачає відображення в системі рахунків лише інформації про факти господарської діяльності, спричинені впливом ризику. Тому постає питання обґрунтування взаємозв'язку ризику та фактів господарської діяльності, викликаних його впливом.

Для вирішення цієї проблеми необхідно, перш за все, в системі бухгалтерського обліку всі ризики підприємницької діяльності розмежувати на ризик-причини та ризик-наслідки. Це дозволить встановити взаємозв'язок

ризик-причини з умовним фактом господарської діяльності, а ризик-наслідку з дійсним (реальним) фактом господарської діяльності.

Потребує подальших досліджень також уточнення підходів до оцінювання ступеня імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами обліку під впливом дії ризику з метою відображення цих об'єктів в системі бухгалтерського обліку. Якщо стосовно оцінки впливу ризик-наслідку проблем не виникає, оскільки він характеризується господарським фактом, що мав місце в минулому і призвів до втрати економічних вигод, то оцінити вплив ризику-причини досить складно. Це пов'язано з тим, що такий ризик асоціюють з подіями, які можуть відбутися і не відбутися в майбутньому з певним ступенем імовірності.

В українській обліковій практиці недостатньо уваги приділено цьому питанню, адже вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку, визнаючи факт існування умовних подій, не надають реальних методик оцінювання втрати окремими об'єктами бухгалтерського обліку економічних вигод під впливом дії ризику (невизначеності).

В зв'язку з цим дослідницький ракурс слід зосередити на методах експертної оцінки, в основу яких покладено професійне бачення окремими експертами імовірності настання ризиків. Ці методи уможливають встановлення залежності між видами ризику-причини, що існують на підприємствах різних видів економічної діяльності та організаційно-правових форм господарювання та ступенем імовірності їх настання.

Аналіз літературних джерел з даного питання та особливостей господарської діяльності промислових підприємств (на яких проводилися дослідження), дозволив розробити узагальнюючу шкалу оцінювання імовірності настання наслідків ризику (таблиця. 11.2).

Таблиця 11.2 - Шкала оцінювання (вимірювання) імовірних наслідків ризику (невизначеності) господарської діяльності підприємства

Ступінь імовірності наслідків ризику	Характер наслідків	Кількісна оцінка (%)
Дуже висока	Про наслідки майбутньої події можна стверджувати з достатньою впевненістю для підприємств будь-якого виду діяльності чи організаційно-правової форми	90-100
Висока	Наслідки майбутньої події залежать від специфічних особливостей окремих підприємств, але мають високу імовірність настання	50-89
Середня	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться вища за мінімальну	10-49
Мала	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться дуже мала і носить поодинокий характер	0-9

Використання зазначених підходів дозволяє переглянути технології визнання окремих об'єктів обліку та їх відображення в системі бухгалтерських рахунків. Зокрема, об'єктом бухгалтерського обліку з подальшим відображенням його в системі балансових рахунків та у фінансовій звітності підприємства слід визнавати ризик-наслідок та ризик-причину (умовний факт господарської діяльності), що має значну ступінь імовірності настання (50-100 %). Невизначеність, яку оцінити неможливо, а отже складно встановити вплив її наслідків на показники діяльності підприємства не слід вважати об'єктом бухгалтерського обліку, завищуючи при цьому значення показників умовних зобов'язань та створюючи для їх забезпечення резерви майбутніх платежів.

Це, в свою чергу, дасть можливість переглянути правила відображення непередбачених (умовних) зобов'язань в бухгалтерському обліку. Вважаємо, що такі зобов'язання слід відображати в балансі (зі створенням відповідних резервів забезпечення) не на момент їх ідентифікації (виникнення події, що призвела до утворення зобов'язання), а за умови високого ступеню імовірності відтоку активів, пов'язаних з їх погашенням. Непередбачені зобов'язання, що мають незначну ступінь імовірності прояву (10-50 %) доцільно відображати поза балансом для здійснення подальшого контролю за їх настанням. Якщо відсоток імовірності їх прояву збільшується, під такі зобов'язання слід формувати резерви наступних виплат та відображати їх в балансі. Непередбачені зобов'язання, що характеризуються мінімальною ймовірністю їх настання (0-10 %) вважати істинною невизначеністю, що не відображається в балансі.

Таким чином, з метою управління ризиками в системі бухгалтерського обліку повинні відображатися факти господарської діяльності здійснені в умовах невизначеності, що чинять суттєвий вплив на капітал підприємства, характеризуються своєю повторюваністю (передбачуваністю), а, отже, можуть бути достовірно оцінені чи виміряні.

Для вдосконалення управління ризиками підприємницької діяльності доцільно також переглянути можливості використання таких інструментів бухгалтерського обліку як оцінка та резервування.

Зокрема, при зарахуванні об'єктів обліку на баланс підприємства їх оцінювання здійснюється за первісною (історичною) вартістю. Разом з тим, під впливом дії ризику історична вартість значної частини активів (основних засобів, нематеріальних активів, запасів, дебіторської заборгованості, фінансових інвестицій) змінюється, що, своєю чергою, призводить до зміни вартості капіталу підприємства.

Для обґрунтування залежності між окремими об'єктами бухгалтерського обліку, що піддаються впливу ризику підприємницької діяльності та вартістю капіталу скористаємося інформацією, наданою в таблиці 11.3

Таблиця 11.3 - Аналіз впливу ризику на вартісний вимір об'єктів бухгалтерського обліку

Об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив ризику на формування інформації про об'єкти бухгалтерського обліку	Вплив на вартість капіталу підприємства
1	2	3
<i>Запаси</i>	Ризик зміни вартості виробничих запасів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки. Результатом подальшої оцінки є зміна (зменшення) вартості запасів з віднесенням результату такої зміни до складу витрат іншої операційної діяльності. Також вплив ризику проявляється у разі вибору методу оцінки списання запасів, який не відповідає вимогам ринкового середовища	Зменшення капіталу шляхом зростання інших витрат операційної діяльності.
<i>Грошові кошти</i>	Ризик платоспроможності. Вплив ризику проявляється при зміні платоспроможності грошових коштів. Валютний ризик. Вплив ризику проявляється в зміні гривневої оцінки грошових коштів чи активів та зобов'язань, які будуть отримані або сплачені у фіксованій сумі грошових коштів під впливом зміни курсу іноземної валюти	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники доходів та витрат іншої операційної та іншої діяльності
<i>Основні засоби, нематеріальні активи</i>	Ризик зміни вартості основних засобів та нематеріальних активів. Вплив ризику проявляється через методи подальшої оцінки (переоцінки) активів. Результатом переоцінки є коригування їх первісної вартості та суми нарахованого зносу	Зростання додаткового капіталу чи витрат звітного періоду.
<i>Дебіторська заборгованість</i>	Кредитний ризик. Вплив ризику проявляється у разі існування безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості у складі її первісної вартості, що не підтверджена резервом сумнівних боргів.	Зменшення капіталу шляхом зростання інших операційних витрат.
<i>Фінансові інвестиції</i>	Ризик зміни вартості фінансових інвестицій. Вплив ризику для фінансових інвестицій, проявляється при зміні їх поточної ринкової вартості. В даному випадку наслідки ризику можуть спонукати як до збільшення так і зменшення поточної вартості фінансових інвестицій і призводити до збільшення інших доходів та інших витрат підприємства.	Збільшення чи зменшення капіталу. Вплив на показники інших доходів та витрат.

Продовження таблиці 11.3

1	2	3
<i>Кредити та позики</i>	Відсотковий ризик. Вплив ризику викликаний можливими змінами ставок за кредитами та позиками, а також необхідністю сплати додаткових сум при несвоєчасному чи неповному погашенні платежів за кредитами та позиками	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності.
<i>Кредиторська за боргованість</i>	Ризик процесу заготівлі. Ризик полягає в тому, що у підприємства може з'явитися необхідність сплати штрафів, пені, неустойок у випадку несвоєчасного або неповного погашення зобов'язань перед постачальниками та іншими кредиторами	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат операційної діяльності.
<i>Основні засоби, грошові кошти, запаси</i>	Майновий ризик. Ризик полягає у зниженні вартості майна підприємства у зв'язку з крадіжки та нестачами, втратами, що перевищують норми природного убутку	Зменшення капіталу за рахунок зростання витрат операційної діяльності.
<i>Готова продукція</i>	Виробничий ризик. Ризик полягає у збільшенні собівартості готової продукції діяльності у зв'язку з не обґрунтованими перевитратами ресурсів.	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат виробництва
<i>Витрати діяльності</i>	Комерційний ризик. Ризик полягає у збільшенні витрат підприємства, пов'язаних із втратою від псування продукції на складах та під час транспортування, втратами від заміни неякісних товарів; сплатою штрафів, пені, неустойки за порушення умов господарських договорів	Зменшення капіталу. Вплив на показник витрат на збут
<i>Витрати діяльності</i>	Ризик надзвичайної діяльності. Ризик полягає у виникненні не прогнозованих ситуацій, що супроводжуються втратами активів підприємства, додатковими витратами на усунення наслідків надзвичайних ситуацій; витратами на відшкодування збитків нанесених навколишньому середовищу.	Зменшення капіталу. Вплив на показник інших витрат.

Для нівелювання впливу наслідків підприємницьких ризиків пов'язаних зі зміною первісної вартості об'єктів бухгалтерського обліку та з метою надання найбільш достовірної інформації користувачам фінансової звітності, підприємством можуть бути прийняті рішення про подальшу оцінку цих

об'єктів за справедливою вартістю, що в свою чергу призводить до їх переоцінки, створення оцінюючих резервів, зменшення вартості з одночасним збільшенням витрат діяльності підприємства.

Головною особливістю справедливої вартості є те, що вона ґрунтується на «експертному оцінюванні і потребує професійного судження обізнаної у цьому питанні особи». Під професійним судженням у сфері бухгалтерського обліку розуміють погляд або висновок професійного бухгалтера в умовах невизначеності на розкриття правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства. Таким чином, обов'язки щодо правдивого відображення інформації про підприємство в умовах невизначеності зовнішнього середовища покладаються на бухгалтера. Така ноша для більшості вітчизняних бухгалтерів виявляється непосильною, адже вони не володіють ані достатніми знаннями з цього приводу, ані альтернативною інформацією, що уможливила б вибір найбільш оптимального варіанту дій.

Вважаємо, що професійне судження, пов'язане з обґрунтуванням справедливої вартості окремих об'єктів обліку з метою мінімізації впливу латентних ризиків на показники капіталу підприємства повинне ґрунтуватися на знаннях та досвіді таких фахівців як фінансових менеджерів, оцінювачів, аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки. В зв'язку з цим слід погодитися з думкою Л. Шнейдмана, який зазначає, що "професійне судження - це думка, висновок професіонала (не обов'язково бухгалтера), що служить основою для прийняття рішення в умовах невизначеності".

Сфера застосування професійного судження стосовно облікової політики в частині впливу ризику на показники діяльності підприємства надана в таблиці 11.4. Поряд з переоцінкою активів, для зниження впливу ризику на вартість капіталу підприємства та підвищення достовірності облікової інформації створюють резерви, що стосуються визнаних підприємницьких ризиків. При цьому резерви поділяють на оцінюючі та прогнозні.

Таблиця 11.4 - Сфера застосування професійного судження в обліковій політиці підприємства щодо управління ризиками підприємницької діяльності

Об'єкт професійного судження	Облікова політика
1	2
Необоротні активи	періодичність проведення переоцінки необоротних активів; встановлення справедливої вартості при переоцінці (крім випадків переоцінки основних засобів для приватизації та передачі в оренду державних майнових комплексів, що регламентуються нормами Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»)
Запаси	- встановлення чистої вартості реалізації
Дебіторська заборгованість	- методика обчислення резерву сумнівних боргів; - розробка політики щодо періодизації дебіторської заборгованості.

Продовження таблиці 11.4

1	2
Резерви майбутніх витрат та платежів	- оцінка імовірності відтоку ресурсів, що містять в собі економічні вигоди
Резервний капітал	- визначення напрямів використання резервного капіталу; - встановлення економічно обґрунтованого розміру резервного фонду грошових коштів
Умовні факти господарської діяльності	- встановлення умовних фактів господарської діяльності; - оцінка імовірності настання окремих непередбачених зобов'язань .

За своєю економічною сутністю оцінюючі резерви виступають елементом оцінки. Формування оцінюючих резервів можливе у випадку встановленої ймовірності недоотримання очікуваних економічних вигод чи можливих втрат. При створенні оцінюючих резервів інформація про вартість активів розкривається в фінансовій звітності за мінусом вартості створених резервів. Яскравим представником таких резервів у вітчизняній обліковій практиці виступає резерв сумнівних боргів, який є одним із варіантів формування справедливої (поточної) вартості дебіторської заборгованості на дату складання звітності.

На відміну від оцінюючих, прогностні резерви (резерви забезпечення майбутніх витрат та платежів, резервний капітал) не мають прямого зв'язку з вартісною оцінкою активів та зобов'язань. Однак, їх формування спричиняє зміну вартості капіталу підприємства, що проявляється за декількома напрямками:

- зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань в резерв;

- урівноважує вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Прогностні резерви являють собою своєрідну гарантію мінімізації ризику, пов'язаного з можливою втратою економічних вигод за певними напрямками діяльності підприємства: гарантійні виплати окремим категоріям працюючих в разі припинення діяльності підприємством, погашення податкових зобов'язань, виконання задекларованих гарантій перед покупцями чи іншими контрагентами, погашення наслідків форсмажорних обставин, покриття збитків, викликаних впливом зовнішнього середовища тощо.

Створення зазначених резервів призводить до збільшення витрат звітного періоду чи зменшення нерозподіленого прибутку. Тому для їх відображення в системі бухгалтерського обліку необхідно виконання трьох взаємопов'язаних правил:

- у підприємства виникають суттєві зобов'язання (юридичні або ті, що витікають з практики його діяльності в результаті минулих подій);

- існує імовірність того, що врегулювання зобов'язань буде потребувати відтоку активів, що містять в собі економічні вигоди;

- сума зобов'язань може бути достовірно оцінена.

Створення резервів спричиняє пряме визнання впливу ризику, робить інформацію про них більш наочною та зрозумілою у використанні як внутрішніми так і зовнішніми користувачами. Відтак, з позицій ризик-менеджменту найбільший інтерес представляють два аспекти резервування:

1) обґрунтованість розміру резервів;

2) фактичне забезпечення створених резервів відповідними активами.

Перший напрям досліджень пов'язаний зі значними викривленнями облікової інформації, викликаними «творчим» прочитанням окремих стандартів бухгалтерського обліку, що, зазвичай, призводить до суб'єктивного впливу на вартість капіталу підприємства. Як засвідчують дослідження, проведені американськими вченими, 14,6% виявлених маніпуляцій в системі бухгалтерського обліку пов'язані саме з помилками при формуванні резервів сумнівних боргів.

Не краща ситуація і в Україні. За даними, оприлюдненими Державною службою статистики України, серед підприємств, які задекларували свої резерви сумнівних боргів в розмірах, що перевищували 40% їх загальних витрат за період з 2007-2010 роки були ДП НАЕК «Енергоатом», НАК «Нафтогаз України», ДК «Газ України» та ціла низка інших крупних компаній. Викликає великий сумнів, що фінансовий персонал цих підприємств абсолютно не володіє методиками управління дебіторською заборгованістю, допустивши такий значний відсоток неповернень платежів. Натомість вони використовують резервування як інструмент маніпуляцій прибутком підприємства, що є суттєвою інформаційною загрозою.

Подолання цієї проблеми вбачаємо у зміні внутрішньої політики до формування резервів сумнівних боргів. Бухгалтерський персонал при створенні цих резервів мусить перейти від формального виконання норм П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість" до чіткої взаємодії з необліковими спеціалістами, які тим чи іншим чином впливають на стан розрахунків з дебіторами (менеджерів фінансового відділу, відділу збуту, аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки). Акцент при формуванні майбутніх резервів неповернення дебіторської заборгованості повинен робитися не на пошук методик визначення відсотка сумнівності, а на зниження бази (фактично неповерненої дебіторської заборгованості) розрахунку цього відсотка.

Інший напрям досліджень пов'язаний з питаннями фактичного забезпечення створених резервів окремими видами активів. Ця проблема викликана, в першу чергу, довірою зовнішніх користувачів інформації до діяльності підприємства. Відображення в обліку резервів майбутніх витрат та платежів це лише намір підприємства нести відповідальність за певні ризики, в разі їх фактичного прояву. Разом з тим намір так і залишиться на рівні бажання, якщо у підприємства не буде в наявності вільних засобів здатних покрити наслідки ризику.

Відповідно до чинного законодавства у балансі українських підприємств не передбачено виділення активів у грошовій формі, які б

характеризували наповнення створених резервів. Внаслідок цього резервний капітал за умови відсутності у підприємства наявних обігових коштів чи високоліквідних активів на момент покриття наслідків ризику з реального інструменту управління ними перетворюється лише в облікову категорію, що віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства.

З позицій управління ризиками підприємницької діяльності резерви повинні розглядатися двояко: з одного боку, як сума зарезервованих грошових коштів в активі балансу, а з іншого як джерело покриття окремих ризиків. Для резервування грошових коштів доцільно підтримати практику окремих підприємств стосовно відкриття в установах банків короткотермінових депозитних рахунків, на яких бронюються кошти для забезпечення своєчасного виконання вимог перед окремими групами акціонерів та кредиторів у разі прояву незапланованих ризиків. У цьому випадку відволікання з обороту певної частки обігових коштів буде виправдане ще й тим, що в разі відсутності потреби в погашенні наслідків ризику, ці кошти будуть приносити підприємству додатковий дохід.

Проведені дослідження дають можливість стверджувати, що бухгалтерський облік виступає надійним інструментом управління підприємницькими ризиками, що підтверджується наступними результатами:

1. дослідження сучасних тенденцій розвитку бухгалтерського обліку засвідчило становлення нової концепції у розумінні облікової системи, орієнтованої на оцінювання ризику, адекватне відображення стану капіталу підприємства та всебічне задоволення інформаційних потреб різних груп користувачів;
2. бухгалтерський облік виступає найповнішим джерелом інформації про внутрішнє середовище та зовнішнє оточення підприємства, а відтак в системі рахунків бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності знаходять відображення події, пов'язані з ризиками та наслідками їх впливу;
3. облік володіє добре сформованим методичним інструментарієм стосовно нівелювання впливу наслідків прояву ризику на зміну вартості капіталу підприємства;
4. запропонований обліковий інструментарій управління ризиками підприємницької діяльності в частині оцінювання ступеню імовірності втрати економічних вигод окремими об'єктами бухгалтерського обліку під впливом дії ризику, визначення підходів до формування оцінюючих та прогнозних резервів, забезпечить підвищення інформативності обліку при управлінні ризиками, підсилить достовірність та прозорість фінансової звітності та дозволить її користувачам ідентифікувати безпечність стосунків з підприємством.

11.4 Тести для самоконтролю

1. Наявність підприємницького ризику в діяльності суб'єкта господарювання зумовлена обмеженістю:
 - матеріальних;
 - трудових;

- фінансових;
 - інформаційних;
 - інших ресурсів.
2. Ризик – це природний прояв мобільності та життєздатності економічних систем –:
- спричиняє приймати нестандартні рішення;
 - оновлювати структуру економічної системи за рахунок створення відповідних дієвих інститутів.
3. У ризик-менеджменті управління економічним ризиком є створення:
- зовнішніх (страхування) резервів;
 - внутрішніх (бухгалтерських) резервів.
4. Варіанти прийняття керівництвом підприємства підприємницьких ризиків:
- відмова від певної діяльності;
 - прийняття керівництвом підприємства ймовірних втрат від реалізації підприємницького ризику;
 - створення за рахунок витрат або прибутку резервів / фондів ризику.
5. Створення та використання на підприємстві резервів (фондів) регулюється:
- обліковою політикою суб'єкта господарювання;
 - галузевими стандартами;
 - іншими нормативно-правовими актами.
6. Ризик-орієнтоване управління спрямоване на:
- управління ризиками в господарській діяльності для мінімізації їх впливу на результати діяльності;
 - пошук резервів підвищення ефективності діяльності.
7. До основних факторів інформаційної обмеженості відносяться:
- недостатній рівень підготовки облікового, управлінського персоналу;
 - низький рівень ефективності внутрішньої комунікації між суб'єктами управління;
 - відсутність в системі бухгалтерського обліку та звітності інформації про ризики;
 - низький рівень інформаційного зв'язку з зовнішнім середовищем суб'єкта господарювання.

Тема 12. Якість облікової інформації та бухгалтерського обліку

- 12.1. Роль облікової інформації в управлінні
- 12.2. Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством
- 12.3. Оцінка якості облікової інформації
- 12.4. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання

12.5. Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств

12.6 Тести для самоконтролю

12.1. Роль облікової інформації в управлінні

Інформація — невід'ємна частина системи управління. Уся економічна інформація на підприємстві поділяється на п'ять груп:

- 1) описова (облікова);
- 2) імовірнісна (прогнозна);
- 3) дискретна (отримується в результаті діалогів людина — людина або людина — машина);
- 4) випадкова (дані, які попередньо вважалися непотрібними або які знадобилися, але в поточному обліку їх не було);
- 5) пропагандистська (отримується для досягнення певної мети).

Облікова інформація як складова економічної є одним із видів даних, що характеризують виробничо-господарську діяльність підприємства. Облікова інформація відрізняється великим обсягом і різноманітністю, складністю логічної та відносною простотою арифметичної обробки. Їй властивий масовий характер обчислень, які виконують за типовими алгоритмами з певною періодичністю. Облікова інформація має складну ієрархічну структуру, на нижньому щаблі якої містяться інформаційні одиниці — реквізити, що не піддаються подальшому логічному поділу.

Ядром економічної інформації підприємства є облікова інформація. Це пов'язано з тим, що вона повніша, точніша й оперативніша, всебічніша і достовірніша за будь-яку іншу. Вона моделює як зв'язки підприємства з навколишнім середовищем, так і його внутрішню структуру, дає можливість розподіляти права виконавців та їхню відповідальність за економічну ефективність.

При цьому облікова інформація відповідає таким принципам:

- а) багатократність використання;
- б) концентрація, тобто обираються тільки суттєві ознаки;
- в) штучність — інформацію створюють люди (облікові працівники), вона не виникає природно, тобто сама по собі;
- г) цілеспрямованість, тобто інформація відповідає визначеним завданням;
- д) аналітичність, тобто здатність надавати не лише зафіксовані в документах дані, а й підсумкові, розрахункові, додаткові.

Для того, щоб облікова інформація була корисною, вона має бути достовірною і значимою.

Достовірність показує, що інформація повністю відображає господарські процеси на підприємстві, легко перевіряється і служить інтересам конкретної особи.

Значимість облікової інформації полягає в тому, що вона має бути корисною для складання планів, ґрунтуватися на зворотному зв'язку і надходити до користувача в потрібний час.

Для того, щоб облікову інформацію однозначно сприймали ті, хто брав участь в її підготовці на підприємстві, і ті, хто використовує її поза межами підприємства, вона має задовольняти такі вимоги:

порівнюваність і постійність — не можна протягом звітного періоду використовувати різні методи бухгалтерського обліку, інакше зникає можливість порівнювати дані;

суттєвість — не потрібно витрачати час на облік незначних факторів. Якщо зусилля щодо обліку дорівнюють за вартістю засобам, які обліковуються, облік необхідно спростити;

консерватизм — оскільки відображення фактів господарської діяльності в бухгалтерському обліку не завжди є однозначним, необхідно вибирати оцінку, яка є менш оптимістичною, тобто слід враховувати можливий брак прибутку і потенційні збитки. Це забезпечить обережність в оцінці активів, майна і у визначенні величини прибутку;

повноту — містити максимум даних, необхідних користувачу. Інформація сама по собі є значною цінністю, незалежно від фактів, які вона фіксує. Ця цінність зумовлена можливостями, котрі вона надає для прийняття рішень, тобто потенційними діями. Кожна така дія стає бухгалтерською категорією. Подібний підхід дозволяє відокремити явище (інформаційний аспект) від факту (економічний аспект) і зосередити увагу бухгалтера на явищі. З цього випливає, що входом і виходом бухгалтерської системи є не дебет і кредит, тобто не облікові координати, а облікова процедура: вхід — первинні документи (вхідні дані), вихід — звітність (результатна інформація). Щоправда, під результатною інформацією розуміють не стільки звітність традиційного обліку, скільки модель, яка дозволяє приймати багатоваріантні управлінські рішення. При цьому вартість інформації не має перевищувати витрат на її отримання, тому будь-яка втрата інформації має приносити більші збитки, ніж вартість втрачених даних.

12.2 Сукупність характеристик якості облікової інформації для управління підприємством

Визнання інформації продуктом, її ключова роль в інформаційному суспільстві, а також трансформаційних процесах, які відбуваються в Україні вимагають поглибленого вивчення компонентів оцінки якісного стану облікового процесу на підприємстві. Облікова інформація є складовою інформаційного середовища демократично розвиненого суспільства. Вона орієнтована на певні зобов'язання перед суспільством, власниками, найманими працівниками, постачальниками і споживачами. Розвиток інформаційного суспільства також висуває нові вимоги до облікової інформації, зокрема до її якості. Виникає потреба у всезагальному, системному підході до забезпечення якості облікової інформації.

Якість облікової інформації в значній мірі обумовлює обґрунтованість прийняття управлінських рішень органами влади, суб'єктами та учасниками підприємницької діяльності, є підставою для формування економічного

мислення та свідомості суспільства, сприяє довірі до бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Показники якості інформації дозволяють її користувачам зрозуміти переваги та обмеження щодо використання даних рахунків бухгалтерського обліку та звітності, а також здійснювати правильну інтерпретацію та підвищувати надійність аналітичних досліджень.

На разі якість облікової інформації визначається як сукупність рис та характеристик вихідних даних рахунків бухгалтерського обліку та звітності, що надає можливість задовольняти наявні або передбачені потреби споживачів. Максимальне задоволення потреб усіх користувачів облікової інформації стає основним критерієм діяльності бухгалтерських служб підприємств.

Питаннями забезпечення якості економічної інформації займається багато вчених. В Україні питаннями забезпечення окремих аспектів якості облікової інформації, як продукту бухгалтерських служб підприємств, передусім її точності, займалися такі вчені, як Л.В. Гуцаленко, Л.С. Шатковська, М.С. Пушкар, Г.Г. Кірейцев, С.А. Кузнецова, Р.Я. Пахолок, Р.Ф. Бруханський, Г.І. Цилюрик, О.В. Гончар. Проте, фундаментальних праць, в яких би комплексно розглядалися ці питання в українській бухгалтерській науці наразі бракує.

Якість облікової інформації необхідно оцінювати через такі характеристики: релевантність, точність, своєчасність та пунктуальність, узгодженість та порівняність, доступність та ясність.

Варто згадати про конфлікт між якістю облікової інформації та вартістю її отримання. Існує дилема цінності: з одного боку, якість інформації досягається шляхом витрат, а з іншого – якість дає користувачу корисний ефект. Економічна ефективність від підвищення якості – це відношення корисного ефекту від підвищення якості до витрат на підвищення якості.

Отже, якість облікової інформації – це: критична оцінка споживачами ступеня відповідності її властивостей і показників якості очікуванням та обов'язковим нормам у відповідності з її призначенням; сукупність властивостей інформації, які визначають її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням.

Відмітимо також, що якість облікової інформації значною мірою залежить від того, на якому рівні вона збирається – централізованому (на рівні підприємства) або децентралізованому (на рівні структурних підрозділів). Звичайно, централізована облікова система має більше можливостей для забезпечення якості інформації: кваліфіковані кадри, науково обґрунтовані методології, технічне забезпечення тощо. Перевагою децентралізованої системи є її оперативність завдяки меншому розриву в часі між фіксацією господарських операцій і використанням готової інформації. Проблемою децентралізованої системи є наукова обґрунтованість методів формування облікової інформації та їх практичного застосування.

Підкреслимо, що незважаючи на зростання попиту на облікову інформацію головною метою є не збільшення обсягів інформації взагалі, а

збільшення обсягів інформації високої якості. Фактори, що впливають на якість інформації, можна поділити на такі групи:

- національні – це певні національні особливості формування облікової інформації та вимог, що висуваються до неї;

- політичні – фактори впливу на якість інформації політики країни, яка визначає структуру економіки і, відповідно, підходи до якості. Наприклад, за планової економіки якість інформації визначалась з орієнтацією на виробника, а за ринкової економіки вона переорієнтувалася на користувача;

- технічні – якість інформації залежить від технічного рівня її виробництва. Розвиток інформаційних технологій дозволяє значно покращувати якість інформації;

- економічні – якість інформації тісно пов'язана із її споживчою вартістю, як вже зазначалось (витрати на якість – її споживча вартість);

- соціальні – фактори впливу соціального середовища.

Отже, категорія якості інформації є багатоаспектною категорією і визначається як система частинних визначень якості інформації, кожне з яких відображає окремий її аспект.

Якість облікової інформації визначається відповідно до потреб та вимог користувачів на основі низки критеріїв, кожен з яких відображає окремий її аспект. Якісні характеристики інформації про господарські операції підприємства забезпечує система прийомів бухгалтерського обліку: документація, інвентаризація, оцінка, калькуляція, система рахунків, подвійний запис, баланс, звітність.

При розробленні методології і забезпечення якості облікової інформації необхідно дотримуватися принципу відображення, який полягає у перенесенні якості процесу на якість результату. В основу дослідження було покладено тріаду якості: якість системи бухгалтерської служби і облікової політики – якість процесу відображення господарських операцій в обліку – якість результату формування інформації на рахунках бухгалтерського обліку і у фінансовій звітності. Подальші дослідження, щодо компонентів якості облікової інформації мають бути присвячені методичним засадам їх забезпечення, через систему прийомів бухгалтерського обліку.

12.3. Оцінка якості облікової інформації

Для ефективного управління підприємством необхідно мати достовірну інформацію, яка повинна надавати користувачам можливість приймати оптимальні управлінські рішення. Щоб задовольнити потреби зацікавлених користувачів, необхідна якісна облікова інформація, яка відображає високий ступінь придатності такої інформації для досягнення визначених цілей і рішення конкретних завдань, що стоять перед користувачами.

Проблемам якості облікової інформації присвятили свої роботи такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Ф.Ф. Бутинець, М.В. Ван Бреда, А.М. Кузьмінський, Є.С. Соколова, Е.С. Хендріксен та інші.

Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» інформація, яка надається у фінансовій звітності, повинна бути дохідлива і зрозуміла її користувачам за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

Фінансова звітність повинна містити лише доречну інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому.

Фінансова звітність повинна бути достовірною. Інформація, наведена у фінансовій звітності, є достовірною, якщо вона не містить помилок і перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності.

Фінансова звітність повинна надавати можливість користувачам порівнювати:

- фінансові звіти підприємства за різні періоди;
- фінансові звіти різних підприємств.

За міжнародними стандартами перелік вимог до облікової інформації та фінансової звітності є дещо ширшим.

Вимоги до якості облікової інформації та фінансової звітності включають: корисність; доречність (суттєвість, своєчасність, цінність); достовірність (правдивість, переважання суті над формою, обачність, нейтральність, повнота); зрозумілість; співставність.

Вимога корисності інформації полягає у можливості її використання для прийняття обґрунтованих економічних рішень. Ступінь корисності інформації визначається через відповідність її нижченаведеним характеристикам.

Доречність інформації визначається її здатністю впливати на рішення користувачів. При цьому доречною інформацією вважається, якщо вона є своєчасною, суттєвою та цінною для користувачів.

Своєчасність інформації визначається у її здатності формування та отримання без затримок.

Суттєвою є та інформація, відсутність якої може вплинути на кінцеві рішення користувачів.

Цінність інформації обумовлена можливістю її використання для оцінки результатів діяльності підприємства.

Достовірність інформації визначається відсутністю суттєвих помилок. Для цього інформація повинна бути правдивою. Правдиве подання інформації в бухгалтерській звітності засноване на чесності її укладачів та уявленні про те, що вона відображає саме ті операції, факти чи події, які вона повинна відображати, або, як обґрунтовано очікують користувачі, вона повинна надавати саме цю інформацію.

Переважання суті над формою передбачає відображення інформації з точки зору економічної суті операції, а не її юридичної форми.

При формуванні інформації в бухгалтерському обліку слід дотримуватися обачності в судженнях і оцінках, які мають місце в умовах невизначеності, так щоб активи і доходи не були завищені, а витрати і зобов'язання не були занижені.

Нейтральність інформації передбачає, що вона не містить упереджених оцінок, тобто є об'єктивною по відношенню до різних груп користувачів і не націлена на раніше заданий результат.

Повнота інформації означає, що вона містить мінімальний, але достатній для прийняття правильного рішення набір показників.

Якісна характеристика зрозумілості означає, що інформація повинна бути однозначною, чіткою і не містити надлишкової деталізації. Зрозумілість передбачає певний ступінь знань у користувачів фінансової звітності.

Співставність забезпечує можливість користувачам порівнювати інформацію про підприємство в часі та з інформацією інших підприємств.

Ці якісні характеристики визначають корисність облікової інформації для користувачів. При цьому завданням бухгалтера є їх таке сполучення, щоб вигоди від інформації переважали витрати на її отримання.

Отже, застосування якісних характеристик надає можливість отримати якісну інформацію для складання фінансової звітності, яка забезпечує об'єктивну оцінку фінансового стану підприємства та результатів його діяльності.

12.4. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання

Обґрунтування та вибір управлінських рішень залежить від багатьох чинників, серед яких якість облікової інформації. Отримання якісної облікової інформації є квінтесенцією організації та ведення бухгалтерського обліку на підприємстві. Світовий досвід використання облікової інформації показує, що підвищення її якості може бути досягнуто шляхом дотримання принципів формування облікової інформації, сформульованих у міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ), а також через вдосконалення механізму регулювання та оцінки якості облікової інформації.

Основи теоретичних досліджень в області формування та оцінки якості облікової інформації закладено в наукових працях, зокрема, Е. Демінга, Д. Джурана, К. Ісікави, Ф.Б. Кросбі та інших, ними сформульована та обґрунтована система контролю якості в її еволюційному розвитку. Розвиток понятійного апарату теорії якості облікової інформації більш детально розглянуто в працях М.І. Бондаря, О.М. Брадула, С.Ф. Голова, Ю.А. Кузьминського. Значний внесок у розвиток теорії і методології застосування принципів оцінки якості облікової інформації відповідно до вимог МСФЗ внесли О.М. Брадул, С.Ф. Голова, В.В. Євдокімов та інші. Багато вчених, серед яких Л.М. Крамаровський, Б.В. Кудрицький, А.А. Солоненко та інші, у

своїх працях приділяли увагу аналізу можливості застосування різних методів оцінки якості облікової інформації, зокрема, можливості застосування кількісних методів оцінки та експертної оцінки. Останнім часом найбільшу увагу привернула проблема оцінки якості облікової інформації при проведенні окремих контрольних заходів, наприклад, аудиту, ревізії, контролю. Серед вчених, які приділяли увагу цим питанням, – Т.А. Бутинець, Н.М. Гудзенко, С.А. Кузнецова.

У той же час не сформовано єдине системне уявлення про теорію і методологію оцінки якості облікової інформації, не сформульовані принципи побудови системи регулювання якості та контролю якості облікової інформації, не розроблено систему показників якості облікової інформації.

Ефективність і результативність системи управління на підприємстві багато в чому обумовлені дієвістю обліково-аналітичної системи, де облікова інформація виступає одним з основних понять. Облікова інформація – це:

- відображення в іншій формі облікових подій у структурі облікової системи;

- інформація, що формується, акумулюється і оброблюється в рамках обліково-аналітичної системи підприємства на основі бухгалтерських і економічних методів; подається в упорядкованому і стандартизованому вигляді для розробки і обґрунтування окремих управлінських рішень.

Розглянемо більш детально і ґрунтовно категорію «якість».

По-перше, якість – одна з основних логічних категорій, яка визначає предмет за іманентними ознаками, які характеризують його; те, що робить предмет таким, яким він є.

По-друге, якість – характеристика об'єктів, яка в сукупності визначає їх властивості.

По-третє, якість – ступінь цінності, придатності, відповідності того, яким слід бути. Якість – сукупність властивостей, ознак товарів, матеріалів, послуг, робіт, що характеризують їх відповідність своєму призначенню і сформульованим до них вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити споживачів. Більшість якісних характеристик визначається об'єктивно на основі стандартів, договорів, контрактів.

Якість – це показник, що має не кількісний характер і вербально описує і характеризує ступінь відповідності існуючих властивостей (характеристик) досліджуваного об'єкта (предмета, процесу, кінцевого результату) необхідним або бажаним властивостями (характеристикам), що дозволяє говорити про ступінь досягнення бажаного результату.

У ХХ-му ст. зроблено найбільший внесок у розвиток методів менеджменту якості. «Якість, якщо ми хочемо керувати нею, – це відповідність вимогам». «Якість може бути визначено тільки в термінах конкретної особи». «Якість – це загальна сукупність характеристик продукції та послуги, що відносяться до маркетингу, розробки, виробництва й технічного обслуговування, за допомогою яких продукція і послуга при своєму використанні задовольнить очікування споживача». «В вузькому сенсі якість означає якість продукції. У широкому сенсі якість – якість

роботи, послуги, інформації, якість процесу, підрозділу, якість працівників, включаючи робітників, інженерів, менеджерів і виконавчу дирекцію, якість системи, цілей», «якість як придатність до застосування». «Якість – це втрати в суспільстві, викликані продукцією після того, як вона була поставлена... але не включають втрати, причинами яких є внутрішньо властиві самій продукції функції та можливості». «Існують два аспекти якості. Один пов'язаний з поданням про якість речей як об'єктивної реальності, яка не залежить від існування людини. Інший аспект – з тим, що ми думаємо, відчуваємо щодо цієї об'єктивної реальності». Досить цікавим з філософської точки зору є думка: «якість є уявною характеристикою і твердженням, справедливості якого перевіряється не процесами мислення, а оскільки визначення є продуктом суворо точного мислення, якість не може бути визначена; але ми все ж знаємо, що таке якість». Наочно видно, що незважаючи на збіг у поглядах, вчені не дійшли єдиної думки щодо терміна «якість».

З нашого погляду, однією з причин досить серйозних розбіжностей в поглядах на якість є те, що це поняття в залежності від сфери застосування повинно наповнюватися різним змістом. Коли ми говоримо про якість як про сукупність властивостей, то це комплексна характеристика будь-якої споживчої вартості, яка об'єктивно існує, незалежно від ставлення до неї людей, але тільки за сукупністю характеристик не можна сказати, влаштовує вона нас чи ні. Коли ж ми говоримо про якість як економічну категорію, то це вже відношення людей до тієї чи іншої сукупності властивостей споживчої вартості. У цьому випадку якість – це споживча оцінка, що характеризує ступінь задоволення потреб у конкретних умовах споживання тієї сукупності властивостей, якими з урахуванням цих умов наділили її виробники. Саме тут доречні епітети «висока», «низька», «добрий», «поганий». А сукупність характеристик не може бути поганою або доброю, низькою або високою – вона просто об'єктивно існує. Це одна із сторін поняття «якість». Коли в цьому аспекті ми представляємо якість конкретного об'єкта, то перераховуємо всі значення показників, що характеризують ті чи інші його властивості. Такий підхід до якості відповідає визначенню, наведеному в ISO 8402:1994 «Якість – сукупність характеристик об'єкта, що відносяться до його здатності задовольняти встановлені та передбачувані потреби».

Таким чином, для розкриття категорії «якість» для облікової інформації дослідимо ланцюжок «властивості – характеристики – потреби – якість».

Властивість – категорія філософська, яка виражає сторону предмета, яка зумовлює його відмінність чи спільність з іншими предметами і виявляється в його відношенні до них. Такі властивості, як наявність, самовідображення, значущість, безмежність, екстракція знань із середовища, своєрідність, в одночасному прояві суб'єктивності та об'єктивності забезпечують унікальність інформації (особливо це питання актуальне у тому випадку, коли стратегічні рішення мають унікальний характер).

Характеристика – це взаємозв'язок між залежними і незалежними змінними. Тобто, якість облікової інформації характеризується з позиції структурованості, відповідності змісту запитам конкретного споживача, надійності (повноти, достовірності, новизни), вчасності надання, відповідності форми споживчим вимогам користувачів. Характеристики потреб повинні відповідати характеристикам якості об'єкта. Для того, щоб найбільш повно задовольнити потреби, необхідно на стадії розробки сформулювати вимоги до об'єкту – це умови і особливості, яким об'єкти повинні відповідати, щоб їх можна було використати за призначенням за певних умов і протягом певного часу. Але між якістю та вимогами існує певна диспропорція: не завжди якість товару відповідає вимогам. Вимоги, що пред'являються до об'єктів, постійно змінюються разом із зміною потреб за тими ж законами, тобто з урахуванням розвитку науково-технічного прогресу, техніки і технології, економіки і культури. Слід зазначити, що в міжнародних стандартах ISO 9001:2008 (E) визначення якості стало складнішим: якість – ступінь, де сукупність власних характеристик задовольняє вимоги. Якість і вимоги в цьому визначенні пов'язані безпосередньо, і це абсолютно справедливо, оскільки суб'єкт, який має потреби, не завжди знає, який об'єкт, яка якість може задовольнити ці потреби. Це міркування має глибоку практичну сутність: для споживача головне, щоб задовольнялася потреба. Уявлення про якість змінюється з часом, воно залежить від рівня інформації про об'єкт, від технічних засобів виявлення характеристик об'єкта та інших.

Цінність інформації розглядається як сукупність очікуваних користувачем показників якості інформації. З підвищенням рівня якості підвищується її цінність для користувачів. Увага до оцінки якості облікової інформації зростає останнім часом у всьому світі і зокрема в Україні. Особливо гостро проблема оцінки якості облікової інформації постала у світлі реформування облікової системи і фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності. Якість інформації має піддаватися оцінці на всіх етапах формування облікової інформації.

Стратегічна мета оцінювання якості облікової інформації – забезпечення користувачів обліковою інформацією, яка відповідає обраній системі критеріїв.

При оцінюванні якості облікової інформації використовуються наступні методи.

1. Нормативний метод проводиться на основі вивчення законодавчих і нормативних документів, які використано для формування облікової інформації, а також стандартів, що регламентують бухгалтерський облік та порядок формування бухгалтерської (фінансової) звітності. Застосування нормативного методу обумовлює створення документів різного статусу. До кожного документа, незалежно від його рівня, пред'являються жорсткі вимоги щодо якості змісту. Тільки в цьому випадку можливе застосування даного методу для оцінки контролю якості облікової інформації.

2. Статистичний метод, при якому значення показників якості облікової інформації визначають з використанням методів теорії ймовірності та математичної статистики. Цьому методу властива кількісна визначеність.

3. Експертний метод використовується при вирішенні завдань оцінки якості облікової інформації в умовах кількісної невизначеності критеріїв якості і оснований на усередненні різними способами думок фахівців-експертів з досліджуваних питань.

Безсумнівною перевагою експертного методу є швидкість отримання результатів та можливість оцінювати якість облікової інформації без кількісних показників. Достовірність результатів оцінки залежить від компетентності і кваліфікації експертів.

4. Соціологічний метод ґрунтується на зборі і аналізі думок споживачів. Для отримання достовірних результатів потрібна науково обґрунтована система опитування споживачів, а також використання методів математичної статистики для збору і обробки інформації. Соціологічні методи широко використовують на стадії виконання маркетингових досліджень, при вивченні попиту.

Дуже важливо враховувати диференційованість показників оцінки якості облікової інформації. Це означає, що кожен з показників якості інформації повинен забезпечувати максимум інформації про відповідну властивість якості. Для цього пропонуємо використовувати одиночні показники якості. Одиночний показник може ставитися як до одиниці облікової інформації, так і до однієї з властивостей, серед яких: доступність, економічність, надійність, зрозумілість, повнота, порівнянність, раціональність, релевантність, об'єктивність в залежності від потреб користувачів. Якщо показник якості характеризує декілька властивостей облікової інформації, то його називають комплексним. Комплексний показник може характеризувати спільно кілька простих властивостей або одну складну властивість, що складається з декількох простих. Інтегрованість показників реалізує можливість найбільш повного опису якості інформації при побудові узагальненого показника з окремих показників. Даний методичний підхід може бути використано при розробці комплексного показника якості облікової інформації. Побудова узагальненого критерію базується на визначенні рівня значущості (вагових коефіцієнтів) кожного з показників.

Наприклад, для користувачів облікової інформації про рух грошових коштів та їх еквівалентів є такі властивості облікової інформації, як надійність, повнота, порівнянність, об'єктивність. Сукупний вплив цих властивостей є важливим для формування комплексного показника.

У дослідженні поняття «якість облікової інформації» встановлено, що якість облікової інформації – це сукупність суттєвих властивостей облікової інформації, що характеризують її відповідність своєму призначенню і висунутим до неї вимогам, а також здатність задовольняти потреби і запити користувачів. Крім того, це сукупність суттєвих властивостей, які кількісно оцінюються системою показників, що визначають ступінь задоволення

потреб користувачів інформацією в ринкових умовах за оптимальних витрат на формування цієї інформації. Якість облікової інформації формується у процесі її створення і зберігається на всіх стадіях її руху по контуру управління.

Реалізація методичного підходу до оцінки якості облікової інформації дозволяє визначити характер взаємин між показниками, що забезпечує можливість виявлення і вивчення слабких і сильних характеристик інформації з позиції задоволення інформаційної потреби користувача або групи користувачів.

12.5. Якість бухгалтерського обліку як складова ефективної діяльності підприємств

Інтеграція України у Світовий економічний простір, удосконалення інвестиційного клімату, розвиток сучасних ринкових відносин, покращання ефективності діяльності підприємств в державі вимагають наявності якісної та достовірної інформації про фінансовий стан та господарську діяльність її підприємств. Основним постачальником такої інформації є бухгалтерський облік. Створення ефективної та раціональної методології бухгалтерського обліку, що відповідатиме національним інтересам держави можливе лише з урахуванням національних умов господарювання, змін в економічному і соціальному житті, вивченням зарубіжного досвіду і використанням фундаментальних положень, прийнятих у розвинутих країнах з ринковою економікою.

Дослідженням різних аспектів бухгалтерського обліку присвячені роботи видатних вітчизняних економістів, зокрема, Ф.Ф. Бутинця, М.Т. Білухи, В.М. Жука, І.О. Белебехи, Я.Д. Крупки, П.Я. Хомина, М.Ф. Огійчука, В.Я. Плаксієнка та багатьох інших.

Перехід економіки України на ринкові умови господарювання призвів до значних структурних змін в організації, забезпеченні діяльності і відповідно управлінні підприємствами. Як наслідок, ці зміни вимагають нових підходів до підготовки бухгалтерських кадрів і їх ролі в управлінні підприємством. Як слушно зазначив президент Міжнародної федерації бухгалтерів Роберт П. Бантінг на 32-у щорічному засіданні МФБ, “без роботи бухгалтерів немає високоякісної інформації, а без неї, звичайно ж, не буде жодного поступу уперед на шляху до подолання світової фінансової кризи”.

Нині бухгалтерський облік в Україні, як і вся економіка держави, знаходяться в кризі. Це в свою чергу негативно впливає на ефективне та прибуткове ведення підприємницької діяльності. Крім того, багато підприємств в умовах кризи перестають функціонувати. Населення втрачає роботу, а держава – надходження до бюджету. На сучасному етапі розвитку економіки України необхідною умовою ефективної підприємницької діяльності є реформування бухгалтерського обліку відповідно до потреб користувачів. Основними причинами незадовільного стану бухгалтерського обліку у нашій державі є: відсутність послідовної концепції реформування

бухгалтерського обліку, недосконалість змісту Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, значна розбіжність між податковим та бухгалтерським законодавством.

Ефективність забезпечення бухгалтерського обліку в значній мірі залежить від форми і змісту підготовки бухгалтерських кадрів, змісту бухгалтерського обліку і розуміння його місця, ролі і значення в управлінні підприємством.

Бухгалтерський облік як особлива сфера людської діяльності має багатовікову історію. Бухгалтерська професія склалася в ході тривалого природного розподілу суспільної праці. Це обумовлено тим, що з його допомогою задовольняється потреба в достовірній і об’єктивній інформації про справедливу вартість доходів, витрат, активів, зобов’язань і капіталу. У всьому світі бухгалтерський облік давно є особливою галуззю науки. Історично склалося декілька міжнародних наукових шкіл з бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту. До найбільш відомих відносяться: англосакська, європейська, латиноамериканська, східноєвропейська.

Важливість бухгалтерського обліку обумовлена тим, що він є унікальним, єдиним у своєму роді і суспільно визнаним методичним інструментом економіко-правового узгодження економічних інтересів всіх учасників бізнесу з приводу справедливого розподілу зароблених доходів на рівні окремих узятих суб’єктів господарювання.

Сутнісна особливість бухгалтерського обліку полягає в тому, що він забезпечує всі зацікавлені сторони (власників, найманих працівників, органів державного регулювання, кредиторів, інвесторів) об’єктивною, сформованою на загальноприйнятих принципах і тому достовірною інформацією, яка необхідна для ухвалення рішень. В значній мірі інвестори застосовують облікову інформацію для визначення результативності та доцільності інвестування коштів в той чи інший бізнес. Це можливо лише на основі відображення реально зароблених доходів. Держава за допомогою облікових і звітних даних оцінює рівень податкового навантаження на підприємство і стан розрахунків з бюджетом. Фондові біржі на основі бухгалтерських звітів багато в чому впливають на котирування цінних паперів суб’єктів господарювання.

Якість обліку – це здатність його елементів формувати інформацію про стан фінансово-господарської діяльності, необхідної для здійснення основних функцій управління. Показниками якості процесу обліку можна виділити наступні: аналітичність, що передбачає ведення обліку відповідно до встановленого методологією планування і обліку об’єктів виробничо-господарської діяльності підприємства, з метою одержання по цих об’єктах інформації у встановлених об’ємах; достовірність; своєчасність; стислість; ретельність; надійність; оперативність; повнота відображення об’єктів виробничо-господарської діяльності; відповідність об’єктів виробничо-господарської діяльності заданому значенню.

Методика оцінки ефективності організації бухгалтерського обліку, зокрема на сільськогосподарському підприємстві, визначає порядок

проведення аналітичних процедур, направлених на виявлення фактичного стану організації фактичного стану бухгалтерського обліку. Оцінка ефективності організації бухгалтерського обліку здійснюється за такими елементами: організація облікової політики, застосування плану рахунків бухгалтерського обліку, організація системи складання та подання звітності, організація документообігу, організація матеріально-технічного забезпечення облікової системи, професійно-кадровий склад облікової системи та деякі додаткові показники.

Як показали дослідження, перешкоджає вирішенню проблеми адаптації обліку до вимог економічної системи відсутність належної нормативної бази, яка б чітко і однозначно давала відповіді на проблеми, що виникають. Так, ознайомлення із законодавчими актами, які регламентують облік, показало їх неузгодженість, неоднозначність і спірність трактувань одних і тих же категорій, що не сприяє виконанню завдань, що стоять перед обліком, забезпеченню його ролі у фінансово-господарській діяльності як інструмента підвищення економічної ефективності, а також не дозволяє визначити підходи щодо шляхів вдосконалення обліку та розширення його аналітичних можливостей для прийняття управлінських рішень.

Як відомо, система бухгалтерського обліку повинна бути такою, щоб забезпечувати оптимальну якість інформації при мінімальних термінах збирання і обробки даних, а також максимальну ефективність праці виконавців. Інструментом реалізації цього може бути належним чином сформована облікова політика підприємств. Однією із причин кризового стану в бухгалтерському обліку в Україні є розбіжність між бухгалтерським та податковим обліком. Дослідження свідчать, що найбільш суттєві розбіжності мають місце за трьома основними позиціями: доходи, витрати, амортизація. Основна причина полягає в тому, що вони регулюються різними директивними документами.

Покращання вимагає також і система підготовки кадрів. Нині багато вищих навчальних закладів здійснюють підготовку та навчання бухгалтерів, проте кількість не завжди означає якість. Необхідно адаптувати сучасну систему підготовки фахівців з урахуванням Міжнародних стандартів та Національних стандартів, адже саме вони є виконавцями у здійсненні обліку.

На сьогодні недостатня увага приділяється деяким положенням організації обліку. Серед останніх негайного вирішення потребують три головні їх складові: організація документування господарських операцій, бухгалтерська звітність та запровадження системи вимог та критеріїв щодо ведення бухгалтерського обліку паперовими та комп'ютерними формами обліку.

Очевидно, що розв'язання даної проблеми потребує узгоджених дій усіх компетентних державних установ з метою запровадження в кожній галузі однотипної системи первинної документації для забезпечення облікових записів відповідно до П(с)БО.

Важливе значення має відпрацювання в державі вимог та критеріїв щодо форм бухгалтерського обліку. Робота має проводитись не тільки з

урахуванням комп'ютерних технологій, але й необхідно враховувати технологію виробництва, аналітичні та синтетичні регістри паперових та комп'ютерних форм обліку по галузям.

Необхідним кроком у системі поліпшення бухгалтерського обліку є вирішення проблеми розподілу системи бухгалтерського обліку на фінансовий та управлінський. Дане питання носить досить дискусійний характер з приводу правомірності розподілу системи бухгалтерського обліку на вищезгадані види та місця кожного з видів обліку в обліковій системі.

Серед більшості вчених немає сумніву, що фінансовий облік є частиною бухгалтерського. Більше того, багато науковців вважає, що фінансовий облік прийшов на зміну бухгалтерського. Він складається із сукупності правил і процедур, що забезпечують підготовку та оприлюднення інформації, яка відображається у фінансовій звітності відповідно до чинних нормативно-правових актів. Формування цієї інформації фінансовий облік здійснює, використовуючи властиві бухгалтерському обліку прийоми реєстрації, групування і систематизації даних. Саме тому його називають «бухгалтерський фінансовий облік».

Одним із напрямків удосконалення фінансового обліку в Україні на даний час фахівці на державному рівні вважають перехід на міжнародні стандарти фінансової звітності. Вважається, що запровадження міжнародних стандартів в Україні сприятиме залученню іноземного капіталу, що дозволить вітчизняним підприємствам забезпечити ефективне ведення господарської діяльності та подолати економічну кризу. Окрім того, у фінансовому обліку необхідно більше уваги надавати капіталізації витрат, що дасть можливість покращити фінансовий стан підприємства і привернути увагу інвесторів.

При здійсненні управлінського обліку відбувається адаптація інформації до потреб менеджменту підприємства, зокрема формування витрат за місцями виникнення і цільовим направленням, а доходи – за сегментами діяльності. В усіх випадках ефективна реалізація функцій управління зумовлює використання своєчасної, повної та достовірної обліково-аналітичної інформації.

Належна якість обліково-аналітичного забезпечення потребує побудови відповідної системи бухгалтерського обліку і аналізу. В умовах ринкових відносин існує пряма залежність між прибутковим веденням господарської діяльності та якістю облікової інформації, ефективністю її використання. Поліпшення стану підприємництва в Україні та виходу держави із затяжної кризи можна досягти завдяки побудові і організації дієвої облікової системи.

Таким чином, завдяки своїм особливостям бухгалтерський облік здатний забезпечити необхідну інформацію для складання фінансової, управлінської, податкової та статистичної звітності. У системі бухгалтерського обліку відображаються найважливіші аспекти економічного життя суспільства. Тому в розвитку бухгалтерського обліку зацікавлені всі

учасники господарського життя суспільства – власники засобів виробництва, наймані працівники, держава, кредитори, інвестори, банки.

12.6 Тести для самоконтролю

1. Економічна інформація поділяється:
 - описова (облікова);
 - імовірнісна (прогнозна);
 - дискретна (діало людина-людина; людина-машина);
 - випадкова;
 - пропагандистська.
2. Принципи облікової інформації:
 - багатократність використання;
 - концентрація (суттєві ознаки);
 - штучність (інформацію створюють люди);
 - цілеспрямованість (відповідає визначеним завданням);
 - аналітичність (підсумкові, розрахункові, додаткові).
2. Входом і виходом бухгалтерської системи є:
 - дебет;
 - кредит;
 - вхід – первинні документи;
 - вихід – звітність.
3. Якість облікової інформації оцінюють через:
 - релевантність;
 - точність;
 - своєчасність та пунктуальність;
 - узгодженість та порівняність;
 - доступність та якість.
4. Якість облікової інформації – це:
 - критична оцінка споживачами ступеня відповідності її властивостей і показників якості очікуванням та обов'язковим нормам у відповідності з її призначенням;
 - сукупність властивостей інформації, які визначають її здатність задовольняти певні потреби у відповідності з призначенням.
5. Система прийомів бухгалтерського обліку:
 - документація;
 - інвентаризація;
 - оцінка;
 - калькуляція;
 - система рахунків;
 - подвійний запис;
 - баланс;
 - звітність.
6. Вимоги до якості облікової інформації та фінансової звітності:
 - корисність;

- доречність;
 - достовірність;
 - зрозумілість;
 - співставність.
7. Облікова інформація – це:
- відображення в іншій формі облікових подій у структурі облікової системи;
 - інформація, що формується, акумулюється і оброблюється в рамках обліково-аналітичної системи підприємства на основі бухгалтерських і економічних методів; подається в упорядкованому і стандартизованому вигляді для розробки і обґрунтування окремих управлінських рішень.
8. При оцінюванні якості облікової інформації використовуються методи:
- нормативний метод;
 - статистичний метод;
 - експертний метод;
 - соціологічний метод.
9. Міжнародні наукові школи з бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту:
- англосакська;
 - європейська;
 - латиноамериканська;
 - східноєвропейська.
11. Показники якості процесу обліку:
- аналітичність;
 - достовірність;
 - своєчасність;
 - стислість;
 - ретельність;
 - надійність;
 - оперативність;
 - повнота відображення об'єктів виробничо-господарської діяльності;
 - відповідність об'єктів виробничо-господарської діяльності заданому значенню.
12. Оцінка ефективності організації бухгалтерського обліку здійснюється за такими елементами:
- організація облікової політики;
 - застосування плану рахунків бухгалтерського обліку;
 - організація системи складання та подання звітності;
 - організація документообігу;
 - організація матеріально-технічного забезпечення облікової системи;
 - професійно-кадровий склад облікової системи.
13. Робіжність між бухгалтерським та податковим обліком:
- доходи;

- витрати;
- амортизація.

ЗАВДАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Завдання 1.

Охарактеризувати бухгалтерський облік як складову управлінської системи світової економіки та побудувати систему управління (рис. 1):

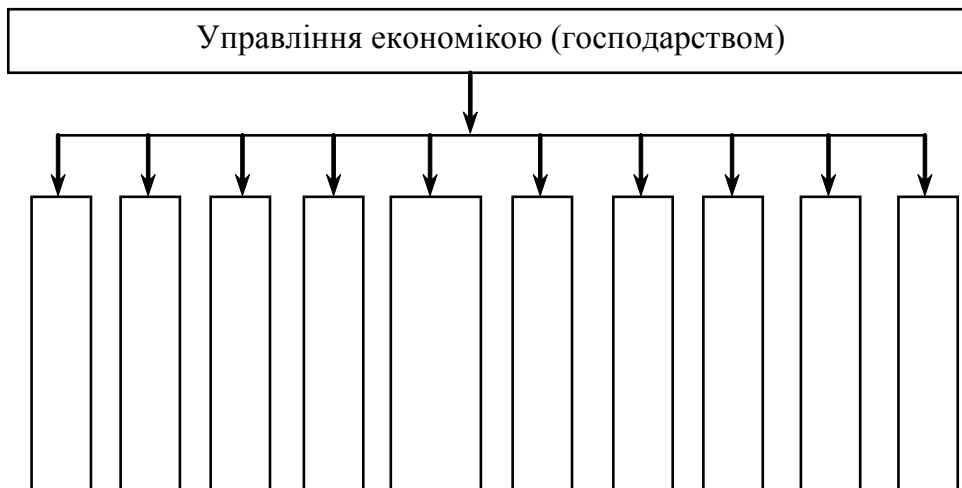


Рис. 1. Система управління: функціональна побудова

Завдання 2.

Розкрити сутність терміна «облік» як лінгвістичного поняття (рис. 2):

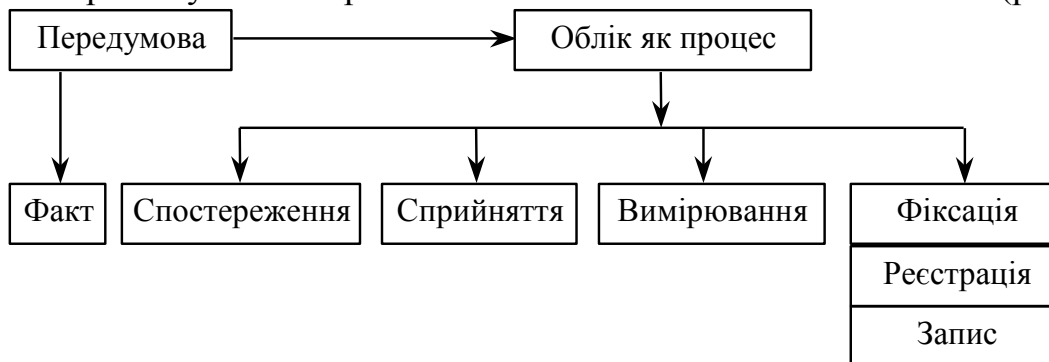


Рис. 2. Сутність терміна «обліку» як лінгвістичного поняття

Завдання 3.

Керуючись схемою (рис. 3) дати характеристику структуризації господарського обліку.

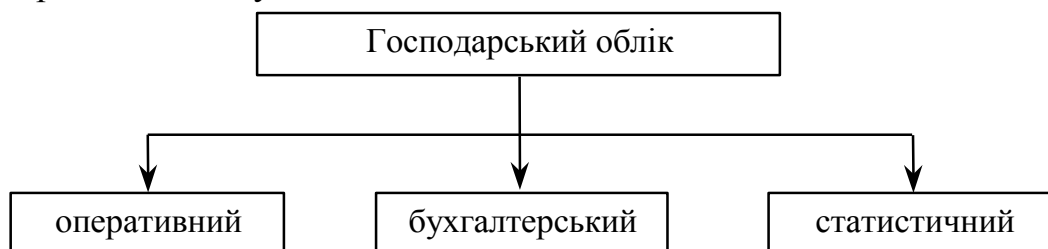


Рис. 3. Структуризація господарського обліку (рахунковедення)

Завдання 4.

Описати порядок організації документообігу на підприємстві на підставі наведених даних (рис. 4).



Рис. 4. Схема організації документообігу

Завдання 5.

Проаналізувати наведені нижче твердження. Чи погоджуєтеся Ви з ними? Відповідь обґрунтувати.

1. Підприємство самостійно встановлює організаційну форму бухгалтерської роботи, виходячи з виду підприємства та конкретних умов господарювання.

2. Підприємство на підставі загальних або галузевих форм та методів із збереженням єдиних технологічних принципів визначає форму та методи бухгалтерського обліку, а також технологію обробки облікової інформації.

3. Підприємство самостійно розробляє систему внутрішньовиробничого обліку, звітності і контролю господарських операцій, визначає право працівників підписувати документи.

4. Бухгалтерський облік на підприємстві може здійснюватися тільки централізованою бухгалтерією або бухгалтерською службою (відділом), що є самостійним структурним підрозділом підприємства, який очолює головний бухгалтер.

5. За організацію обліку на підприємстві відповідає керівник підприємства.

Завдання 6.

З метою засвоєння облікової термінології знайти відповідне значення для кожного із наведених термінів, поставити ліворуч від терміна відповідну літеру (табл. 1).

Таблиця 1 - Облікова термінологія

Термін	Визначення
Господарський облік	А. Система вивчення і контролю масових соціально-економічних явищ і процесів суспільного життя
Оперативний облік	Б. Процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання і передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень
Статистичний облік	В. Система обробки і підготовки інформації для планування, контролю і прийняття рішень на різних рівнях управління підприємством
Фінансовий (бухгалтерський) облік	Г. Процес спостереження, збирання, оцінки, класифікації, обробки і передачі інформації про фактичний стан діяльності економічного суб'єкта
Внутрішньо-господарський (управлінський) облік	Д. Система поточного спостереження і контролю за окремими господарськими операціями в ході їх безпосереднього здійснення
Мета бухгалтерського обліку	Е. Застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань, витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства
Активи	Є. Заборгованість підприємства, яка виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілює у собі економічні вигоди
Власний капітал	Ж. Ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, зумовить економічні вигоди в майбутньому
Зобов'язання	З. Частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань
Господарська операція	И. Фундаментальна облікова модель
$A = BK + Z$	К. Подія, яка викликає зміни у структурі активів та зобов'язань, власному капіталі підприємства
Автономність	Л. Постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики
Обачність	М. Оцінка активів і зобов'язань підприємства здійснюється, виходячи із припущення, що його діяльність триватиме далі
Послідовність	Н. Кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від його власників, у зв'язку і чим особисте майно і зобов'язання власників не повинно відображатися у фінансовій звітності підприємства
Безперервність	О. Метою є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої і неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності і про рух грошових коштів підприємства

Тести контролю знань

1. Які вимірники застосовуються в бухгалтерському обліку?
 - а) фактичні, матеріальні;
 - б) нормативні, активні;
 - в) планові, розрахункові;
 - г) натуральні, грошові.

2. До оборотних активів відносять:
 - а) основні засоби;
 - б) грошові кошти;
 - в) фонди;
 - г) кредитори.

3. До зобов'язань підприємства відносять:
 - а) нерозподілений прибуток;
 - б) дебіторську заборгованість;
 - в) кредити банку;
 - г) знос основних засобів.

4. Основні засоби — це:
 - а) оборотні активи підприємства;
 - б) засоби, термін експлуатації яких більше 12 місяців або операційного циклу, якщо він триває більше одного року;
 - в) засоби, термін експлуатації яких менше 12 місяців або операційного циклу;
 - г) засоби, термін експлуатації яких перевищує 12 місяців з дати балансу.

5. До виробничих запасів підприємства відносять:
 - а) основні засоби;
 - б) паливо;
 - в) товари;
 - г) капітальні вкладення.

6. До основних засобів відносяться:
 - а) необоротні активи;
 - б) зобов'язання;
 - в) оборотні активи;
 - г) капітал.

7. До зобов'язань підприємства відносять:
 - а) кредиторську заборгованість;
 - б) зареєстрований (пайовий) капітал;
 - в) дебіторську заборгованість;
 - г) фінансові інвестиції.

8. Який із названих об'єктів не належить до власного капіталу:
- а) резервний капітал;
 - б) зареєстрований (пайовий) капітал;
 - в) кредиторська заборгованість, забезпечена власним векселем;
 - г) нерозподілений прибуток.

9. До оборотних активів відносять:
- а) розрахунки з оплати праці;
 - б) нематеріальні активи;
 - в) резервний капітал;
 - г) поточні фінансові інвестиції.

10. Розрахунки за авансами одержаними — це:
- а) розрахунки з кредиторами;
 - б) необоротні активи;
 - в) нематеріальні активи;
 - г) розрахунки з дебіторам.

11. Незавершене виробництво — це:
- а) предмети праці, що знаходяться на загальнозаводських складах;
 - б) сировина і матеріали;
 - в) оборотні активи сфери обігу;
 - г) предмети праці, які знаходяться в обробці на робочих місця.

12. Поточна дебіторська заборгованість відноситься до:
- а) зобов'язань;
 - б) необоротних активів;
 - в) оборотних активів;
 - г) власного капіталу.

13. Яке із тверджень є неправильним:
- а) активи — це ресурси, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому;
 - б) активи — це ресурси, що контролюються;
 - в) активи — це ресурси підприємства, які є результатом минулих подій;
 - г) активи — це ресурси, прийняті підприємством на відповідальне зберігання в результаті минулих подій.

14. Принцип обачності передбачає застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігти:
- а) завищенню оцінки зобов'язань та витрат і заниженню оцінки активів та доходів підприємства;
 - б) заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;
 - в) завищенню оцінки зобов'язань та доходів і заниженню оцінки активів і

витрат підприємства.

15. Операційний цикл — це:

- а) проміжок часу між придбанням запасів та реалізацією виробленої із них продукції або товарів і послуг;
- б) проміжок часу між відвантаженням та оплатою реалізованої продукції або товарів і послуг;
- в) проміжок часу між придбанням запасів та отриманням коштів від реалізації виробленої із них продукції або товарів і послуг;
- г) проміжок часу між завершенням виробництва (придбанням) та реалізацією продукції (товарів, послуг).

16. Якою є величина власного капіталу фірми, якщо вартість: будівель — 20000 грн; каса — 3000 грн; розрахунки з кредиторами — 7000 грн;

- а) 29 000 грн;
- б) 13 000 грн;
- в) 16 000 грн;
- г) 11 000 грн.

17. Традиційно в Україні господарський облік поділяють на:

- а) фінансовий, податковий, управлінський;
- б) оперативний, статистичний, бухгалтерський;
- в) бухгалтерський, виробничий, управлінський;
- г) немає правильної відповіді.

18. Бухгалтерський облік є складовою більш широкого поняття:

- а) податковий облік;
- б) фінансовий облік;
- в) господарський облік;
- г) немає правильної відповіді.

19. Облік, який надає інформацію про кількісну характеристику якісно визначених масових явищ і процесів у визначених умовах часу і простору, називається:

- а) аналітичним;
- б) зведеним;
- в) статистичним;
- г) немає правильної відповіді.

20. У бухгалтерському обліку використовують такі вимірники:

- а) грошові;
- б) натуральні;
- в) трудові;
- г) всі зазначені вище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про інформацію: Закон України від 13.11. 1992 року № 2658-ХІІ : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.
2. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України від 09.01.2007 року № 537- V : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=5>
3. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / В. Г. Швець – К. : Знання, 2008. – 525 с.
4. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2005 – 496 с.
5. Лисенко Н. М. Облікова інформація в системі управління підприємства (на прикладі житлово-комунального господарства) / Н. М. Лисенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. - № 9(52). – С. 62-68.
6. Україна. Закон. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні, від 16 липня 1999 року № 996-Ш.
7. Білуха М. Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. - К.: 2000. - 692 с.
8. В. Озеран, П. Куцик, А. Волошин. Бухгалтерський облік у споживчій кооперації: Навч. посіб - Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2008. - 660 с.
9. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік. Навчальний посібник. - Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2003. - 624 с.
10. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: Навч. посіб. - К.: Знання-Прес, 2003. - 444 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
11. Бутинець Ф. Ф. Аудит: [підручник] / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2002. – 672 с.
12. Новак В. О. Інформаційні системи в менеджменті : підручник / В. О. Новак, Ю. Г. Симоненко; за ред. Піча Ю. В. – К. : Каравела, 2008. – 616 с.
13. Пушкар М. С. Фінансовий облік: підручник / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с.
14. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія / С. М. Петренко. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.
15. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 496 с.
16. Шерр И. Ф. Бухгалтерия и баланс / И. Ф. Шерр; пер. с нем. – М. : Экономическая жизнь, 1925. – 575 с.
17. Олійничук В. М. Інформаційна місткість фінансової звітності та її роль в управлінні підприємством / В. М. Олійничук // [Електронний ресурс].
18. Режим доступу http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_4/213.pdf

19. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: Навч. посібн / В.В. Сопко. – К.: КНЕУ, 2006. – 526 с.
20. Літовська І. М. Дивідендна політика, її суть та становище в Україні / І.М. Літовська, Ю.М. Бринь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/litovska-i-m-brin-yu-m-dividendna-politika-yiyi-sut-ta-stanovische-v-ukrayini/>
21. Облікова політика: навч. посіб. / В.М. Савченко, О.В. Пальчук, Л.В. Саловська та ін.; за ред. Г.М. Давидова. — К.: Знання, 2010. — 479 с.
22. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 528 с.
23. Аткинсон Энтони А. Управленческий учет / [Аткинсон Энтони А., Банкер Раджив Д., Каплан Роберт С., Янг Марк С.]; пер. с англ. – [3-е изд.]. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2005. – 878 с.
24. Голов С.Ф. Управлінський облік. Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
25. Гринкевич С.С., Ониськів І.І. Управління ринковою вартістю підприємства. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.1. – С. 187-190
26. Круш П.В., Поліщук С.В. Оцінка бізнесу: Навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 264 с.
27. Маренков В.Н., Демшин В.В. Концепция управления стоимостью // Управление компанией. – 2001. – № 4 // [http:// www.cfin.ru](http://www.cfin.ru)
28. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємств. Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 272 с.
29. Нівен Пол Р. Діагностика збалансованої системи показників: Підтримуючи максимальну ефективність / Пер. з англ; За наук. ред. М. Горського. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2006. – 256 с.
30. Серединська І. Система показників управління вартістю підприємства. // Економічний аналіз. – 2010. – Випуск 5. – С. 167-168
31. Якість економічного зростання: Пер. з англ. / В. Томас, М. Дайламі, А. Дарешвар та ін.; Наук. ред. пер. О. Кілієвич. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 350 с.
32. Екологічний облік, аудит і страхування на підприємстві // Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / За ред. Л. Г. Мельника, М. К. Шапочки. – Суми: Університетська книга, 2008. – С. 660-685.
33. Замула І.В. Екологічні доходи та зобов'язання в системі бухгалтерського обліку / І.В. Замула // Вісник Університету банківської справи Національного банку України : зб. наук. праць : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 1. – С. 257-259.
34. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія / І.В. Замула. – Житомир : Вид-во ЖДТУ, 2010. – 440 с.

35. Малюга Н. Екологічні витрати: класифікація та бухгалтерське відображення / Н. Малюга, І. Замула // Бухгалтерський облік і аудит : наук. журнал. – 2009. – № 5. – С. 35-41.
36. Сахно Л.А. Екологічний облік і аудит в реформуванні традиційної системи обліку на підприємстві // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 1. – С. 89-92. – Бібліогр.
37. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: [монографія] / В.М. Жук. - К.: ННЦ «ІАЕ», 2009. - 648 с.
38. Вороновська О. Сутність і розвиток екологічного обліку / О. Вороновська // Галицький економічний вісник. - 2011. - № 2(31). - С. 195-200.
39. Максимів Л.І. Екологічний облік: проблеми формування та перспективи застосування / Л.І. Максимів // Вісник САДУ: Економіка та менеджмент. - Суми: Козацький вал, 2001. - С. 123-129.
40. Жук В.М. Екологічні аспекти бухгалтерського обліку в агропромисловому виробництві / В.М. Жук // Агроекологічний журнал. - 2012. - № 2. - С. 18-23.
41. Кирсанова Т.А. Экологический контроллинг - инструмент екоменеджмента / Т.А. Кирсанова, Е.В. Кирсанова, В.А. Лукьянихин / Под ред. В.А. Лукьянихина. - Суми: Изд-во "Козацький вал", 2004.
42. Пелиньо Л.М. Місце екологічного обліку в сучасній системі бухгалтерського обліку та його важливе значення в сфері охорони довкілля / Л.М. Пелиньо // Науковий вісник НЛТУ України. - 2008. - Вип. 18.2. - С. 70-75.
43. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
44. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет для руководителя : [учеб.-практ.пособн.] / Я.В. Соколов, М.Л. Пятов. – [3-е изд. перераб. и доп.]. – М.: ТК Велби, 2007. – 232 с.
45. Анкета для дослідження організації та здійснення обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. - Київ: УСПП, 2011. - 14 с.
46. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика: автореф. дис.. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» / І.М. Вигівська. - Житомир: ЖДТУ, 2010,- 21 с.
47. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С.Ф. Голов. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 522 с.
48. Петрук О.М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: [монографія] / О.М. Петрук. - Житомир: ЖДТУ, 2005. - 420 с.
49. Савицкая Г.В. Анализ эффективности и рисков предпринимательской деятельности: методологические аспекты / Г.В. Савицкая. - М.: ИНФРА-М, 2008. - 272 с.

50. Костирко Р.О. Фінансовий аналіз: [навчальний посібник] / Р.О. Костирко. - Х.: Фактор, 2007. - 784 с. Abstract Gnilitska L. V. Informatsiyne zabezpechennya rizikami

51. Дячек С.М. Формування резервів як методу захисту від ризиків // Тезиси и тексты выступлений на V-ой Международной научной конференции «Концепции развития бухгалтерской профессии: теория и практика». – Житомир. – ЖГТУ, 2006. – С. 111-113.

52. Методологічні основи розвитку постіндустріальної економіки: [Монографія] / М.П. Денисенко, А.П. Гречан, В.В. Лойко та ін.; За ред. д.е.н., проф. М.П. Денисенка, д.е.н., проф. Л.П. Гречан, к.е.н., доц. В.В. Лойко – Київ: Фітосоціоцентр, 2010. – 688 с.

53. Нападовська Л.В. Теорія бухгалтерського обліку: [монографія] / Л.В. Нападовська, М. Добія, М. Сандер, Р. Матезіч та інші; за заг. ред. Л.В. Нападовської – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 735 с.

54. Пушкар М.С. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація / М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко. – Тернопіль: Карт-бланш, 2011. – 336 с.

55. Гуцаленко Л.В. Поліпшення якості та прогнозованості облікової інформації для забезпечення прибутковості підприємства. / Л.В. Гуцаленко // Міжнародний науково-виробничий журнал “Економіка АПК”. – 2010. – № 7. – с.67-71.

56. Шатковська Л.С. Бухгалтерський облік в системі інформаційного забезпечення управління тваринництвом / Л.С. Шатковська // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – с. 118.

57. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): монографія / М.С. Пушкар – Тернопіль; Карт-бланк. – 2006. – с. 86.

58. Кірейцев Г.Г. Обліково-аналітична система сільськогосподарського підприємства в умовах антикризового управління / Г.Г. Кірейцев, В.А. Нехай // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – с. 85-86.

59. Кузнецова С.А. Концепція облікової інформації для управління // Економіка і регіон. – 2007. – № 4. – с. 184-187.

60. Пахолок Р.Я. Характеристика облікової інформації та її значення для задоволення потреб користувачів // Львівська комерційна академія. 2008. – Випуск №35. – с. 298-302.

61. Бруханський Р.Ф. Облікова інформація у забезпеченні прийняття ефективних управлінських рішень стратегічного характеру / Р.Ф. Бруханський // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2012 р. – Випуск 8 (34). – с. 267-270.

62. Циліорик Г.І. Напрямки поліпшення якості облікової інформації щодо формування та розподілу доходів / Г.І. Циліорик // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 4. – с. 122-127.

63. Гончар О.В. Забезпечення якості статистичної інформації:

методологія та організація: монографія. / О.В. Гончар – К.: ВПД "Формат". – 2011. – 372 с.

64. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. наказом МФУ від 07.02.13 р. №73 // Все про бухгалтерський облік. – 2013. – №55. – С.12-16

65. Міжнародні принципи підготовки та складання фінансової звітності / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsbrickworks.com/mzhnarodnij-oblk-ta-audit/185>

66. Бондар М.І. Бухгалтерський облік як інформаційна підсистема системи управління // Вісник НУ «Львівська політехніка». – Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – №721. – С. 50–53.

67. Брадул О.М. Обліково-аналітичне забезпечення менеджменту корпорацій: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2009. – 355 с.

68. Бутинець Т.А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – 772 с.

69. Гудзенко Н.М., Гончарук Т.В. Минуле та майбутнє бухгалтерського балансу // Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки та практики: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2010 р.). – К.: КНЕУ, 2010. – С. 365–368.

70. Кузнецова С.А. Бухгалтерський облік в системі формування управлінської інформації: методологія та практика: Монографія. – Мелітополь: Таврійський державний агротехнологічний університет, 2007. – 297 с.

71. Кузьмінський Ю.А., Кочубей М.Є. Методологія бухгалтерського обліку в контексті реформування // Фінанси України. – 2006. – №8. – С. 59–63.

72. Новини від Міжнародної федерації бухгалтерів [Текст] // Школа професійного бухгалтера. – №12 (107). – 2009. – С.3.

73. Задорожний З. Актуальні проблеми бухгалтерського обліку в Україні [Текст] / З. Задорожний // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. С.163-169.

74. Євдокімов В.В. Значення бухгалтерського обліку в сучасних умовах господарювання [Текст] / В.В. Євдокімов // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні». – Тернопіль. 2010. – С.48-49.

75. Ковальчук Є.К., Гладчак Н.В. Якість бухгалтерського обліку, як умова формування обліково-аналітичного забезпечення управління [Текст] / Є.К. Ковальчук, Н.В. Гладчак // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні». – Тернопіль. 2010. – С.116-117.

76. Жук В.М. Методика оцінки ефективності організації бухгалтерського обліку на сільськогосподарському підприємстві [Текст] / В.М. Жук / Облік і фінанси АПК. – 2010. – №3. – С. 4-22.

77. Микитюк Н. Фінансовий облік – основа інформаційної системи підприємства [Текст] / Н. Микитюк // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. С. – 269-271.
78. Кирейцев Г.Г. Глобалізація економіки и унифікація методології бухгалтерського учёта: Научный доклад. – Изд.2-е, перераб. и доп. – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 76 с.
79. Панченко І.А. Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління / І.А. Панченко / Вісник ЖДТУ. – 2012. - № 3 (61). – С. 138 – 141.
80. Лаговська О.А. Система збалансованих показників як інструмент управління вартістю підприємства: шляхи застосування / О.А. Лаговська / Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2 (17). – С. 186 – 196.
81. Олійник О.В. Євдокимов В.В. Шляхи інтеграції підсистем обліку з урахуванням особливостей умов вітчизняної економіки / О.В Олійник, В.В. Євдокимов / Міжнародний збірник наукових праць. Випуск 1 (19). – С. 263 – 279.
82. Нападовська Л.В. Базові принципи управлінського обліку / Л.В. Нападовська / Актуальні проблеми економіки. – 2013. - № 1 (139). – С.173 – 181.
83. Бондар М.І. Бухгалтерський облік у системі управління вартістю підприємства / М.І. Бондар / Вісник ЖДТУ. – 2010. - № 3 (53) – С. 27 – 29.
84. Єршова Н.Ю. Якість облікової інформації: методичний підхід до оцінювання / Н.Ю. Єршова / Актуальні проблеми економіки. – 2014. - № 8 (158). – С.368 – 374.
85. Гнилицька Л.В. Інформаційне забезпечення ризиками підприємницької діяльності: обліковий аспект / Л.В. Гнилицька / Економічні інновації. – 2014 . - № 57. – С. 88 – 100.
86. Саванчук Т.М. Забезпечення облікового процесу як важлива складова організації обліку.
87. Сорока Л.С. Захист облікової інформації в системі економічної безпеки підприємства.
88. Майданевич П.М. Екологічний облік як інформаційний інструмент управління сільськогосподарською діяльністю підприємства.
89. Яцишин Н.З. Фінансова звітність підприємств у системі бухгалтерського обліку / Н.З. Яцишин / Економіка і управління. – 2010. - № 4. – С. 86 – 91.
90. Луців О. Стратегічний аналіз оптимальної поведінки підприємства в умовах невизначеності / О. Луців / Галицький економічний вісник. – 2013. - № 4 (43). С. 125 – 130.
91. Павликівська О. Диференціація та інтеграція бухгалтерського обліку як науки: методологічний аспект / О. Павликівська / Галицькій економічний вісник. – Тернопіль: ТНТУ, 2014. – Том 46. - № 3. – С. 139 – 147.

92. Волот О.І. Облік як основа інформаційного забезпечення управління підприємствами / О.І. Волот / Наковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. - № 1 (13). – С. 214 – 217.

93. Кузь В.І. Принципи та завдання організації бухгалтерського обліку в стратегічному вимірі / В.І. Кузь / Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу. – 2013. - № 2 (26). - С. 187 – 198.

94. Карп'як Я.С. Організація бухгалтерського обліку витрат, доходів і фінансових результатів суб'єкта господарювання / Я.С. Карп'як / 2014. – С. 172 – 180.

Методичне видання

Н. В. Харченко

д.е.н.

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК
В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ**

Навчально-методичний посібник
для студентів ЗДІА
спеціальності 8.03050901 “Облік і аудит”
денної форми навчання

Підписано до друку 09.12.2015р. Формат 60x84 1/32. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 8,3. Наклад 3 прим.
Внутрішній договір № 135/15

Запорізька державна інженерна академія
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 2958 від 03.09.2007 р.

Запорізької державної інженерної академії
з оригінал-макету авторів

69006, м. Запоріжжя, пр. Леніна, 226
ЗДІА